

**ZOMBIES
AHEAD**

MRTVACI POD POPLUNOM

BORIS BECK

SADRŽAJ

Razmišljanja ležećeg policajca	5
 I. PRITIJEŠNJENI GLOBALNIM I APSOLUTNIM	 7
Kad postmodernisti marširaju	8
Rat je lijep	11
Je li Bog preživio Auschwitz	14
 II. POLITIČKA TIJELA	 17
Generali na tanjuru	18
Seronje i slaboumnici	21
Čovjek iz visokog dvorca	25
Tabula rasa	28
 III. PROGUTALO IH TRŽIŠTE	 31
Šetnja ministrovim krokodilom	32
Trijumf bezvoljnosti	35
Velika sretna obitelj	38
Partfišem na vlast	42
 IV. VELIKI BRAT	 45
Čarobno ogledalo reklama	46

Paf, paf, paf	49
Abortus kao reality show	52
 V. ZAR NE VIDITE DA ME NEMA	 54
Ljubavnica na napuhavanje	55
Svi su dobro	57
Ljudi bez mašte	60
Boli li vas drvena noga?	63
 VI. VICTORIA'S SECRET	 66
Baš su vam slatke te gaćice	67
Ostanite tako, samo još malo zinite	70
 VII. DRAŽI PERIFERIJE	 73
Kada prođe strah	74
Obrezivanje bez garancije	77
Rupe u sustavu	80
Labirint pod našim nogama	83
 VIII. SAN RAZUMA	 85
Čudovište u ogledalu	86
Bračni krevet za tri osobe	89
Mrtvac pod poplunom	92

O autoru	95
Impresum	96

RAZMIŠLJANJA LEŽEĆEG POLICAJCA

„Drugovi! Pisci o seksu glupo raspravljaju koji je bolji: kratak debeli ili dugačak tanki!“, vatreno je izvikivala društveno svjesna radnica u filmu Dušana Makavejeva *W. R. Misterije organizma*. Ona je mislila na nešto drugo, a ja mislim na ležeće policajce. Kao ni drugarice radnice u obnovi i izgradnji, naše se gradske službe ne mogu odlučiti između tankih dugačkih ili debelih kratkih.

Izduženi ležeći policajci protegnuti su preko obiju traka poput glista: mogu biti posve spljošteni i dolaziti u nizovima kao na Horvaćanskoj, mogu biti žute boje i u paru kao u Ujevićevoj, a mogu biti i sami, šareniji od daždevnjaka, u bivšoj Lenjingradskoj, primjerice. Njihova su suprotnost unikatni brežuljci iz Varšavske ili zabetonirani ležeći policajci s Jaruna, slični starinskim kamenim mostovima, na koje se imate penjati i penjati, a ni vidik s njih nije za odbacivanje. Između prvih i drugih po veličini nalaze se oni od reciklirane gume (na Prisavlju i Langovu trgu, recimo), ćoškasti i tvrdi, nalik divovskim nacističkim kornjačama ili podmornici kapetana Nema što je provirila iz asfaltnog mora.

Gradski oci podržavaju raznolikost seksualnih navika svojih birača i biračica (da, baš seksualne: zar ležeće policajce – ili policajke, tko se već nalazi u čijim snovima – ne najavljuje znak s jednom ili dvije bludne izbočine?). Dugački tanki su za one kojima se uvijek žuri, koji samo malo potkoče, prodrndaju se preko njih i brzo nastave obavljati poslove bez kojih bi svijet stao; kratki debeli su za one koji vole usporiti, polako se na njih popeti, neko se vrijeme zadržati u tim blaženim visinama i tek potom lijeno sići, kao s brdašca (njihovo je geslo: *bolje da se ljulja nego da žulja*); oni srednji su za nastrane, koji uživaju u ostrim bridovima, zakovicama i tvrdoj gumi, zatim za bigamiste koji biraju kose dijelove pa voze između njih, jednim kotačem na jednom, a drugim na drugom, kao i za one koji su *svoga tela gospodari* pa se uspinju samo jednim kotačem, a drugim se čvrsto drže kolnika.

Ležeći policajci uza sve su to i znakovi krize civilizacije. Nakon što je utrošen enorman novac na sve bolje i brže automobile, pa potom još enormniji na sve bolje i brže ceste, shvatilo se da se ljudi samo bez veze ubijaju pa su postavljene prepreke: kritična je brzina razvoja dosegnuta, ne može se ni dalje ni brže. Iako me srce boli kad god vidim novu cestu s novim policajcima (mogli su komotno ostaviti staru i novce dati sirotinji), opet mi je i drago vidjeti ih jer pokazuju da nismo posve poludjeli, da nas vrtoglavica nije posve obuzela i da je još moguće odgoditi kolektivni suicid.

I dok tako ležećih policajaca i policajki nedostaje na hrvatskim cestama i ulicama, na našim životnim putovima ima ih i previše. To su ljudi preko kojih ćete prijeći kada u bilo kojem životnom smjeru date gas; iznenada će vam se naći pod kotačima i razvaliti vam čitav sustav. Oni ne pružaju aktivan otpor, samo pasivan; šute i leže posve inertni i nepomični; sve podnose, ničemu se ne nadaju. Poput ležećih policajaca načinjeni su od praktički neuništivog materijala, a za podlogu su prikovani nezamislivim silama. Njihova je savjest mirna: ako se izližu ili ih tko iščupa, bit će zamijenjeni novima. Ne možete ih maknuti ili obići: želite li nastaviti svojim putem, možete jedino usporiti i nadati se da nećete izludjeti u prvoj brzini.

Što je ta sila koja ljude pretvara u balvane, a prijatelje, rođake i kolege u prepreke, koja vuče u dubine poput olova? Je li to glupost, za hrvatskog boga Krležu *mračna snaga* i *kaotična sila* pod nama koju još nismo nadvladali? Ili je to pesimizam koji Bruno Ferrero (slatka li prezimena) opisuje kao mrzovoljna starca za koga je sreća izmišljotina budala, žrtva ludost, djeca otrovne zmije, a šutnja bolja od umjetnosti?

Kako je dilemu između *tankih dugačkih* i *debelih kratkih* riješila drugarica s početka priče? „Ja kažem da je to lažna dilema! Ne možete vjerovati medijima! Veselje se računa! Veseli je najbolji!“ Za ljude koji su preuzeli životnu ulogu ležećih policajaca stvarno nema veselja, uvijek su tihi i turobni, bez obzira na to jesu li *tanki dugački* ili *debeli kratki*. Protiv gluposti Krleža nudi optimizam prema kojem će ljudski napredak *izvan svake sumnje* nadvladati glupost; Ferrero protiv čangrizavosti prepisuje poljubac djeteta; čudovišta iz ormara (Pixar/Disney) otkrila su da dječji smijeh proizvodi više energije za njihova postrojenja od dječjih suza. Valjda je i dilema između nedostatka razmišljanja i nedostatka osjećaja isto lažna, pa je smijeh lijek i protiv slabosti razuma i protiv slabosti srca.

I još samo da objasnim tko su ti mrzovoljni trupci, ti ležači olovnih leđa, ti ljenjivci iz džungle na asfaltu, ta kruna balvan evolucije, ti šampioni inercije: to su vam svi ljudi osim nas samih.

I. PRITIJEŠNJENI GLOBALNIM I APSOLUTNIM

KAD POSTMODERNISTI MARŠIRAJU

Admiral je, zaprepašten znakom za uzbunu, uzviknuo: „Tko nas to napada? Pa mi smo Američka mornarica!“ Bilo je to u crtiću o nemogućem Denisu i njegovim prijateljima koji su se uvukli u kontrolnu sobu bojnog broda. Dobrodušna naivnost nacrtanog admirala nije moguća nakon napada na New York 11. rujna 2001. No tu naivnosti nikad nije niti bilo. Za rat s Bliskim istokom Amerikanci su u tom trenu već imali spremnu teoretsku podlogu: „Brine me da naša vlastita kulturna samoiskvarenost može potkopati sposobnost Amerike da održi svoju poziciju svjetskog vođe“ (*i da izvozi ljudska prava*, mudrovao je Zbigniew Brzezinski desetak godina prije nego je planuo Manhattan). Američka vojska još je odavno mobilizirala Samuela Huntingtona, mislioca dubokog poput lavora, koga su na Balkanu jedva dočekali Vojislav Koštunica kao i Ivić Pašalić: „Clintonove dvije administracije provocirale su sukobe između kultura i igrale ulogu svjetskog policajca radi dominacije u gotovo svim sferama. Tu leže pravi uzroci terorizma i njegova pojačavanja“ – rekao je prvi; „Napad na Svjetski trgovački centar u New Yorku pokazao je protiv koga smo se borili u BiH“ – rekao je drugi. Drugim riječima: sami ste si, Amerikanci, krivi što su vam srušili nebudere WTC-a – mi znamo s takvima.

Dok su jedni slavili što je netko ošamario moćne, Huntington se osjeća nelagodno zato što *ravnoteža moći prelazi u ruke drugih*: „Rascjepkanost i multikulturalizam sada proždiru čitav sustav ideja i filozofija koje su bile vezivno tkivo američkog društva (sloboda, jednakost, demokracija i individualizam)“. Kako je njegov svijet jednostavan: svaka kultura smije se mjeriti samo vlastitim vrijednostima te je stoga dijalog nemoguć – moguć je samo sukob. Za sve je kriv postmodernizam: postmodernizam relativizmom slabi američko društvo, a istovremeno mu onemogućuje da ojača izvozeći svoje vrijednosti; cinizmom i ironijom ruši vjeru i pobožnost te užasava muslimane, ali im istovremeno daje opravdanje da svoj svjetonazor potkrepljuju terorizmom (oni su vam, znate, takvi i tu se ništa ne može). Najveći svjetski prodavač gladi zadovoljan je dok se mušterije vraćaju po još i po još; no prvi znak toga da bi mušterije odlučile zadovoljiti svoju glad, i to još na njemu, poziv je na uzbunu.

Ernest Gellner uputio je postmodernistima vrlo oštru kritiku: kao promatrači drugih kultura ne vide ništa; nesposobni su razlučiti činjenice od samih sebe, a njihova značenja od svoje kulture; mogu jedino ispričati priču o sebi – a i ona ovisi o njihovoj kulturi, neuhvatljiva je, polimorfna i subjektivna, puna ugrađenih kontradikcija. Ti isti postmodernisti koji su se

izgubili u vlastitom šatoru dok su radili doktorat o posljednjim kricima iz savane, sada stoički gledaju dok se maršira na sve strane.

U našem globalnom selu od stotinu ljudi dvadesetero živi s jednim dolarom dnevno, pedesetero je na rubu gladi, sedamdesetero je nepismeno, a osamdesetero ima ispodprosječni standard; selo ima jedan automobil, jedan kompjutor i jednu fakultetsku diplomu; pedeset devet posto seoske imovine posjeduje šest ljudi i svi su Amerikanci. Očita nepravda zbog koje košarkaš NBA lige za nošenje tenisica dobije četrdeset tisuća nadnica Indonežana i Indonežanki koji su tenisice napravili, pružila je izgovor njihovu premijeru da američke prodike o demokraciji nazove *imperijalizmom ljudskih prava*. Zaklonjeni mrakom diktatori mogu činiti užase, poput smaknuća trideset tisuća političkih zatvorenika 1988. u Iranu, među kojima su bila i djeca. S tako shvaćenom kulturnom samobitnošću lako je bin Laden u slati kamikaze po svijetu, a kamikazama još lakše ubijati nedužne. Pa ipak, samoubojice s plastičnim ključevima od raja u gornjem lijevom džepiću uniforme i naivnom predodžbom oaze pune raskalašenih djevoja možda će onamo i ući; ali Alah bi mogao ispljunuti iz usta diktatore kojima narodi umiru od gladi, a kupuju oružje, naftne šeike koji su prokockali bogatstva po kasinima i bordelima, ali će osuditi na smrt svakoga tko napusti vjeru svojih otaca, ajatolahe koji su djecu vješali na dizalice da bi napravili mjesta u zatvorima, generale koji su ubijali svoju braću po vjeri, Kurde, Bihare i Sinde.

Masakr u New Yorku sve nas je zasuo jezivim slikama; to je i bila namjera – ući u medije. Medije, upozorava Akbar S. Ahmed, muslimani shvaćaju kao najvažnije neprijatelje (pa je u Afganistanu televizija bila zabranjena sve dok američka vojska onamo nije donijela ustav i satelitske antene). Naravno: ako vas mediji stave pod povećalo, vidjet će se da su žene potlačene, djeca bolesna i zemlje zapuštene dok su šure podmićene, mule neznalice, a hodže pronevjeravaju milodare – i odoše autoriteti u prah i pepeo, a s njima i režimi na autoritetima utemeljeni.

Mediji su ti koji izravno prenose ruševine u New Yorku, ali ne i poplave u Bangladešu; mediji muslimane ignoriraju, a kad ih pokažu, pružaju o njima poraznu sliku. Dok su nekad muslimani, kako kaže Ahmed, jurišali na britanske i francuske mitraljeze, danas jurišaju na kamere satelitskih postaja, s jednako poražavajućim rezultatom. Dok smo gledali na televiziji bradate ljude koji pale Rushdiejevu knjigu, vičući *Allah-u-Akbar*, smatra Ahmed, bili smo „svjedoci sudara dvaju sustava koji se ne razumiju: monumentalnog prezira i bahatosti s jedne strane i slijepe vjere i bijesa s druge“.

Baudrillard se divio odsutnosti transcendentnog: „Zahvaljujući hegemoniji Zapada,

indiferentnost je postala univerzalna činjenica. U budućnosti će moć pripadati onim narodima koji nemaju korijena i autentičnosti. Pripadat će onima koji će, poput Amerike na početku, postići deteritorijalizaciju i bestežinsko stanje.“ No lebdenja više nema: Amerikanci su danas zamotani u zastave, zagrljeni i uplakani, sa svijećama u rukama. Američki ministar obrane Donald Rumsfeld pokrenuo je rat protiv muslimana pod nazivom *Beskrajna pravda*; za njegove neprijatelje samo Alah ima pravo dijeliti pravdu. Rumsfeldov šef Bush Mlađi svijetu je prijetio biblijskim citatom: *Tko nije s nama, protiv nas je*. Kao što su muslimani raspakirali paket s natpisom *ljudska prava* i u njemu našli ne samo Huntingtonove slobodu, jednakost, demokraciju i individualizam nego i drogu, promiskuitet, hedonizam i dekadenciju, tako su i Amerikanci otvorili kutiju fundamentalnih istina.

Rušenjem WTC-a Amerikanci nisu ušli u 21. stoljeće, kako piše Paul Auster, nego u 1984. u kojoj se uvodi cenzura, selekcioniraju televizijske snimke, intervenira u program Glasa Amerike, demonstrira rodoljublje, strahuje od terorističkih napada, iskaljuje mržnja na strancima, pojačavaju mjere sigurnosti i daju veće ovlasti policiji i tajnim službama – u psihozi zbog dugotrajnog rata s udaljenim i nepoznatim neprijateljem. Predsjednika podržavaju i oni koji se na izbore nisu niti potrudili izaći ili su glasali protiv njega. Kada je Johnson uspio odvesti SAD na Mjesec, sumnjalo se da tamo nisu bili stvarno, već da je sve snimljeno u studiju. Bush nije imao takvih problema, od njega se tražilo samo jedno: osvojiti Oscara za rat u pustinji. No nakon prizora iz američkih zatvora u kojima tamničari gole Iračane vode na lancima, uspio je izboriti nominaciju samo u kategoriji pornografije.

RAT JE LIJEP

Filippo Tommaso Marinetti mislio je da je rat lijep jer u simfoniju ujedinjuje pucnjavu, topovsku paljbu, primirja, mirise i smradove; Karlheinz Stockhausenu uništenje njujorških nebodera bilo je *najveći zamislivi umjetnički rad*, performans u kojem su tisuće ljudi prešle na onaj svijet – „U usporedbi s tim, mi kompozitori smo ništa“, rekao je Stockhausen.

Milijuni onih kojima je rat ružan protestirali su protiv rata u Iraku, ali nisu ga uspjeli spriječiti – ljubitelji rata su jači. Sve je lijepo u vezi s ratom, kaže zgrožena Lella Costa u *Umornom ratu*: oznake na uniformama, zastava što vijori na vjetru, vatre koje paraju noćno nebo, eksplozije bombi, mladići koji jurišaju u bitku, general koji izgleda kao Bog svemogući, pjesme onih koji pogibaju sljedećeg dana, zadnja pisma osuđenika na smrt, zgodan rođak koji se doma vraća ranjen, novine koje kliču pobjedi, poljupci u mraku dok se čuje štekatanje mitraljeza, fotografije omrznutog neprijatelja, imena bitaka i depresivan normalan život potom... Rat je jednostavno lijep, kaže ona – i previše ozbiljna stvar da bi se prepustila vojnicima, kaže francuski ministar Talleyrand-Périgord (za kojega su njegovi kolege kanonici rekli da je na ovome svijetu zaslužio sramotu, a na onome prokletstvo).

Ima i lijepih zatvora. R. L. Chacon dokazuje u knjizi „Zašto sam gradio ćelije u Barceloni“ kako je mutan tip Alfonso Laurencic, Francuz austrougarskog podrijetla i dvostruki špijun, 1938. za republikance napravio barem nekoliko avangardističkih samica. Ti su umjetnički objekti bili veliki dva četvorna metra; na podu su uspravljene cigle oblikovale geometrijski uzorak i onemogućavale hodanje; krevet je bio nakošen za dvadeset stupnjeva; jedan je zid bio zaobljen, na drugom su bili nacrtani apstraktni oblici: kvadrati, spirale i linije tvorili su razne optičke varke. Noću bi se palio crveni reflektor pod kojim bi apstrakcije počele pulsirati, danju bi jedino svjetlo dolazilo kroz maleni zeleni prozor povećavajući melankoliju i žalost utamničenika.

„Nakon što biste unutra proveli nekoliko dana, pretpostavljam da biste poludjeli“, kaže povjesničar Cesar Vidal. Tako je bilo i s Martinom Inglesom, a doživljaj je opisao 1940. u knjizi *U šakama SIM-a*. Šest je dana proveo unutra ne mogavši sjesti ili leći, samo je zurio u šare na zidovima – sve dok nije zapao u delirij: „Pokreti linija i kocke što su stršale odjednom su postali tako stvarni da sam se poželio baciti u zid i šakama jedne zaustaviti, a druge dohvatiti.“ Takve su ćelije navodno imali i u Valenciji, a u Murciji su falangiste mučili tako da su ih prisiljavali gledati *Andaluzijskog psa*, što je ipak bio humaniji postupak od puštanja

Wagnera Vijetnamcima.

Da biste uživali u estetizaciji rata ne treba vam Leni Riefenstahl i njezin nadnaravni Hitler u *Trijumfu volje*, dovoljan vam je bio televizijski prijenos iračkog sukoba i njegovi oduševljeni komentatori. U bilo kojih pola sata moglo se čuti izraze kao što su *fantastična brzina, sag projektila, zadivljujuća demonstracija, spektakularne akcije, tehnološki savršene slike* i slične krasote (a Inoslav Bešker je pisao i o *grafičkim kvalitetama* krvavih slika). Simfonija prijenosa uživo usklađuje voditelje, eksperte i izjavitelje s terena; nevidljive bombardere, pametne rakete i glupog iračkog ministra informiranja; vojnike koji peru čarape, petogodišnjeg dječaka kojemu teče krv iz nosa i ušiju, tenkove u pustinjskoj oluji. Ovaj rat nije htio biti *mainstream*, nego avangarda: Rumsfeld je lijepo najavio da će 2. irački rat biti kao nijedan prije. I bio je: Bush Stariji okupio je mnogo saveznika, dugo bombardirao prije napada i nije ušao u Bagdad; Bush Mlađi okupio je malo saveznika, odmah napao i svrgnuo Sadama Huseina. Gledatelji su mogli uživati u dotad neviđenim prizorima jurećih kolona dugih dvjesto kilometara, predstave osvajanja Basre ili performansa zauzimanja bagdaskog aerodroma. Jedino je, umjesto klimaksa u obliku iračkih bojnih otrova i američke atomske bombe, nastupilo malo razočaranje kada su na pozornicu dopuzali irački ratni zarobljenici bez odjeće, namazani izmetinama, progonjeni američkim psima.

Meni bi bio ljepši *Juriš konjice* Marinettijeva futurističkog istomišljenika Umberta Boccionija, ali ne bi Hitleru – on je jadan bio siguran da je samo židovska urota mogla natjerati muzeje da kupuju slike što prikazuju *tijela u raspadanju, kretene* i *grbave idiote*, a slikaju ih ljudi za koje su livade plave, nebo zeleno i oblaci sumporno žuti. Izvrsno se dosjetio John Rockwell kada je u tekstu *Mučenje i moć estetike* zamislio da Hitler nije skončao u bunkeru, nego su ga saveznici zarobili i bacili u zatvor. Ne običan: „Čelija bi mu bila distorzirana, poput slika Kleea i Kandinskog, a na zidovima bi bili geometrijski uzorci koji bi mu izazivali mučninu.“

Marinetti je 1915. oduševljeno pohrlio sudjelovati u *jedinoj svjetskoj higijeni*; ustanovio je ljudsku dominaciju nad plinskim maskama, užasavajućim megafonima, bacačima plamena; tenkovi su mu omogućili da započne sanjanu metalizaciju tijela. Stockhausenova publika bila je zgrožena njegovim izjavama i bojkotirala mu je koncerte pa je otkazao turneju – bili su spremni otpjeti njegove plinkove i plonkove, ali za oduševljavanje ratom previše su fini. Ferić je na sajmu knjiga u Leipzigu svjedočio pronalasku američke bombe iz *onog* rata: bombe padaju s neba i izviruju iz zemlje. Marinetti se izvukao iz Prve svjetske higijene, ali Umberto Boccioni i Antonio Sant’Elia umrli su od te ljepote, ljepote koja od Bagdada do

Sijera Leonea ubija i dok predajem ovaj tekst u tisak. Kustos Miguel Pedraza stražario je uz izložene republikanske samice i promatrao publiku dok nagađa je li umjetnički objekt bauhausovska sauna ili mondrijanovski labirint: „Kad bi čuli što je to zapravo bilo, samo bi zinuli.“ No i to su Amerikanci već izmislili: u *Crvenoj zori* Johna Miliusa, snimljenoj 1984, Rusi i Kubanci osvajaju SAD, a zarobljene vojnike muče puštajući im Ejzenšteinove filmove.

Možda rat može biti nužan, možda smo u takvom i sudjelovali, možda je na takvom medijsko carstvo izgradio CNN, ali ne bi smio biti lijep. Dezertiram zato iz njegove ljepote, izlazim iz gledališta tog spektakla i prijavljujem se za doživotni zatvor u bilo kojoj slici Vasilija Kandinskog.

JE LI BOG PREŽIVIO AUSCHWITZ

Hostija, Gospa i papa tri su bijele stvari u pučkoj katoličkoj predodžbi, a od njih je samo papa na Zemlji – možda zato uza nj uvijek trče osmorica u crnom. Pravedni ciljevi ostvaruju se kasetnim bombama, odskočnim minama i navođenim projektilima – toliko razornima da se, kako kaže teolog Bono Zvonimir Šagi, nijedna pobjeda ne može slaviti mirne savjesti, već zahtijeva moralno pročišćenje ratovanja. A pogotovo nije primjereno, čega u nas ima dosta, rat shvaćati kao nešto uzvišeno i sakralno.

Woody Allen u jednom filmu partnerici objašnjava podrijetlo svojeg osjećaja krivnje time što je njegov rabin govorio da su svi ljudi krivi u Božjim očima. „Ali ti ne vjeruješ u Boga“, odgovorila je Woodyju partnerica. „Znam, ali svejedno se osjećam krivim“, rekao je on. Budući da batina krivnje uvijek ima dva kraja, i Bog može biti kriv u ljudskim očima. Za Merleau-Pontyja religija je jednostavno nepopravljivo nasilna: uzrok se nalazi u njezinu srcu, a to je Apsolutno koje razara ljudsku autonomiju.

Edward Schillebeeckx nabraja tri načina na koje religija uzrokuje nasilje: ako tvrdi da je *jedina istinita* jer iz toga proizlazi osjećaj nadmoći nad drugima i njihovo podcjenjivanje; ako se smatra odgovornom za dobrobit čitava društva jer tada grijeh postaje ujedno i zločin; ako se pripadnici religije smatraju izabranim Božjim narodom i u savezu s Bogom jer su im tada svi postupci opravdani. Tu je i André Wénin koji smatra da „nijedno ljudsko nasilje nije odsutno iz Biblije. Bolje: Bog je tu uvijek umiješan, a često i kao akter“. A François Houtart u *Nasilju u ime religije* glatko se rješava tlapnje kako je sadržaj religija bitno nenasilan: žrtva i žrtvovanje središnji su u većini religija; kršćanski je svijet prepun prikaza Spasitelja u agoniji; nema ni jedne prave religije bez borbe dobra i zla, a ona je Sinove svjetla navela na prilično okrutne obračune sa Sinovima tame (često nedužnima); religija koja drži do sebe nastojat će se svakako proširiti po svijetu, a to je već nemoguće lučiti od trgovačkih i političkih profita.

A što je sa srazom Apsolutnog bića s Apsolutnim zločinom kakav je Auschwitz? Je li ga Bog preživio? (Molim dobronamjerne čitatelje koji misle da Bog nije preživio ni Nietzschea da odmah skoknu na sljedeći tekst.)

Richard Rubenstein odmah je poslije Drugoga svjetskog rata postavio pitanje o postojanju Boga Izraela i smislu odgajanja djece u židovskoj vjeri nakon Auschwitz. Taj je nezamislivi

zločin Rubenstein nazvao „najgroznijim prokletstvom što ga je Bog zapovjedio“, a posebno ga je mučilo ovo: ako je Izraelov Bog gospodar povijesti i odgovoran za sve što se čini, onda je sadist; ako je Auschwitz splet okolnosti, svemir je apsurdan i Boga nema. Na drugu dilemu odgovorio je sedamdesetih godina Emil Fackenheim neobičnom tezom: kad bi Židovi danas napustili svojega Boga i prestali odgajati djecu u duhu židovstva, Hitler bi pobijedio *postumno*. Hitler nije bio samo zemaljski uzurpator (koji je poduzeo atentat na suverena, a kako je suveren danas narod, uništio je narod), nego je želio ubijanjem onih koji za Boga svjedoče ubiti i samoga Boga (u skladu sa svojim mesijanističkim poslanjem, mističnim simbolima i eshatološkim Reichom).

Jedna je stvar ako se pita *Zašto Bog to dopušta?*, a sasvim druga ako se kaže *Gdje je Bog?* što Jürgen Moltmann lucidno razlikuje. Prvo je pitanje onih koji žaluju i na njega se ne može odgovoriti bez poruge prema patnicima ili huljenja Boga; drugo je pitanje *pogođenih*: ono je *krik za Božjim zajedništvom* i ne pretpostavlja ravnodušnog Boga, nego „traži Boga koji će s nama podijeliti naše patnje i ponijeti naše brige“. Takvoga ne nalazi rabin Eliezer Berkovits: Auschwitz je potpuna nepravda, ali Bog ju je dopustio, kao što piše u Knjizi izlaska: *Ja sam Vječni, onaj koji stvaram sreću i dovodim nesreću*. Bog povijesti je svemoguć, a nezaslužena patnja tumači se njegovim skrivenim licem u Talmudu: „Bog koji skriva lice prisutan je kroz svoju odsutnost, tj. čovjek osjeća njegovu prisutnost u tome što mu nedostaje.“ Skriveni Bog toliko poštuje čovjekovu slobodu da dopušta zlo, a time i nedužne žrtve. Berkovits smatra da Bog ograničava svoju moć kako bi ljudima omogućio da imaju svoju povijest i hvali ga na neobičan način: „Tko je kao Ti, Bože naš, moćan u šutnji.“

Božju nemoć drugačije je doživio Elie Wiesel. On je u logoru bio prisiljen promatrati vješanje dvoje odraslih i jednoga djeteta. Odrasli su umrli brzo, ali je dijete bilo lagano i borilo se sa smrću više od pola sata. Elie Wiesel začuo je muškarca iza sebe kako pita *Gdje je Bog?*, i u sebi glas koji odgovara: *Gdje je on? On je ovdje, On visi na vješalima*. „Nikada neću zaboraviti trenutke koji su ubili moga Boga i moju dušu. Nikada neću zaboraviti plamen koji je zauvijek uništio moju vjeru“, rekao je Wiesel o tome kasnije – on je, kao što piše i u 139. psalmu, našao Boga u paklu. Nije bio gospodar povijesti, bio je žrtva među milijunima žrtava: „To se ne shvaća s Bogom. Ali to se ne shvaća ni bez njega.“

Bog koji pati? „Povlašteno mjesto susreta s Bogom jest *lice trpećeg čovjeka*“, zaključio je Mile Babić; njemački teolog Dietrich Bonhöffer, obješen u logoru 1944, napisao je: „Samo Bog koji pati može pomoći“. Johann Baptist Metz smatra da u Auschwitzu nije bila sablažnjiva samo šutnja Boga, nego i ljudi; Auschwitz nije bio fizički kraj židovstva, ali

mogao bi biti duhovni kraj kršćanstva; pobjednici su okrenuli lice od žrtava, a Bog od pobjednika – za Metza je ravnodušnost u koju je zapao Zapad najbolji dokaz da je Bog to društvo napustio i uskratio mu *životvornu prisutnost*.

Poznajem ne jednog komunista koji se nepodnošljivom lakoćom premetnuo u nacionalista, a za nacionalista Bog je uvijek na njegovoj strani; Bog njegove nacije, jer drugog i ne zna, može doći samo kroz šumu trijumfalnih trublja, a njih nacionalist neumorno zalijeva krvlju, znojem i suzama (tuđim ako je svoj status profesionalizirao, a vlastitim samo ako je amater ili nezaposlen). Bog, međutim, dolazi tiho i ne na glavna vrata; žrtve su neodvojive od nas poput sjena; tragično je ako jedino mjerilo moralnosti u društvu postane odnos prema *slavnoj prošlosti*, to jest Domovinskom ratu, kako piše Šagi: „Propovijed o kolektivnoj nedužnosti vlastitog naroda jednako je pogubna kao i priča o kolektivnoj krivnji drugoga.“

Moltmann je vrlo ponizan pred njemačkim zločinima, ne priznaje njihovu zastaru i ne želi se osloboditi užasa pred njima tako da ih uspoređuje s drugim masovnim ubojstvima i etničkim čišćenjima. Jedinu nadu za oblikovanje budućnosti vidi u istinitom ophođenju s prošlošću, radu na žaljenju zbog počinjenog, analizi vladajućih ideologija, ispravljanja počinjenoga i znakova kajanja koji će osloboditi sve sudionike. Ne možemo u budućnost bez žrtava.

Metak upućen papi Ivanu Pavlu II. proletio je između svih onih ljudi u crnom i zaustavio se u njegovu srcu. No nije ondje ostao: izvađen je i ugrađen u krunu Gospe Fatimske na čiji se blagdan atentat odvio. Ako je već Bog nadživio Auschwitz, a ima naznaka da se to dogodilo, bilo bi lijepo da mu pomognemo da nadživi i nas.

II. POLITIČKA TIJELA

GENERALI NA TANJURU

Za spomenik narodnim herojima na Mirogoju saznao sam u osnovnoj školi iz udžbenika za proizvodni i tehnički odgoj – ondje je bila shema kako da se taj spomenik od bijelog kamena izradi od krede. Tek kada ga je Nepoznat Netko trideset godina kasnije minirao, saznao sam da je podignut od kamenja isklesana za crkvu Krista Kralja u Trnju. Jasno je zašto je spomenik pojeo crkvu: u ime *većine našega stanovništva* koja je „svjesna i davno je prestala vjerovati bajkama o Bogu“ kako je u *Majstoru i Margariti* ponosno izjavio drug Mihail Aleksandrovič Berlioz Nečastivom osobno. No to su bila zlatna vremena u kojima se znalo tko koga jede i u ime čega.

Tradicija jedenja kod nas je ustrajna. Kao što je Revolucija pojela svoju djecu (nakon što je pojela Kontrarevolucionare), tako i Domovinski rat jede svoje generale – nakon što su Naciji isporučili etnički čiste teritorije, blistave poput polizanog tanjura. Haag ih je optužio za ratne zločine, ali nije jasno jesu li *kuhani i pečeni* generali ili oni čije su zapovijedi slijedili i izručuje li ih vlada *na pladnju* sudu ili su ih *na pladnju* dobili političari kao izliku za nadmetanje u domoljublju. Zna se u čijem je trbuhu završio zaglavni kamen nesuđene crkve, isklesan u oblik proleterske zastave, ali mirogojski su spomenik zagrizli isti provokatori koji su bombe postavljali pred židovsku općinu, američku ambasadu i pravoslavni muzej – pa ti sad reci zašto.

S terorizmom je komplicirano: crijeva i desničarskih i ljevičarskih organizacija sedamdesetih vodila su na iste strane, račvala se i prepletala, kao na Ferićevu ljudožderskom otoku na Kupi u kojem vojnici love ribe na meku od mesa ubijenih neprijatelja pa onda tom istom ribom nude te iste neprijatelje. Kanibalizam nije nestao s ratom: velika obitelj specijalaca, uhoda, falsifikatora, švercera, prislušivača, agenata, doušnika i ubojica i dalje je na budžetu. Crijeva financijskih tijela zapletena su kao i crijeva terorističkih: svake je godine 8 milijuna eura ilegalno prebačeno iz Hrvatske u *off shore* kompanije. Novac je u međunarodnim novčarskim želucima već probavljen i na njemu više nema ni hrvatske boje ni hrvatskog mirisa.

Kanibalizam je spomenuo i Ante Tomić komentirajući kako jedan od muškaraca s brkovima, Ivan Aralica, glumi gljivu za saborsku plaću i nada se povratku na vlast „sada kad su leševi socijalističkih poduzeća odavno raskomadani i pojedeni“. Trganje plijena, eliminiranje nerentabilnih, ljudi koji gutaju kopije sebe i ljudi koji umiru od gladi, proizvodi koji proždiru

sebe i druge, roba koju treba potrošiti pa odbaciti i pustiti da istrune – za Jacquesa Atallija kapitalizam je kanibalski poredak, samo što umjesto bližnjih jedemo predmete: „Ekonomski rast ubrzava usporedno s kapacitetom potrošnje i proizvodnje, zapravo sa strahom pred nestašicom – oružjem kapitalizma, strahom da čovjek ne bude pojeden.“ A kod nas su premnogi pojedeni, prožvakani, isisani i ispljunuti. Nezaposleni su doduše živi, ali su nekorisni jer su ili poslovno probavljani ili su pak neuhranjeni pa u njima kapitalizam ne nalazi *energetske vrijednosti*.

Strah od genetski modificiranih organizama strah je od toga da jelo ne pojede nas – ne znamo kakve otrove u sebi skrivaju. Isto je i sa strahom od medija – djeci televizijske i kompjutorske slike ulaze u san pa će tako kanibalizam pojesti sam sebe. Apsurdne odluke koje godinu za godinom ženama na porodičnom dopustu stalno smanjuju prihode uvijek su popraćene apsurdnim objašnjenjem: tako rade bogate zemlje. Pa naravno da rade kad su bogate pa su majke mogle uštedjeti od prošlih visokih plaća, pa ih mogu uzdržavati muževi ili roditelji, pa mogu raditi pola radnog vremena, pa mogu raditi kod kuće – sve ono čega ovdje nema. Otkad su se u Korenicu vratili Srbi, Knin je postao najmlađi hrvatski grad, s prosječnom dobi od 29 godina. Djeca su to bosanskih Hrvata koje je u svoj zavičaj humano preselio i spomenuti muškarac s brkovima. I dok se ondje na radost roditelja i svećenika rađaju djeca, obitelji doslovno gladuju – kapitalizam ih je ponjušio i otišao dalje, tražeći bogatije izvore vitamina i proteina.

Diderot je mislio da kad narod umire od gladi, nije riječ o grešci providnosti nego uprave. U našem slučaju nije ni jedno ni drugo jer je nevjerojatno da bi u Hrvatskoj bilo toliko nesposobnih ljudi i da su još k tome svi na vlasti. Ne: hrvatska je vlast organizirana pljačka – ona štiti monopoliste na račun građana i trgovinu na račun proizvodnje; uzima siromašnima i daje bogatima, ponižava građane dok samo nekoliko korporacija debljajući stenje. Nekoliko tajkuna ima tri četvrtine nacionalnog bogatstva pa je tako Hrvatska vjeran odraz svijeta u kojem tijela jednih postaju okrugla, a tijela drugih sve tanja, u kojem je tijelo drugog samo jedno drugo jelo i svatko može drugom biti ubojica.

Antropofagija je u nas endemska – nema ni jednog člana ratne vlade koji nije tvrdio da je postio dok je general Norac u Gospiću uzimao ljude na zub. A kada je taj alkarski vojvoda završio na sudu, Sinjani su premijeru i predsjedniku pjevali *Oj Ivice i Stipane, pojest će vas crne vrane*; prosvjed u Splitu nazvali su *Svi smo mi Norac* – pojesti Norca, svatko kus, da bi ga se sačuvalo. I s njim, *bianco*, sve što je i koga je pojeo on. (*Tito, to smo svi mi*, sjećate se? – hvala lijepa, čak mi je i poriluk draži.) Kad su upucali srpskog premijera Đinđića, Dražen

Pavlović iz sinjske HVIDRA-e odlučio je poslati predsjednika Republike „na doručak s Đinđićem“ – zašto baš na doručak, nije valjda ni njemu jasno, ali je spojio mrtvaca i hranjenje. *Globus* je potom napravio anketu o tome koliko bi ljudi poslalo premijera ili predsjednika „na doručak s Đinđićem“. Bilo ih je 11,8%, na što je Vedrana Rudan u *Nacionalu* napisala da je to zapravo malo i da se čudi da ih nema više. Generala Blaškića, opet, Haag je progutao i ispljunuo nakon osam godina kad su isplivali iz arhiva prešućeni dokumenti koji su dokazivali njegovu nedužnost. Iz zatvora je izašao osjetno mršaviji i s riječima opraštanja za one koji su mu smjestili. Tijelom je demonstrirao nekoga tko je bio *probavljan*, a katarzom da ima i vrlo sretnih proždiranja, poput Jone kojem je vrijeme provedeno u ribi bilo spasonosno i poput vidjeoca iz Otkrivenja kojemu je knjižica koju mu je anđeo dao da je proguta bila gorka u utrobi, ali u ustima slatka kao med.

Marinković je umro, ali kiklop Polifem s onim jednim državnim okom vidi oštrije nego ikada. Naša se mogućnost izbora suzila na mogućnost izbora mladih Urugvajaca koji su se 1972. skrljili s avionom na Andama: ili smrt od gladi ili kanibalizam. Zubi nas grickaju izvana i iznutra, a budućnost nam sva stane u XXXIII. pjevanje *Pakla* gdje knez Ugolino jede glavu nadbiskupa Ruggerija. Iz svijeta u kojem se ljudi boje da ne bi jedni drugima život pojeli, mnogi pokušavaju izbjeći. Među njima su ljubitelji zdrave hrane – koja nije ništa drugo nego proždiranje zdravlja – i fundamentalisti koji se nadaju da su dovoljno tvrdi pa da će neprobavljeni proći svjetskim crijevima i trijumfalno ispasti na drugoj strani. Zaboravili su da ne onečišćuje čovjeka ono što ulazi na usta, nego ono što izlazi iz srca.

SERONJE I SLABOUMNICI

Šopova pjesma u kojoj astronomi najjačim teleskopima traže po zemljovidima Hrvatsku i ne nalaze je pripada nepovratnoj prošlosti. Sada smo mi uperili teleskop u svemir.

Daleko sunce u zvijezdu Velikog medvjeda nazvano je po zagrebačkom hotelu Esplanade (to je isposlovao i platio u za to nadležnoj službi jedan zadovoljan gost). Zamislite blamaže kad upravo s te zvijezde stigne čovječanstvu poruka mira i ponuda interstelarne suradnje! Tko će smoći hrabrosti i objasniti tim mudrim i naprednim bićima da se njihov svijet zove po prenoćištu kraj šugavog kolodvora? I kako bismo se osjećali mi kad bi se jednog dana iznad naših glava pojavili srebrnasti svemirski brodovi i kad bi nas njihovi putnici obavijestili da naš Sunčani sustav nazivaju po veselom malom bordelu *Kod pet sisa* s Alpha Centauri (jer ne možemo očekivati da će svemirci imati anatomiju sukladnu našoj)?

Povrijeđen ponos, eto to je ono što boli. Toliko boli da se govore totalne besmislice: Haag na Hrvatsku baca kolektivnu krivnju, ali mi smo protiv izručenja pojedinaca i eventualnog ustanovljavanja individualne krivnje jer to baca ljagu na čitav narod; mi smo protiv suđenja po zapovjednoj odgovornosti, ali normalno je da Miloševiću sude jer je on sve započeo, iako nije nikoga osobno ubio; mi dopuštamo mogućnost da je došlo do ratnih zločina, ali Hrvatska nije mogla počinuti ratne zločine jer je bila žrtva agresije; mi nećemo sprečavati izručenje generala, ali ćemo ih fizički zaštititi; SDP-ova vlada se prodala Zapadu i popustila ucjenama iako je HDZ potpisao sve sporazume s Haagom i poslao onamo vagon ljudi; mi nismo protiv suradnje s Haagom, samo želimo znati što je točno potpisano; mi smo protiv suradnje s Haagom jer nas ne tretira kao ravnopravne sugovornike; mi smo za to da se generalima sudi pred hrvatskim sudovima koji će uzeti u obzir kontekst u kojem su se dogodili zločini, ako je zločina uopće bilo, jer to tek treba dokazati; generali su ratni junaci koji će se još jednom žrtvovati za Hrvatsku i nedužni otići na sud te tako postati sveci; generali nisu krivi za to što je rulja mjesecima poslije kokošarila i ubijala, svakodnevno prolazeći kraj vojne i civilne policije koja je dežurala na svakom raskrižju... „Je li itko bio toliko pribran, čvrst, da ovaj metež ne zarazi mu razum?“ upitao je Prospero Ariela nakon oluje što ju je podignuo. „Nitko živ“, odgovorio je Ariel.

Jeste li vjerovali da će se to ikad zbiti? Pero K. rekao bi: *Ne biste vjerovali u što smo sve vjerovali*. Ne bih vjerovao ni da ću slušati da General kojem prijeti izručenje govori da on nije vodio svoj rat, nego naš; da ako je kriv on, onda smo krivi svi. Sjećate se tko je to rekao

prije njega? Jack Nicholson u *Malo dobrih ljudi*. Mi, vojnici, živimo na granici; granica štiti vaš način života; život na granici je opasan i tvrd; tu i tamo ubijemo i ponekog nedužnog, ali to je tako; činimo sve za vas da biste i dalje mogli pijuckati kave i gledati zalazak sunca iz svojeg omiljenog kafića; mi možemo živjeti s tim; ako vam se ponekad zalazak sunca čini previše krvav, ili kava previše crna i gorka, to je cijena koju morate platiti; ako nećete, slobodno dođite k meni na granicu i glumite finoću.

Premda Nicholson lijepo i jednostavno zvuči, to sve *nije tako*. Hrvatski General kaže da su njegovi zločini naši. Ali nisu. Kao što nisu naši ni njegovi ordeni za zasluge i hrabrost, njegove bitke i pobjede, njegove uniforme i epolete, njegov auto, vozač i mobitel, njegova plaća, sekretarica, ured, beneficirani staž i povlastice. Ja u njegov zlatni luk nisam zagrizao – pa po njemu niti ne mirišem. Credo koji se valja ulicama također lijepo i jednostavno zvuči: naša se zemlja rodila u ratu; krv ondje prolivena oprala je sve; tijela poginulih temelj su izgradnje države; nacija je u ratu bila jedinstvena i tako treba i ostati; stranke se međusobno prepiru, zato su štetne za narod; traže se političari koji će voditi državu jednodušno; preživjeli branitelji bdjet će da tako i bude; usput će od toga i živjeti. Izađe li General pred suca, bit će to Hrvat koji će ga potapšati po ramenu i reći: „Što znaju oni vani kako je nama zapravo bilo.“

Generali koji su devedesete ušli u cijelu stvar ne samo da uspostave demokraciju nego i da se obogate, danas bi mogli mirno spavati: obećanja da će se revidirati tranzicija iz vlasništva svih u vlasništvo nekih nisu bila realna, prijedlog o raspisivanju jednokratne naknade na sumnjiva bogatstva propao je, a nad sve nalaze svih mogućih revizija pao je željezni zastor zastare. Čak i da netko ide čačkati po tim davnim kontima, sjest će mu odvjetnici za vrat i stvar odgoditi u beskonačnost. No jedan crv ruje, a ime mu je Haag. Haag iskapa mrtvace, ali ubojice traži slijedeći trag novca. Bum optužnica protiv generala ne ugrožava ni demokraciju ni patriotizam, ali nagrizava čvrst lanac koji vodi od banaka i poduzetnika preko Sabora, vojske i nogometa do organiziranog kriminala i politike.

I onda mi se pod taj sukus fašizma potpisuju vrhunski sportaši, wimbledonski pobjednik i vlasnici velikih i malih kristalnih globusa; Generalu se poslije rata javljaju na dužnost oni koji su izbjegli služiti vojsku (ili su je odslužili simbolično, *part-time*, manekenski, samo da im karijera ne dođe u pitanje). To može objasniti jedino teorija Don Rigoberta Vargasa Llose po kojoj je sport toliko težak fizički rad da nepovratno uništava mozak i testise, a spojen s potpunom odsutnošću ikakve naobrazbe, sportaša pretvara u „medijsku zvijer, nedruštveno biće, nervčika, histerika, psihopata“, ukratko, *seronju i slaboumnika*. Znam da me teško

može razumjeti netko tko je odsjedao u hotelima s pet zvjezdica (dok sam ja sanjao u vreći za spavanje), tko je svakodnevno naporno vježbao osam ili deset sati (dok sam se ja kartao na fronti i zijevao na straži) i tko je otvarao i zatvarao račune u inozemstvu (dok meni Ministarstvo obrane duguje dnevnicu i *nadnice za strah* još iz 1995.), ali pokušat ću: dragi sportaši, mi živimo na lavini. Možda se vama Hrvatska čini kao lijepa, ravna, čista i bijela zemlja, i vjerojatno niste u krivu. Ali to je zato što se dogodila strašna kataklizma, što se na sve nas srušila lavina i što su mnogi ispod te lavine još živi i dišu, u tankoj nadi za spas. I još: ne promijenimo li što i ne razbijemo li zatvoreni krug i mi ćemo postati žrtve budućih lavina, kao što su se u sendvičima već nalazile bezbrojne generacije prije nas.

Međugalaktički nesporazumi ništa su prema predrasudama koje opterećuju odnose Hrvatske i Haaga. Ne prihvatimo li mogućnost da smo zločine mogli raditi i mi sami, a ne samo drugi, Europa će nas s pravom prezreti; ne prihvatimo li Haaški sud kao relativno pouzdano ogledalo, propustili smo veliku šansu. Austrija je pedesetih godina izvodila svoje građane osumnjičene za suradnju s hitlerovcima pred mjesne porotne sudove koji su optuženike (kao svoje vitezove) odreda oslobađali; to je izazvalo zgražanje u inozemstvu pa se s takvim procesima jednostavno prekinulo; Nizozemska ni nakon četrdeset godina nije službeno prihvatila da je u Indoneziji činila ratne zločine, iako su njezini građani toga uglavnom svjesni; Velika Britanija tolerirala je da njezini vojnici trideset godina siluju žene u Keniji, ali tužbe ipak stižu.

Suočavanju s istinom neće pomoći ljudi koji sjede u našem parlamentu: liberali koji će uvijek pravima države dati prednost nad pravima pojedinca (osobito ako je država hrvatska, a pojedinac nije); haesesovci čiji predsjednik misli da je Stjepan Radić bio trgovac marvom; socijaldemokrati koji otpuštaju radnike i ukidaju socijalna prava brže od Željezne Lady; hadezeovci koji glume demokršćane, a svi zajedno ne znaju ni tri zapovjedi Božje (ali su zato stručnjaci za sedamdeset puta sedam smrtnih grijeha); kršćanski demokrati koji su zapravo narodnjaci; narodnjaci koji su na krajnjoj ljevici; veliki patrioti na desnici čija je jedina domovina bankovni račun. Stari karijeristički sadržaji u demokratskom ruhu – kao i promjene u našem jeziku – pokazuju da se sve mijenja da bi ostalo isto.

Mi danas nemamo 40 godina za suočavanje i to nema veze s nama nego se promijenio svijet: Haiderov slučaj pokazuje da se ni Austrija danas ne bi tako lako izvukla. Svaki pokušaj da se na to ne obrati pažnja, da se Hrvatsku proglasi čistom i bezgrešnom, predstavlja plovību oko Rta uzaludne nade. Zemlja je mala i previše je ljudi vidjelo i čulo što se dogodilo (iako je oko obično pouzdaniji svjedok od uha). Jednom kad je već javno izgovorena strašna riječ

ratni zločin nitko se ne može sakriti tako duboko u sebe da je zaboravi i više nikada ne čuje. Glas savjesti može doduše nadglasati vikanjem da je Carla Del Ponte politički motivirana (a je), da su suci bezveznjaci (a jedan je drijemao za vrijeme suđenja) i da se za ratne zločine sudi samo nekima, a ne svima (živa istina). U tom slučaju oko Rta uzaludne nade zaplovit će sve presude jer će donijeti ogorčenje i uvrijeđenost umjesto olakšanja i očišćenja.

ČOVJEK IZ VISOKOG DVORCA

Nisam nikada čuo da bi Franjo Tuđman što javno progovorio o tijelu. Njegove knjige i govore zaokupljale su klase, nacije, radnički pokreti, velike ideje, narodi i njihov ulazak u povijest. Kako sve to trpi ljudsko tijelo, ostalo je izvan njegova obzora. Pa ipak, stalno je mijenjao tijela. Imao je tijelo omladinca, partizana, komesara, generala, predsjednika nogometnog kluba, direktora Instituta za proučavanje povijesti radničkog pokreta, umirovljenika, disidenta, zatvorenika i političara. Svako se od tih tijela drugačije odijevalo, hranilo, kretalo, liječilo i njegovalo. Mijenjale su im se zadaće, privilegiji i ograničenja. Druga su ih tijela veoma različito doživljavala, a sve to odrazilo se i na osobu sudbinski povezanu s tim tijelima.

Na kraju se Tuđman našao u tijelu predsjednika države. To tijelo bilo je jedinstveno među svim njegovim sunarodnjacima. Njegove su funkcije bile neviđene: polaganje prisege, potpisivanje međunarodnih sporazuma, uručivanje odlikovanja, hodanje po crvenom tepihu, predsjedanje sjednicama, nošenje lente, poziranje fotografima, obavljanje smotri, primanje raporta, izdavanje zapovijedi, emitiranje na vijestima, polaganje vijenaca, čitanje poslanica, upisivanje u knjigu dojmova, komuniciranje s državicima. S tim se tijelom protokolarno rukovalo, uz njega se uvijek kretao pobočnik, štitili su ga tjelohranitelji, za njega se šivala admiralska uniforma, predavalo mu se vjerodajnice, klicalo mu se, pisalo mu se govore, a i hranu za to tijelo valjalo je uvijek probati prije.

Odnos drugih tijela prema tijelu predsjednika doista je specifičan, a otkad ga je Franjo Tuđman osjetio na svojoj koži, počeo je sebe doživljavati kao *utjelovljenje* Hrvatske. Zato što gomila rastače pojedina tijela i stapa ih u masu, ovo predragocjeno tijelo valjalo je odvojiti i držati na sigurnom. Stoga se tijelo udaljilo na brežuljak ponad grada, odijelilo ogradom i okružilo tajnovitošću. Tako se u vili iza povećeg šumskog kompleksa našlo tijelo suverena, golemo i svemoćno, nedodirljivo tijelo *čovjeka u visokom dvorcu*.

Za razliku od glumca koji svoja profesionalna tijela poslije predstave ostavlja u kazalištu i liježe u krevet u svome privatnom tijelu, Tuđman nije mogao i jedne sekunde ne biti predsjednik, pa ni, prema svojem shvaćanju, suveren. A upravo to nije nikako mogao biti. Upravljanje modernom državom, makar bila malena poput Hrvatske, iznimno je zamršeno. Jedno tijelo jednostavno nema dovoljno ruku za sve volane, tipke i poluge vlasti. Na žalost svih suverena, doba je pojedinaca davno prošlo i nastupilo je doba odbora – dakle, *tijela*.

Tuđmanovo suverenovo tijelo smjesta su počeli preuzimati razni politički organi i tijela, formalni i neformalni, legalni i ilegalni. Položaj predsjednika pritom nije predstavljao više od arbitra u naguravanjima brojnih interesnih grupa. Čak i ako je imao zadnju riječ, deformiranje suverenova tijela bilo je u krugu vlasti znatno i nepovratno. Zbog toga je Tuđmanu oduvijek bilo veoma stalo kako mu tijelo izgleda u javnosti. A ondje je tijelo bilo slika njegove jasne i odlučne želje da uđe u povijest, i to sam. Stoga se tijelo od sugrađana distanciralo mrkim pogledom i neljubaznim osmijehom, stoga je odluke bitne za zemlju donosilo na zatvorenim sjednicama Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost koje je uvelo na mala vrata Ustava.

No Tuđmanovo političko tijelo nije bilo dano božanskom milošću, već je bilo obično zemno tijelo rođeno od drugog tijela: biračkog. Još gore, biračko ga je tijelo rodilo na samo pet godina i smjelo mu je pokloniti eventualno još pet. Biračko tijelo dijete je demokratskog poretka, zadivljeno i ohrabreno svojim mogućnostima, a bilo kakav rast predsjednikova tijela shvaća kao svoje smanjivanje. Želja biračkog tijela da raste i buja u svim smjerovima – čak i kad je ukomirano kao hrvatsko – toliko je jaka da ne priznaje nikakvu prepreku, pa čak i ako je ta prepreka predsjednikovo tijelo, pogotovo otkad ga je vidjelo gola u krevetu (s Miloševićem u fotomontaži u *Feralu* u kojoj su politički odnosi bili zamijenjeni spolnim). Tuđmanova vladavina i nije bila drugo nego borba u kojoj ta dva tijela nastoje jedno drugo disciplinirati, omeđiti, urediti, utišati i kontrolirati. No dok demokratsko biračko tijelo predsjednika zamišlja kao službenika na šalteru za žalbe pred kojim je poduži red, a to je posao za koji se ne traži nikakva karizma, Tuđman je odbio svaku pomisao da bi njegovo tijelo plaćalo račune za privatne letove, putovalo na posao javnim prijevozom ili pred sudom opisivalo svoje aktivnosti. Ili, uostalom, bilo bolesno.

Budući da je Tuđmanovo fizičko tijelo političkom obradom svedeno na sliku, vijest da je predsjednik bolestan jednostavno nije bila moguća. Krajnji je slučaj takva pristupa bilo Jeljcinovo tijelo koje se, poput relikvije na baterije, tu i tamo pojavljivalo na televiziji i štogod reklo. Tuđman je smio biti tek „umoran“ i „nahlađen“ – toliko sebi smije dopustiti jedan suveren bez štete po svoje tijelo. I druga su se tijela tada borila za sebe. Kako im je od životnog interesa bilo ostati u divovskoj sjeni, bolest su prikrivali od javnosti lažima („Predsjednički ured funkcionira normalno“ – Ivica Kostović), besmislicama („Predsjednikovo je stanje dobro“ – Vladimir Šeks) ili šupljim frazama („Predsjedniku je operiran šuplji organ u truhu“ – dr. Branimir Jakšić). Zanimanje javnosti za predsjednikovo tijelo time, naravno, nije umanjeno, nego uvećano do te mjere da su se u novinama objavljivale slike unutarnjih organa (Globus). Istovremeno su se izrađivali i planovi o

redefiniranju tijela predsjednika, a taj je posao obavio prvi njegov sljedeći vlasnik, Stjepan Mesić (on se pak sanjkao, trpio zvižduke vojske kojoj je bio vrhovni zapovjednik i hodao četveronoške u pobjedničkoj gusjenici s rukometnom reprezentacijom).

Tek je u bolničkom krevetu Tuđmanovo tijelo izašlo iz politike. Ako mu je tijelo prije i bilo javno, bol, patnja, strah i tjeskoba kroz koje je tada prolazio bili su posve osobni. Ako je njegovo tijelo i bilo samo politička slika, na smrti ono je ostalo jedini prostor njegovih misli i osjećaja. Ako su se oko njegova tijela za života sukobljavali koncepti, u zadnjim su se trenucima u tome tijelu sukobljavali život i smrt. Zato čak i nakon toliko politike fizičko tijelo, kao hram duše, nije još posve izgubilo aureolu svetosti. A *čovjek iz visokog dvorca* na kraju je samo čovjek.

TABULA RASA

U dobroj staroj malograđanskoj obitelji tata solidno zarađuje, mama kuha, pere i pegla, djeca su poslušna i sve je jedna topla srećica, samo na kraju, pošto poispadaju kosturi iz ormara, netko završi u sanatoriju, netko u zatvoru, a netko na groblju. Svaka sličnost s našom politikom nije slučajna: već je dosadno čitati u novinama, stranicu za stranicom, o svim zloporabama, utajama i kretenarijama vlasti i njezinim dionicima zrelima za sanatorije, zatvore ili groblja. Da ista stega tlači građanina u društvu i dijete u obitelji, lijepo je napisao još Rousseau, iako je bio ništavan otac i promašeni političar. Višak autokracije i manjak iskrene komunikacije, zahvaljujući kojima hrvatske novine ne oskudijevaju skandalima, vidimo i u starozavjetnom receptu za odgoj sina iz Knjige Sirahove: „Savij mu šiju dok je mlad i nagnječi mu rebra dok je malen.“ Gle čuda, tako se i vlastodršci odnose prema podanicima.

I naši roditelji imaju svoje Predsjedničke dvore, Zabranjeni grad, zaključanu spavaću sobu u koju djeca nemaju pristupa noću (kada je navodno ondje najzanimljivije, u što sumnjam); naši roditelji ondje obavljaju poslove o kojima se djeci ne povjeravaju; budući da djeca istinu ne bi mogla odgovorno podnijeti, o tim se poslovima mora i može lagati, pa se djeci prodaju najblesavije priče – da se ne zaplećem u vrpce na koje su u nas tajno snimljeni razgovori političara, naveo bih Nixona koji je tajnicu okrivio da mu je zabunom izbrisala kompromitirajuće magnetofonske vrpce; djeci se, nadalje, smije svašta obećati bez ikakve obaveze, ionako će na to kasnije zaboraviti; novčane transakcije naših roditelja obavijene su velom tajne – ako bi djeca otkrila koliko roditelji imaju i gdje to drže, mogla bi postaviti nerealne zahtjeve; prošlost je naših roditelja besprijekorna, držanje u ratu časno, a mladost čedna; roditelji djecu smiju uhoditi, pretraživati im džepove, čitati njihove dnevnik i prisluškiivati telefonske razgovore – za njihovo dobro, dakako; djecu se ne pita za mišljenje o važnim stvarima, ali smiju pred gostima demonstrirati svoje vještine; u djecu se vrlo mnogo uložilo, pa su djeca zato dužna roditeljima, a roditelji djeci nisu dužni; djeca naših roditelja su nasljednici, što znači da njihova prava uloga nastupa tek po smrti roditelja kada nasljeđuju ime i imetak – do tada nemaju pravo glasa. Uopće, roditeljima je pitanje časti ne dopustiti da ih djeca maltretiraju – ali o maltretiranju djece ne misle ništa loše. Zadnji je roditeljski izum narukvica što odašilje preko satelita signale i tako omogućuje stalni nadzor.

A sve je to zato što naši roditelji, kao da su formirani u predfrojdovskom dobu, ne smatraju da dijete ima vlastiti svijet, nego u djetetu gledaju malog čovjeka. Taj je mali čovjek prazna

ploča bez ikakva sadržaja u koju se onda upisuje sebe. Mali čovjek jedino ima urođenu sklonost zloći koju treba neprestano krotiti, suzbijati i *tesati* (tako da je suhi otesani kolac idealna metafora dobrog odgoja – a ne *neotesano* vijugavo stablo). A kad se umorno odgojiteljevo oko noću sklopi, tu je, čuva se u Školskom muzeju, spasonosni pojas sa šiljcima koji će djetetu osigurati nevin san, ubodima sprečavajući mališana da leži na trbuhu, pretpostavka je izumitelja, prevenirajući samobludne radnje. Vlast za to vrijeme mirno sniva u svome raju, onome istome iz kojega je batina izrasla.

Molim namrštenu čitateljicu ili čitatelja čiji se roditelji ne uklapaju u spomenuti opis da mi oproste – ni ja ne vjerujem da su baš svi naši roditelji baš uvijek gluhi autokrati ili patološki lašci i licemjeri. Hrvatski političari, međutim, jesu: za njih su građani djeca kojima ne polažu račune. I onda se dure kada im ti isti građani okrenu leđa i odu na izlete umjesto na birališta! Pa živimo u dobu koje i građanima i djeci daje puno dostojanstvo, u kojem postaju svjesni svojih prava, u kojem uče kako formulirati svoje prohtjeve i za njih se izboriti te u kojem se nitko tko ih maltretira ne može nadati da će se olako izvući. Budući da je Biblija debela knjiga, u njoj ima raznolikih izreka (pa ih i Sotona može navoditi za svoje potrebe, kao što su zabilježili Matej i Luka), tako da nije sve o odnosu roditelja i djece rekao mrzovoljni i mizoginični Sirah. „Djeco, pokoravajte se svojim roditeljima... A vi, očevi, ne ogorčujte djecu svoje“, tip je uzajamne odgovornosti proklamiran u Poslanici Efežanima (Marcijan kaže: Laodicejcima). E, da, tome se približavamo i u obiteljima i u politici.

No glasača je, kao i djece, sve manje. Ponuda roba tolika je da se za djecu jednostavno ne može namaknuti novac, a usavršiti se u zvanju toliko je komplicirano da vremena nikad nema dovoljno. Djeca, kao crne rupe za novac i vrijeme, postaju neprihvatljivi luksuz, a društvo postaje prema njima ravnodušno. Društvo u djeci više ne vidi budućnost, nego osobni projekt pojedinca, poput aviomodelarstva ili izrade web stranica. Ne samo što su djeca malobrojna, nego su i malobrojnija od roditelja – jedinci nemaju podršku braće i sestara u odnosima s roditeljima: u zahtjevima, pregovorima ili sukobima. Isto se tako ne znaju ni s vlašću sukobiti, ne znaju zahtijevati, ne znaju pregovarati – znaju samo uzeti ili ostaviti. Baš kad nam se demokracija približila, počela se i udaljavati. Djeca odrasla u društvu ravnodušnu prema njima, postala su ravnodušna prema njemu. Osobni projekti sada razvijaju vlastite osobne projekte. A bili bi i ludi da se emotivno angažiraju oko institucija vitalno zainteresiranih samo za njihove porezne prijave, kad su se jedva riješili onih koji su svojim najvećim dostignućem smatrali to što su svoju djecu podučili kontroliranju rada debelog crijeva (i tako im dali najvažniju životnu popudbinu).

Ako nema demokracije bez odgoja za nju, što ako više neće biti nikoga za odgoj? Države su slične obitelji i po tome što više djece znači manje novca. Dok Italija svoje mjesto među najrazvijenijim zemljama zahvaljuje prije iznimno niskom natalitetu nego nekim drugim gospodarskim pokazateljima, nerazvijenim zemljama, poput Indije, veliki prirast stanovništva doslovno pojede gospodarski rast. Krene li uskoro Hrvatskoj i ona će početi eksploatirati siromašnije od sebe tako što će iz njih uvoziti već gotovu, odraslu djecu. Tada će prilika da se upozna onaj maleni, onaj ispod nas, definitivno propasti – ako se do tada ne otresemo autoritarnosti, znači da nam se uvukla pod kožu. No bit će prilike upoznati strance iz drugog naroda, rase i vjere. Oni će najprije graditi ceste i odvoziti smeće, a poslije će njihova djeca govoriti hrvatski i studirati, iako, možda, s čadorom na glavi. Moći ćemo upoznati onog kraj nas.

No da bismo opstali, a ne završili kao dobra stara malograđanska obitelj, opet ćemo na kraju morati *razgovarati*.

III. PROGUTALO IH TRŽIŠTE

ŠETNJA MINISTROVIM KROKODILOM

Moja je žena gotovo uvijek pametnija od mene, a baš uvijek brže misli i primjećuje. Dok sam ja na televizoru tupo gledao kako ministar turizma u sklopu akcije *Kupujmo hrvatsko* na Stradunu prodaje hrvatske proizvode – a potomci gospara i fakina rado se guraju oko štandova s cedevitom, bajaderama i žlahtinom – kaže meni žena: „Vidi ga, ima *Lacoste* majicu.“ I da nije taj krokodilic zinuo, bilo bi razložno pretpostaviti da ministar na sebi vjerojatno nema ništa *hrvatsko*. No kad je već zinuo, znatiželja me vuče u njega. Zašto ministar nije nosio *MTČ* majicu, rublje *Nade Dimić*, *Borovo* cipele i sunčane naočale iz *Ghetaldusa*? Zbog imena, naravno, ili *branda*, kako se to danas kaže. Proizvodnja brandova jedna je od najvažnijih industrijskih grana, toliko važna da se i hrvatski pisci dijele na one koji su svoje ime uspješno pretvorili u brand (Zoran Ferić i Miljenko Jergović prvenstveno) i na one koji su u tom pogledu podbacili. No tu i nema neke mudrosti: ako imamo novca, svi ćemo radije kupiti proizvod poznatog imena. Ne samo zato što *Plzenjsko* pivo bolje zvuči od *Ožujskoga* ili *Lacoste* od *MTČ*-a, nego zato što su uistinu bolji. Oni svoje svjetski poznato ime duguju tradiciji i kvaliteti – Česi pivo rade od čega se pivo i treba raditi, a *Lacoste* majica može se nositi godinama i neće se ofucati. A zašto hrvatski proizvodi nemaju ime? Zato što je ime rezultat dugoročnog ulaganja. Ime se ne stječe preko noći, nego dugotrajnim radom, ako treba i s gubitkom u početku. Ime stječu oni koji ne žele zgrabiti novac i pobjeći s njime nego planiraju budućnost. Ime neće steći onaj tko ne vjeruje u budućnost. I tako sam u krokodilovu trbuhu otkrio zašto hrvatski proizvodi nemaju imena. Nemaju ga jer se u Hrvatskoj ne vjeruje u budućnost.

Odonda sam često sjedao u taj krokodilski trbuh i razmišljao o tipovima koji nose *Lacoste* majice, a nas uvjeravaju da kupujemo hrvatsko. Možda bih ja i kupovao hrvatsko – kada bih imao s čim. A kako nakon plaćanja računa i kupnje hrane odjenuti sebe, ženu i djecu, tako da mi odrasli ne izgledamo kao prosjaci, a djeca kao siročad? Nemojte se smijati: za tekuće potrebe još se nađe, ali žena i ja radimo i ne možemo među ljude odlaziti ni poderani, ni izlizani, ni zakrpani; djeca, kao što je poznato, rastu iz nogavica i rukava, a tenisice broj 27 stoje točno koliko i tenisice broj 47. To je cijena individualizma – ne postoji sindikat za kulturne proletere poput mene (šifra: lektoriram po kućama).

Prodavači hrvatskog nemaju brige za sutrašnji kruh. Kada tražite mjesto za parkiranje, uvijek činite isto: tražite ga u onim ulicama gdje mislite da ćete ga naći. Tek ako ga tamo ne nađete, idete u one ulice gdje parkinga obično nema. Po tom se principu odlazi i u kupnju;

po tom principu marketinške agencije traže klijente: idu prvo onima koji vjeruju u moć marketinga. Ne idu onima koje prvo trebaju uvjeriti da je uopće potrebno reklamirati se – to je nedopustiv gubitak vremena. A kad marketinški stručnjaci nađu klijenta, savjetuju mu to isto: mora se truditi oko ljudi koji kupuju kod konkurencije i preoteti ih. Ne isplati mu se truditi oko ljudi koji to nešto uopće ne kupuju. Za političare vrijedi ista lekcija: valja se truditi oko ljudi koji još uvijek izlaze na izbore; glupo je gubiti vrijeme na one koji neće izaći glasati (a i da ih nagovorite da glasaju, mogli bi glasati protiv vas).

Zbog toga političari – za istu plaću – prodaju sve manje artikala, zbog toga ih kupuje sve manje ljudi; zbog toga se politički prostor sužava, a apstinencija povećava. Zbog toga je pitanje Generala pitanje broj jedan (i jedino pitanje), i za desnicu i za ljevicu: ljudi koji u to vjeruju izaći će na izbore i glasati za izručenja ili protiv njih; oni koji ne vjeruju neće izaći i zapravo nisu važni. Jer naše političare ne zanima budućnost. Život bez budućnosti znači da se spomenici podižu živima (Aloisu Mocku, Hansu Dietrichu Genscheru, Ivanu Pavlu II. i Franji Tuđmanu, a i Dragutin Tadijanović bio je na otkrivanju spomen-ploče – sebi). Taj crv sumnje da potomci neće cijeliti što i mi neiskorjenjiv je kao i očajnička želja da se ostavi trag u našem snijegu. Ništa se nije naučilo iz sudbine gradova s imenima partijskih sekretara pa se i dalje mijenjaju imena gradića (Duvno u Tomislavgrad, Vojnić u Gvozd pa onda natrag u Vojnić). Ponašamo se poput onih koji si na nadgrobne spomenike upisuju ime i godinu rođenja, ostavljajući samo prazno mjesto za godinu smrti. Toliko će, valjda, djeca znati napraviti.

U krokodilovoj utrobi zaključio sam da mi ne samo što u potomke nemamo povjerenja, nego nas oni uopće ne zanimaju: Zagreb je prodao jedan čitav gradski trg da bi privatnik na njemu izgradio lokale i stanove. A zašto se ne bi trg unovčio kada se ionako nema kome ostaviti? Slučajno ili ne, na službenom plakatu kojim se obilježavalo devet stotina godina Zagreba bilo je samo jedno dijete među samim starcima. Djeca su odsutna i iz misli. Kada je zbog starosti posječeno drveće na Tomislavovu trgu, svi su se zgražali zbog sječe. Nitko se nije veselio zbog potomaka koji će za pedeset godina šetati pod krošnjama. A nije zato što nam je strana pomisao da smo i mi samo potomci kojima je netko jednom zasadio to drveće. Uostalom, o kojim ja to potomcima govorim kad se stanovništvo Hrvatske svake godine smanji za 20.000 ljudi.

Političare ne zanima proširenje političkog prostora, žele vladati ostacima ostataka; ne žele povećati broj poduzeća, žele se izboriti za što više mjesta u nadzornim odborima preživjelih; ne žele povećati gospodarski rast, žele što više ugrabiti iz budžeta; ne žele da se više

proizvodi, žele veće poreze; između umjetnih pluća za novorođenčad i defibrilatora za umirovljenog generala vlada će se odlučiti za ovo drugo; ne žele manju apstinenciju, žele pobijediti. Naš će se politički prostor sužavati sve dok ne ostanu samo dva političara koji će se boriti za jedino mjesto u jedinom nadzornom odboru, jedino zastupničko mjesto u parlamentu i jedini ministarski portfelj u vladi. Tada će zadnji hrvatski političar zadaviti predzadnjeg, popraviti kravatu i svečano izaći na birališta gdje će biti jedini glasač; glasat će za samoga sebe i to će biti kraj naše politike. Potom će stati na pult *Kupujmo hrvatsko* i prodavati suhu koru kruha.

Srećom, nitko to neće primijetiti, pa neću ni ja liti krokodilske suze. Iako svi imamo nekoga kome bismo voljeli podići spomenik, a oko nekih bi se imena postigao i širi konsenzus, strpimo se. Imajmo povjerenja u vrijeme i pustimo ga da radi za nas. I pripazimo da spomenik u međuvremenu ne podignu nama.

TRIJUMF BEZVOLJNOSTI

Nije istina da u Hrvatskoj ništa ne ide i da ni u čemu nismo konkurentni: jedna firma koja radi pornografske Internet stranice zapošljava dvanaest ljudi; druga vrlo uspješno posluje s inozemstvom. Od stranih siteova besplatno dobiva stare slike – u zamjenu za reklamu – a njihovo gledanje naplaćuje (isključivo stranim klijentima) 75 posto jeftinije nego što to čine pornografi vani.

Najmanje mi je želja sablažnjavati se nad tim ili tvrditi da je moj interes za gola tijela isključivo profesionalan. Ako ima išta sablažnjivo, onda je to ispovijed Linde Lovelace koja je svjedočila kako je njezin angažman u pornoindustriji bio kružni niz prijetnji, silovanja, drogiranja i prostitucije, a da je od 600 milijuna dolara zarade *Dubokog grla* dobila tek neznatni djelić promila. Radije bih komentirao rečenicu iz članka Roberta Perišića nadnaslovljenog *Bilanca trećesiječanjske kulture*: „Nacionalizam kao pogonski motiv kulture sad je zamijenio uspjeh na tržištu, a umjetnici su u to ime ponovno *spremni na sve žrtve*.“ Ima sto puta pravo! A najtočnije je napisao da se naš kulturalni tržišni liberalizam „posve približio konzumerizmu“.

Kad sam bio mali, puno se pričalo o konzumerizmu, a sada je ta riječ izašla iz mode, kao i, recimo, pisanje Andrea Gorza; za njega je konzumerizam pasivnost, zaglupljivanje, rastresenost, samoća i dosada; igranje na neznanje, demagogija, niveliranje, prefabriciranje individualnosti; kultura konzumerizmu nije cilj sama po sebi nego uvijek mora nečemu služiti. Svi su kupci u supermarketu Don Juani koji gomilaju mrtve predmete umjesto mrtvih ljubavi; kad upitate Don Juana što misli o ženama, on će vam reći: „Ah, sve su one iste.“

I ja imam ideju za jedan ekonomsko-kulturni projekt, srodan Gavrilovićevu angažiranju poznatih naših umjetnika na slikanju kobasa za *jumbo* plakate. Dobro stoljeće prije nego sam se rodio, na djedovskom je gruntu u Podsusedu bio kamenolom pun fosila riba, školjaka i puževa, stanovnika nestaloga mora. Tamo je Ljudevit Vukotinović našao zagonetne kamene žlundre za koje se kasnije pokazalo da su kralješci dotad nepoznate vrste kita: nazvan je *Mesocetus agrami*. U sklopu svoje akcije *Zagreb dok ga još nije bilo* Gregl, Jandrić i Kovačić postavili su u dvorištu po kojem sam nekada trčkarao ploču kao podsjetnik na zagrebačkog kita, a i za to su jedva jedvice skupili novac. A što bi se od tog dalo stvoriti! U trenucima vizije vidim svoju rodnu kuću kao muzejsko-informativni centar posvećen kitu: izložbeni dio s fosilima, simulacijama i rekonstrukcijama; prodajni dio s knjigama, slikovnicama, plišanim

igračkama, posterima, CD-ima, DVD-ima i kompjutorskim igrama, sve u znaku kita; restoran koji bi posluživao jela kao što su *kitovski odrezak* i *whalebunger*; organiziranje učeničkih ekskurzija i nagradnih natječaja; ekološka predavanja, radionice i seminari; turnir u malom nogometu stokilaša; Miss kit; mobitel Moby Dick... Kažem vam, za godinu dana svi bi u Hrvatskoj vidjeli kita i znali za njega, a dolazili bi i iz Austrije, Mađarske i Italije. Napokon, pa to je jedini europski kopneni kit!

A onda vizija prođe, neonska reklama na kojoj piše „Zalijte kita tim i tim pivom“ ugasi se, dječje crteže ulješura raznese vjetar i sav taj cirkus postane besmislen i neukusan poput kriški gavrilovičke na bujnom ženskom poprsju Dimitrija Popovića. Prvo, u vašaru od bebe kita, koja se prije deset milijuna godina odvojila od majke i umrla u jednom zelenom zaljevu podno Susedgrada, ne bi ostalo ni k; a drugo, ljudi bi se ubrzo kita zasitili i okrenuli konkurenciji: već je u Vrapču nađen prvi sljedeći kit, Gavella ima mamuta, u Banjavčicevoj je kip Jupitera, dok Zvijezda raspolaže ranokršćanskom svjetiljkom, prikladnom i za hodočašća; tu su i, recimo, Čikoš sa živim rodama ili Lubenice sa svojim lešinarima. Potrošački mentalitet nespojiv je s umjetnošću; Baudrillardovim riječima: „Djelo je ispražnjeno, ono postaje samo modno svojstvo, za njega se zna, u opticaju je, simbolizira nešto, a nakon nekog se vremena zamijeni drugim hitom“ (ili kitom, u mojem slučaju). A i to u sretnijim zemljama, u nas ni to. Nije kriva trećesiječanska kultura, oduvijek su hrvatski autori bili nasukani kao kitovi u plitkom moru hrvatske kulturne politike. Upravo se Ljudevit Vukotinović ljutio da je izdao knjigu i da od toga ima samo *sobu punu egzemplara*, a tako je piscima i danas; kao što su današnji urednici plaćeni slabije od grafičkih sila, tako je i Šulek bio plaćen slabije od slagara; „Nemam posla i upućujem redakcijama očajne molbe za honorar“, mogao je napisati svatko tko danas piše, ali to je napisao Ujević. Dapače, možda je situacija i bolja nego nekada: sumnjam da će se neka od današnjih knjiga cvrljiti na policama trideset godina kao što se dogodilo *Preobraženjima* čiji su školski hvalospjevi bili obrnuto proporcionalni nakladi.

Sve što umjetnost jest, opire se prodaji. Opire se pasivnosti, zaglupljivanju, rastresenosti, samoći i dosadi; ne igra na neznanje, demagogiju, niveliranje i prefabriciranje individualnosti; ne želi ničemu služiti. Ono što se prodaje najsličnije je Lefebvreovoj ocjeni konzumerističkog seksa i erotizma: žalosno, umorno i mehaničko; šokantno i brutalno, a istovremeno je sav taj šok površan i prividan. Don Juan jednako postupa i na tržištu žena i na tržištu knjiga: rastreseno odbacuje na hrpu hladna tijela pri čemu ga ne napušta ni samoća ni dosada; da bi ga napustile, trebao bi to *poželjeti*, a on to ne želi, kao što ni Hrvati (ili Srbi, Bošnjaci, Slovenci, Talijani...) ne žele knjigu. Dapače, njima bi čitanje bila veća

kazna nego meni da me natjerate drapati karte u muzeju kita.

Trijumf bezvoljnosti čitatelja čini se nebitan prema trijumfu vlasti koja je bezvoljno izgubila 800.000 radnih mjesta ili trijumfu banaka koje više vole brz uvoz nego solidnu proizvodnju; i tako je Hrvatska nakon deset godina neovisnosti dužna koliko je bila i Jugoslavija iz koje se – između ostaloga i zbog loših financija – izvukla u krvi. Ali trijumf bezvoljnosti otvorio je put trijumfu volje stranačkih profitera i aparatčika koji su čitavu zemlju pretvorili u pornografsku stranicu na kojoj ljudi rade one stvari zbunjenima.

„Danas sam opet ručao samo čaj“, napisao je Matoš u Parizu. Nije imao ni kitburgera ni masnih kobasa na masnim grudima. Imao je, i još uvijek ima, samo bezvoljnih čitatelja koji sve više traže žalosno, umorno i mehaničko, a ako je pritom šokantno i brutalno, još bolje, samo neka ostane površno. Ako bezvoljni čitatelj i naiđe ponovno na stare slike, neće ih prepoznati. Eventualno će uočiti da su izašle iz mode.

VELIKA SRETNJA OBITELJ

Kada sam bio mali, nedjeljom smo jeli stari kruh. Kao u pjesmi Stanislava Šimića, dućani su bili zatvoreni *kao sužnji*. Danas su dućani otvoreni, a sužnji su u njima. Dok sam brojio novac na blagajni Konzuma, blagajnica je rekla kolegici: „Jesi li čula za Vesnu? Do Nove godine.“ Druga je blagajnica trznula obrvom za oko milimetar, što je prva shvatila kao odgovor, pa je dodala: „Što prije, to bolje.“ U prijevodu: radnice dobivaju ugovore na dva do tri mjeseca kako bi bile uvijek u šaci poslodavca; zbog toga moraju raditi toliko prekovremeno da bi se, osim njih, moglo prema proračunu sindikata zaposliti još deset tisuća ljudi – dobiti otkaz s takva mjesta zato se može činiti kao pravo olakšanje. Makar i na Silvestrovo, kada se njihov gazda – čitao sam to u novinama – otputio dočekati Novu godinu na fino mjesto gdje se za stolac treba isprсити mjesečna plaća već spomenute blagajnice.

Samo hrvatski ljevičari (kojima je Staljin bio uvijek bliže od radničkih prava – a ja sam naišao na tekst Radovana Stipetića) mogu biti presretni da je Europska unija ukinula nedjelju kao obvezatan dan odmora i što je protiv toga protestirao samo kardinal Pio Laghi, prefekt Kongregacije za katolički odgoj. Stipetić je toliko zlorado zadovoljan što „Katolička crkva ponovo (kao i stajalištima o braku i seksu) dolazi u sukob s prevladavajućim tendencijama i ponašanjima, što je obično bezizgledan posao“ – da uopće nije shvatio što se dogodilo. Stipetić slavi ukidanje nedjelje kao trijumf laičke države i kao veliki plus za židove, adventiste i muslimane. Da je europskim gazdama do muslimana, dali bi im ne samo slobodan petak nego i državljanstvo, radni odnos i plaćeni dopust. Ali gazdama je samo do profita. Ako ljudi rade preko tjedna, stignu trošiti samo nedjeljom; ako moraju trošiti nedjeljom, mora im netko i prodavati; a ako žena prodaje nedjeljom, dat ćemo joj onda slobodan dan utorkom i nećemo joj nedjelju platiti kao prekovremeno.

Dok Stipetić zna kakvi su to veliki dosezi laičke države (u kojoj će majka biti slobodna utorkom, otac četvrtkom, a dijete nedjeljom kada nema škole), ja znam da kod nas nedjelja nije niti plaćena: radnicima je prekršeno pravo na dan odmora, pravo na plaćeni prekovremeni rad, pravo na dodatak od 35 posto za rad nedjeljom i 50 posto na rad blagdanom. „*Ohana* znači obitelj, a obitelj znači da nikoga ne ostavljamo i ne zaboravljamo“, to je lajtmotiv Disneyjeva crtića o Lilo i Stitchu – u njemu se obitelj od dva člana (dvije sestre kojima su umrli roditelji) bori protiv poslodavaca i socijalne službe kako bi ostala na okupu, makar i tako krnja, i sve poduzima da se ne pretvori u dvije obitelji s po jednim članom. Obitelj s jednim članom mobilnija je i financijski uspješnija – nije bez vruga da pola

stanovništva živi u jednočlanim obiteljima baš u prebogatoj Švedskoj i još bogatijoj Ženevi.

Po tome doduše sustižemo one iz Švedske i Švicarske. Koja obitelj može podnijeti Gramatov svibanjski reklamni sajam? Marketinški čarobnjaci znaju da prodaja najbolje ide ako se koncentrira u malo dana, ako se kupcima kaže da treba kupovati *ovoga* vikenda, *ovoga* popodneva, brzo, do isteka zaliha. Gramatova je propaganda bila intenzivna, a da se tog vikenda namami što više ljudi, osigurali su sve: revije, roštilje, promocije, popuste, nagradne igre. Da Gramat može zaraditi brdo para, pobrinuli su se njihovi robovi: radili su 29 dana bez odmora, od 12. 4. do 11. 5, radni su im bili i uskrсни ponedjeljak, i Praznik rada, i sve subote i nedjelje. Peticiju Franjevačkog instituta za kulturu mira i sindikata (geslo: rad nedjeljom trgovina je ljudima), potpisao je i Todorčić iz Agrokora. Licemjerno, jer se kod njega isto radi nedjeljom, ljeti čak do deset navečer; u njegovim dućanima radnice bez predaha trče s istovara na blagajne, a odatle na slaganje polica (ali zato on može iz helikoptera prelijetati iznad svojeg lovišta za koje kaže da mu ne donosi prihod). A tako je svuda – prodavačici iz Dione, koja je u 15 mjeseci imala dvije slobodne nedjelje, bilo bi lakše na gradnji piramida.

Ropski se odnos može nazvati i tržištem. Kada su Željka Keruma pitali kako to da si kupuje Maybach za 600.000 eura, a zaposlenici imaju dvije tisuće kuna plaće, rekao je da im plaću ne daje on nego tržište. O tome da je tržište iznad ljudi, a rad važniji od osobe, ima i Puntarićev vic. „Kako ste mogli biti toliki profiter i tražiti ljude da vam u trgovini rade nedjeljom?“ pita jedan nosionja drugog, a ovaj mu odgovara: „Nisam ja kriv! Ja sam ustvari tražio radnike, a dobio sam ljude!“ Danas u Europi ima više robova nego u 18. stoljeću kada je ropstvo još bilo uobičajeno. Češće se piše o pola milijuna žena prisiljenih na prostituciju, ali ovoga je puta riječ o trećini zaposlenih u Europskoj uniji, o 40 milijuna ljudi koji rade u *netipično radno vrijeme*. Hardt i Negri, pišući o organizacijskim i tehnološkim mrežama moći, nabrajaju što preferira kapitalizam našeg doba: nematerijalni rad, različitost, kratkotrajnost i lokacijsku specifičnost – kapitalizam, dakle, živi od usluge. Usluge koja se jednostavno mora obavljati u netipično radno vrijeme – noću, vikendom i blagdanom.

I tu nema iznimke. Sva ropska tijela moraju biti robovlasniku na raspolaganju, makar i ekstremnom: to je *Jane Eyre* i *The Bondswoman's Narrative*, o tome je *Priča o djevojci O* Anne Desclos alias Pauline Réage i *Sluškinjina priča* Margaret Atwood. Tijela robova moraju biti posve dostupna robovlasniku, u svakom pogledu. Tako i Josip Golubar, robovlasnik iz Gramata, traži od ljudi u svojem vlasništvu da 24 sata budu dostupni na mobitel: „Na burzi ima 400.000 nezaposlenih koji bi bili zadovoljni s bilo kakvim radnim mjestom.“ Možda ne

treba biti prestrog prema robovlasniku Golubaru: na burzi ima i 40.000 nezaposlenih robovlasnika pa ako on to ne želi raditi, vlasnik Gramata jednostavno će ga otpustiti.

Vlasnici naših dućana valjda jedino još ne traže pravo prve bračne noći. Sve im drugo pada na pamet. Prodavačica opljačkanog dućana mora gazdi podmiriti štetu jer je bio škrt platiti osiguranje. Gramatov gonič robova traži da radnici sami podmiruju štetu zbog krađa. Gdje su robovi ima i pobune robova. Robovlasnik Golubar nije ih u stanju nadzirati i potkradaju ga više nego je uobičajeno – to što mu je Nepoznat Netko maznuo 6 motornih pila, a svaka vrijedi 30.000 kuna, želi naplatiti od svih zaposlenih. Zato je Golubar smislio solidarnu odgovornost pa da robovi zapravo nadziru sami sebe. Velika sretna obitelj.

Granica između naših i stranih tržišta ukinuta je prije dvije godine, ali nismo još ništa prodali van; u te smo dvije godine samo uvezli masu stvari, a da bismo ih mogli i kupiti, uvezli smo i masu tuđeg novca. Dok čitave obitelji šeću King Crossom nedjeljom, pogotovo ako je kišno vrijeme, slika našeg nedjeljnog roba postaje sve jadnija: jedni robovi stoje za policama, drugi bauljaju oko njih, tražeći neku vrstu vjerske objave. Ne pretjerujem. Reklame upućuju na korijene zla (loš ten, višak kilograma, žgaravica), imenuju grijehe (prhut na kosi, kečap na majici, vožnja starim autom) i naglašavaju dužnosti pravednih (čišćenje WC školjke, priprema hrane s umakom iz vrećice, konzumiranje multivitaminskih pilula) koje vode spasenju i stanju blaženstva (blaženost obuhvaća dobru probavu, miran san, bezbolne migrene, neprimjetne mjesečnice, blistave usnice i neograničeno slanje SMS poruka). S pravom je Fromm marketinške stručnjake nazivao novim svećenicima – a eto, imaju i svoju nedjelju.

Da se nikoga ne ostavlja i ne zaboravlja, slavni je vojnički princip koji je apoteozu doživio u *Spašavanju vojnika Ryana* (da se spasi jedan život, izgubljeno ih je nekoliko). Da je vojska obitelj, naglašeno je zadnjom scenom kada ostarjeli (spašeni) Ryan posjećuje vojno groblje okružen pravom obitelji, s mnoštvom djece i unučadi. No Ryanovi sinovi jedu Ferrerovu, talijansku Nutellu, a mi poljsku koja nema isti okus; Ryanove kćeri peru s deterdžentima koji bijeloj odjeći zadržavaju bjelinu, a šarenoj boju, no te kemikalije ne ugrađuju ni u češki Lenor, ni u mađarski Persil i Ariel. Nisu kod nas samo prodavači s greškom, s greškom su i kupci.

Na kraju je Sabor ukinuo rad nedjeljom, a Vrhovni sud uveo ga je opet. Što bi inače radile čitave obitelji koje su dotad krstarile shopping centrima, što bi inače radili očevi ako ne mogu u Gramatu prebirati alate dok se djeca igraju skrivača među panoima s keramičkim pločicama? Da su o takvima ovisili, vidi se po tome što je Metro zabranio ulazak djeci mlađoj

od deset godina i time sasjekao u korijenu takve nedjeljne obiteljske izlete. Tko izgubi tijelo, stječe priču – robovima ostaje jedna jedina sloboda, sloboda da pričaju. Priču je imala Djevojka O, priču je ispričala anonimna sluškinja Margaret Atwood (sluškinji je zapravo ime June, skriveno je u knjizi kao zagonetka za čitatelje), priču je ispričala i Hannah Crafts u *The Bondwoman's Narrative* i tako postala prva crna ropkinja (i prva crna autorica uopće) koja je napisala roman.

Uostalom, što bi kupci da im se tijela vrata? Kupci gladi, što ni nedjeljom ne mogu bez punih vrećica, moraju se stalno vraćati po još, samo da ne moraju biti slobodni s drugima.

PARTFIŠEM NA VLAST

Tog je dana u Hrvatskoj, kao i svakog dana, bez posla ostalo stotinu ljudi, u Beogradu su hapsili Miloševića, u Zagrebu su pokapali kralja poker aparata Ivicu Sliška, a ja sam nakon ohoho godina prošao uz svoju osnovnu školu: žičana je ograda rastrgana, vrata školskog dvorišta širom otvorena, čempresi u živici podivljali, slomljeni ili osušeni, pijesak za doskok u dalj zarastao u travu, razbijene boce na atletskoj stazi, koševi i golovi slomljeni, zidovi škole išarani, rolete rastrgane, a prozori – i to je bila točka na i spomenika depresiji – toliko masni od prljavštine da sam kroz njih jedva vidio klince u ofucanim učionicama.

Zašto su prozori prljavi? Sjećanja se znaju pretvoriti u čudovišne laži, ali ovo nije taj slučaj. Ne samo što je školsko dvorište bilo besprijekorno održavano davnih sedamdesetih, nego je i školska ograda bila nepropusni zid: bilo je nezamislivo da se strana osoba, poput mene danas, šetka pod prozorima za vrijeme nastave. Novac je, dakako, tome pomagao: Brodarski institut u susjedstvu, zahvaljujući jedinstvenom položaju u Jugoslaviji i poluvojnom statusu, u novcu nije oskudijevao, pa je mogao i školi u svojem susjedstvu uskočiti u potrebama, tim više što su se u njoj obrazovala i djeca zaposlenika instituta. Ali nije sve u novcu: kanta vode i stara krpa ništa ne stoje, a prozori su ipak neizmjereno i nevjerojatno prljavi.

A koliko čišćenja posvuda! Poslije *Bljeska* cisterna je čistila cestu od ljudskih ostataka, kao što je i nakon ubojstva kralja poker aparata netko morao oribati Cvjetni trg. Osim najpoznatijeg čišćenja, etničkog, imamo još i *počišćene* banke i fondove, *umivene* televizijske vijesti i komentare, *pročišćene* službene verzije, *pranje ruku* od upropaštenih tvrtki i županija, gomile *oprانog* novca i ponešto *ispranih* mozgova, političare *sterilnih* ideja i pristupa, televizijske i državne *čistke*, *ušminkavanje* biografija, *friziranje* ekonomskih i izbornih rezultata, *filtriranje* informacija i ljudi, *glancanje* oružja i kolajni, *ribanje* bundžija, a mafijaška *ruka ruku mije*. Ipak, čitam i slušam jedino o ekonomskoj *truleži*, političkim *govnima*, nogometnim *prljavštinama*, vojno-špijunskim *svinjarijama*, društvenim *gadostima* i terorističkim *sranjima*.

Danas je jasno da je sigurnost socijalističkog školskog dvorišta bila samo iluzija, jednako kao što je bila naivna i freska na zidu školske blagovaonice: novozagrebački neboderi i nad njima, poput sunca, garancija budućnosti – protonska jezgra okružena elektronskim putanjama. Odonda je Brodarski institut propao zajedno s jugoslavenskom vojnom industrijom i hrvatskom jadranskom orijentacijom, Novi Zagreb stekao je međunarodnu

urbanističku slavu kao *loš primjer*, borba hrvatskog proljeća za čiste račune (i, valjda, dugu ljubav) nepovratno je izgubljena, prvoškolci nalaze igle u dvorištu i dobivaju drogu ispred škole, atomsko sunce palo je na zemlju, a za vrijeme našeg rata samoupravljači iz jednog OOUR-a napali su samoupravljače iz drugog i pobili ih, samoupravljačice silovali, a proizvodna i obrtna sredstva opljačkali. U svemu je tome prošlo neprimjećeno da su dobile otkaz i tete čistačice koje su brisale školske prozore i glancale bistu socijalističkog heroja.

Čistačica na sveučilištu u Agri, opisano je u *Djeci ponoći*, pošto je počistila ostatke sasječenog utemeljitelja Slobodne Islamske skupštine Miana Abdullaha i komadiće tijela njegovih ubojica, „protestirala je kod sveučilišnog nadzornika poslova: ako se takve stvari i nadalje budu događale, ona zaslužuje malo povećanje plaće“. Umjesto povišice dobila je otkaz. Ista se stvar dogodila i tetama čistačicama u Konzumu: možda ste primijetili, u Konzumu više nema podjele na čistačice, blagajnice i prodavačice – svi zaposlenici rade sve. Sve na veću novčanu slavu poslodavca; čim su gotovi s jednim poslom, prelaze na drugi. To se odražava na njihovim licima, iako ne i na plaćama. Izrabljene radnice osmjehuju se znatno rjeđe (osvjedočio sam se) od radnica propale Name u čije se prostore Konzum uselio, iako su Namine prodavačice svakodnevno zurile u police koje su se praznile bez ikakve nade da se ikad napune. Kao na reportaži s Kube u kojoj je strani reporter snimao višekratnu robnu kuću, potpuno ispražnjenu. Na beskrajnim policama nalazila se tu i tamo poneka konzerva, samo uvećavajući dojam praznine i propasti. Na reporterovo pitanje prodavačima što rade ondje i što kažu eventualnim kupcima, odgovorili su: *Uvijek im možemo ponuditi osmijeh*.

Tete čistačice činile su, zajedno s tetama kuharicama i domarom, respektabilan dio glasačkog tijela radničkog savjeta i mogle su utjecati na ishod glasovanja o odlukama bitnim za nastavnike. Animizitet bijelih i plavih ovratnika uzrokovao je i sumrak teta čistačica, tako da su s radničkim savjetima nestale i one. Svakako, po prozorima vidim da ih više nema u školi; ne znam jedino je li još u njoj sjajna brončana bista koju su u moje doba glancale. Prikazivala je narodnog heroja Većeslava Holjevca, general-potpukovnika u mirovini, komandanta Zagreba 1945. On se poslije u sebi pokajao za ono što je činio, a u znak pokajanja, kao zadužbinu, izgradio Velesajam. Danas to ne bi bilo tako jednostavno: sva je prilika da bi i taj hrvatski vitez (ima i spomenik u svojoj aveniji) morao do Haaga. On je, međutim, uživao prava pobjedničke vojske, ona ista koja danas traže i braniteljske udruge za svoje članove. Ali, eto, tih prava više nema: pravo na mučenje političkih protivnika, njihovu egzekuciju i konfiskaciju njihove imovine, a sve to bez suda i branitelja, kakvo je Holjevac uživao poslije *onoga rata*, ne smatra se više dostojnim civiliziranih naroda.

Borci za izgubljena prava, međutim, znaju da ne živimo svi u istom vremenu i da ne priznaju svi napredak prava potlačenih i poniženih ljudi, muškaraca, žena i djece, pa čak i biljaka i životinja. Ne sviđa se svima što je, zajedno s tetama čistačicama, s kioska nestao i pedofilski časopis *Jung und Frei*, što se nosoroge više ne smije ubijati samo da bi im se otpilio rog, što se ne smatra da je veća sramota biti silovatelj nego silovan, što se ne smatra da je etnička čistoća pola narodnoga zdravlja (a jednodušnost s vođom druga polovica), što ne viču svi strancima *van...*

Prozori su mi važni: najveći sam dio školskog uzrasta proveo gledajući kroz njih. Dosadni učiteljski glasovi ušli su na jedno uho, a na drugo izašli, ali poglede kroz školske prozore nisam zaboravio. Nisam jedini: studenti Filozofskog fakulteta žale se, više nego na lošu nastavu, nemarne nastavnike ili seksualno zlostavljanje, na nevjerojatnu, neizmjernu i skandaloznu prljavštinu. Zato mislim na tete čistačice kojih više nema. Tete čistačice – to smo sada svi mi! Osmijeh na lice i hrabro: krpicom od jelenje kože na mrlje na savjesti, huknuti na naočale, metlom pred vlastiti prag, partfišem na vlast, kantom i vodom na prozore naše djece.

IV. VELIKI BRAT

ČAROBNO OGLEDALO REKLAMA

S *jumbo* plakata smješka mi se djevojka u kupaćem kostimu s leopardovim točkama. Iznad nje riječi: *Otkrijem li se...*; preko nje grafit *...vidjet će se modrice*. Reklama uvijek spaja zavodljivost i prisilu – i obično ih prikriva.

Kraš to nije skrivao reklamirajući bombone *Jump*. „Jump sam probala na nagovor prijateljice“, piše na jednom plakatu. *Nisam ja, ona je* – arhetipski je odgovor svih koji su okusili zabranjeno voće jer strepe od nezamislivih posljedica (Adam: *Žena mi je dala sa stabla, pa sam jeo*; Eva: *Zmija me prevarila, pa sam jela*). „Jump je moje najbolje iskustvo“, hvali se mladić s drugog plakata, nevino-delinkventskog pogleda. Iskustvo se ovdje ne rabi u značenju utjehe za životni promašaj („Brak mi je propao, ali to mi je dobro iskustvo“), nego kao *lijepo iskustvo*. Sumnjam da bi Michelangelo (ležao je na skelama) ili Cervantes (ležao je u zatvoru) stvaranje svojih remek-djela opisali kao *lijepo iskustvo*. Budući da *lijepo iskustvo* isključuje bilo kakve tegobe ili patnje, a time i plodove, mora biti rezervirano za turističke atrakcije poput paraglidinga, skutera, škampana na buzaru ili slasnog jointa. U te dvije rečenice s Kraševih plakata ima više ispraznosti, neodgovornosti, hedonizma, površnosti i banalnosti nego u svim saborskim odborima zajedno. Poziv s plakata *Uživajmo javno* tako je redundantan. Što se uživa? Droga, naravno, svi su već shvatili. Ili će valjda Kraševi marketinški čarobnjaci reći da Hrvatima otkrivaju *javnost užitka*?

Na plakatima s natpisima *Mi smo za legalizaciju* droga se ne spominje otvoreno. To što droga nije ni u bombonima ni na plakatima, podsjeća me na pedofilske stripove. Oni nemaju rep na koji bi im zakon mogao staviti soli jer su djeca iz njih dvostruko isključena – na koricama je istaknuto da se djeci ne smiju prodavati, a unutar korica djeca su ionako *nacrtana*, a ne prava. Otrovan sadržaj profitabilnije je zamotati u benigne papiriće nego obrnuto, što pokazuje primjer kauguma u obliku cigareta koje više nigdje ne možete kupiti. Ukratko: tvornica koja djeci bombone prodaje pod drogu gnusna je jer utire put dilerima koji drogu djeci prodaju pod bombone. Krinka legalizacije kojom su se zakrili nimalo ne pomaže, zbog osobita načina na koji droga ponižava konzumenta. „Mušterija će propuzati i kroz kanalizacijsku cijev i preklinjati dilera da kupi drogu“, iskustvo je Williama S. Burroughsa o uživanju droge (a on je se barem nauživao). A sve dok potreba za drogom postoji, netko će je i ispunjavati.

Ovisnost može propagirati i politička stranka (u ovom slučaju HDZ/HSP/HKDU). Mladić

tužniji od koker španijela, s plavom radničkom kapicom na glavi, ulazi u halu gdje mu priopćuju da su svi dobili otkaz. Mladić se bez riječi okreće i odlazi kupiti benzin, ali već izvađeno crijevo vraća pošto je pročitao da je gorivo opet poskupjelo. U krupnom planu: cajger na rezervi. Na kraju odlazi doma, zagrlji trudnu suprugu i pita što je za ručak. „Grah i zelje od jučer“, ona odgovara, a on, sve jednako tužan, otvara bocu piva: „Nešto treba poduzeti.“ I ne poduzima ništa. Možda ima još koja epizoda te obiteljske sage koju sam propustio (vidio sam, naime, tri spota iz te serije), ali i ove su me oduševile: prava, dosljedna, konzistentna predizborna politička poruka.

Ne moram ni reći da bih ja sve napravio suprotno od viteza tužnog lika sa šahovnicom na štitu. Prijeti li mi otkaz, potražio bih drugi posao; dobijem li otkaz, postavio bih neko pitanje (o razlogu, o uvjetima, o otpremnini); vjerojatno bih se s nekim i posvadio; da dođem na pumpu na rezervi, uzeo bih benzina koliko mogu; ako ne mogu održavati auto, ići ću biciklom, tramvajem ili pješice; ako neću jesti grah (*bažul i zelje bogečko veselje*), ispeći ću jaja; u svakom slučaju neću kupovati pivo ako nemam za život (i ne kupujem ga, iako ga veoma volim, a najviše laško). Taj mladi čovjek koji bez riječi prima otkaz, koji rezignirano odlaže cijev s benzinske crpke a da nije natiočio ni kap, koji rutinski otvara pivo: eto glasača kojemu se obratila reklamna kampanja lijepe naše desnice. Njegov je fotorobot toliko vjeran da ga vidim pred očima: pasivan, bezazlen, politički neaktivan, potišten, dobroćudan, nijem, pomalo sklon alkoholu, skroman, naviknut da sjeda za prostrt stol ili posao. Poznajete li ga? Ja da, posvuda je.

Zato su vrlo neobične reklame protiv ovisnosti. Tu i tamo iskrsnu spotovi protiv pušenja u kojoj kamera ulazi s dimom cigarete u usta pušačice, prolazi kroz njezin jednjak i grkljan te stiže sve do alveola. Potom patolog reže jetru i mozak (te sam dvije reklame vidio, a valjda ih ima još). To je rijedak primjer vrlo efikasne, ali i etički dvojbene, kampanje *ogađivanjem*. Zašto dvojbene? Zato što se sve može ogaditi! Možete li zamisliti promidžbu protiv nasilja u kući u kojoj muž naočigled kamere mlati ženu, a njoj iz usta lete zubi, sve usporeno? Ili spot protiv oružja u kojem patolog obducira dijete koje je iz očeva pištolja ubio vršnjak? Vegetarijansku kampanju u kojoj bi vam prikazivali klanje životinja i izradu paštete? Zubarsku kampanju u kojoj bi vam otkrili kako se, zapravo, proizvode slatkiši? Sve bi te reklame bile smjesta, uz brojne proteste skinute s programa, a netko bi od autora i urednika osjetio i kakve sankcije.

To što se reklame protiv pušenja i dalje vrte pokazuje da je država položila pravo na tijelo građana, a drakonske mjere govore o odlučnosti da provede svoju volju. Nema nikakvih

olakotnih okolnosti za pušače: iako nisu cigarete izmislili, iako su odrastali u kulturi pušenja, iako se reklame za cigarete posvuda vide, iako za prestanak pušenja treba više od dobre volje. Pušači jednostavno nemaju pravo činiti sa svojim tijelom što žele: ni u jednoj od dvije reklame pušačice nisu pušile u zatvorenoj prostoriji; nisu ugrožavale ničije zdravlje osim svojega – jedna je pušila na ulici ispred poslovne zgrade, a druga je izašla iz dječje sobe i zapalila na trijemu.

Poseban je cinizam da se trio HDZ/HSP/HKDU obraća upravo onom glasaču kojeg je naslijedio iz socijalizma i brižljivo njegovao onemogućivši za svoje desetogodišnje vladavine sve sindikate, studentske udruge, nevladine organizacije kao oblike institucionalnih pritisaka (neinstitucionalne su pridržali za sebe). Depresivni glasač s kapicom mora samo jedno u demokraciji, glasovati za njih, a oni će obaviti dalje sve za njega. Komocija je toga glasača tolika da zimi nema volje ni snijeg očistiti pred svojim vratima (moraju doći komunalci), a za volanom se ne sklanja ni vatrogascima ni hitnoj pomoći s upaljenim sirenama (čemu sam stalno svjedokom).

Čarobno ogledalo reklama nije pravo ogledalo – preko njega je zapravo nalijepljeno lice jednako za sve, a mijenja se samo s modom. To što država zaposjeda tijelo građana i građanki pod izlikom brige za zdravlje, nema veze – važno je jedino da su se kamere za videonadzor zavukle već i pod našu kožu. Ne morate misliti – mi mislimo za vas. Leopardovo krzno na onom kupaćem kostimu oblikovano je kao optička varka: mrlje se iz daljine rasplinjavaju i ostavljaju dojam da je djevojka gola. Kostim se spaja s tijelom, djevojčino se tijelo pretvara u robu koju reklamira, modrice (znakovi prisile) miješaju se s leopardovim točkama. Prisila je posvuda, neuhvatljiva poput optičke varke, a lijepa naša tijela nisu ni lijepa ni naša.

PAF, PAF, PAF

I ja sam bio među 70.000 posjetitelja koji su se na Internetu priključili na *Big Brother* – prvi naš reality show – i pogledali što to Andreja Šipek radi doma. Nažalost, nisam vidio ništa od mogućih atrakcija – kako se depilira, tušira ili obavlja nuždu, recimo. Jedino što sam vidio bili su mladi ljudi okupljeni oko kompjutera kako gledaju sebe na ekranu i odgovaraju na *e-mailove* onih koji gledaju njih kako gledaju sebe na ekranu. To me podsjetilo na *Fletcher Memorial*, imaginarni dom Rogera Watersa za neizlječive diktatore i tirane, mjestašce na kojem mogu nastaviti *laštiti medalje* i *oštriti osmijehe*. Jedna je od tamošnjih atrakcija i zatvoreni televizijski sustav na kojemu se dementni autokrati mogu redovno pojavljivati te se tako uvijek iznova uvjeravati da su živi.

Dovoljno je neugodno što mladi uživaju u *Big Brotheru*, zabavi prikladnijoj za senilce. Još je neugodnije što im treba Internet da zamisle Velikog Brata. Meni je dovoljan telefon. Nazvala me tako anketarka koja za UN provodi istraživanje o korupciji u Hrvatskoj. Pošto mi je postavila pitanja o korupciji na svim razinama vlasti – na koja sam odgovorio, naravno, potvrdno – prešla je na pitanja o mojem osjećaju sigurnosti. Ispitala me koliko se osjećam sigurno u kvartu, na ulici i u stanu; koliko često odlazim u goste i koliko ih često primam; je li mi stan osiguran, imam li alarm, psa ili oružje; mogla me je još jedino pitati koliko imam novca i gdje ga držim – ali nije. Shvatili ste već da je moja simpatična anketarka *lažni glasnik* i da moji odgovori nisu otišli u UN, nego u neku privatnu zločinačku organizaciju. Ja sam to, priznajem crveneći se, shvatio tek koji dan kasnije pošto sam pročitao u novinama policijsko upozorenje građanima da ne nasjedaju lažnim anketama i da ne odgovaraju na ankete duže od dva pitanja, a i onda samo s *da* ili *ne*. Lopovi, dakle, sada znaju sve o mojem dnevnom rasporedu i imovinskom stanju.

Zaokupljen tjeskobnim mislima otišao sam u dućan kupiti kruh, mlijeko, sok i bombončice, ali nisam ušao unutra. Možete li zamisliti što sve prodavači znaju o vama i vašim navikama? Kupujete li mnogo ili malo; smrznuto ili svježe; jeste li samac ili niste; imate li djecu i koliko ih imate; pazite li na novac ili trošite nemilice; pazite li na cijenu ili ne; jeste li *fajnsmeker* ili vas je baš briga što jedete; planirate li kupnju ili kupujete stihijski; dogodi li vam se kada da uzimate robu na dug ili ste došli samo po kavijar i guščju paštetu; jeste li vegetarijanac ili više volite *junk food*... Da ne nabrajam dalje zbog čega sam sve odustao od ulaska u dućan, otišao sam po novine. Ali oklijevao sam se deklarirati i pred prodavačicom u kiosku. Ljubitelj hadezeovskog *Večernjeg* ili esdepeovskog *Jutarnjeg*? Pavićev *Globus* ili Pukanićev *Nacional*?

Vijenac onih šašavaca iz Matice hrvatske, lijevi Zarez ili *Hrvatsko slovo* koje bi opet nekog strijeljalo? Heretički *Feral*, vojni *Velebit*? *Playboy* ili *Glas Koncila*?

Uzdahnuo sam i pomislio da mogu barem platiti račune u pošti. Ali onda će znati koliko trošim struje, vode i plina; koliko sam na telefonu i imam li Internet; koliko kasnim s plaćanjem i tko mi je sve poslao opomene. Odlazak u knjižnicu također otpada. Teorija ili beletristika, poezija ili proza, odjel za djecu ili odrasle, stripovi ili časopisi? Videoteka otpada iz sličnih razloga. Podignutog ovratnika prolazim kraj obiteljskog liječnika (zamislite neugodnosti ako doktori u pauzi prepričavaju naše kartone jedni drugima) i župne crkve (tamo barem ne smiju prepričavati što čuju, ali dovoljno je neugodno što barem jedan zna).

Veliki Brat stalno motri. Naša svakodnevica od novina, bolesti, hranjenja, grijeha i čitanja stalno je pod njegovim mikroskopom. No ona nije banalna sama po sebi, banalnom je čini samo njezino banalno prenošenje, isprazno poput *Big Brothera*. U njemu nema mjesta za susretljivost knjižničarke koja će rezervirati željenu knjigu; neprofesionalnost djevojke iz videoteke koja će upozoriti na loš film; magistricu iz apoteke koja dijeli djeci bombone; pekare koji će me na lošem hrvatskom ljubazno pozdraviti; prodavačicu koja će me obavijestiti da mi je sin bio kod nje prije pola sata – mikroskop približava sliku, ali ne i glas. A da ne govorim o doista ljekovitim susretima kakvi su se događali svima nama i kakvi se događaju svakodnevno. Ako je prijenos prazan, ne znači da su i ljudi koji se prenose takvi.

Možete li zamisliti išta besmislenije od izravnog prijenosa Wendersa dok radi na knjizi snimanja svojega filma o nebu nad Berlinom, Hawkinga kako rješava jednadžbe svojega imaginarnog vremena, Austera dok tipka rečenice o gradu staklenih zidova ili Cohena dok ga posjećuje zamišljeni anđeo i pita ga želi li mir u svijetu ili mir u duši? Na svim tim prijenosima ne bi se vidjelo ništa! Mikroskop Velikog Brata nije instrument za naše povećavanje, nego za smanjivanje. Njegova je nemilosrdna redukcija ta koja nas svodi na ništa, a prijenos uživo krajnji je dokaz da doista i nismo ništa. Srećom, prijenos može prenijeti i više nego što želimo. Anketarka je iz mojeg iskrenog brbljanja saznala da se stalno motam oko kuće, da u naš stan stalno netko dolazi i da nemam pojma što bi se u njemu moglo ukrasti. Mogu biti potpuno spokojan: tat neće doći. I kad mi je pozvonila anketarka HRT-a s pitanjima gledamo li političke emisije ili crtiće ujutro, bio sam opet potpuno iskren: djeca obožavaju vijesti, a ja ne propuštam dječji program.

Za gospođom sam zatvorio vrata bezbrižno se smiješeći. Veliki Brat nije mi ni do koljena: što on zna o važnim stvarima. Ionako se po hodnicima *Fletcher Memoriala* igra rata s podjetinjelim Pavelićem, Tuđmanom, Titom i Pinochetom. Paf, paf, paf – ludog li prijenosa. A

Cohenu je anđeo rekao da svjetskih mirova ima više nego duševnih – no da mu je ipak ostao još poneki.

ABORTUS KAO REALITY SHOW

Film o abortusu prikazan u IX. gimnaziji vjerojatno će se preseliti u noćne more učenika: novinari film nisu vidjeli, ali su ga opisali kao nešto „ogavno“, „degutantno“, „šokantno“ i „brutalno“, a učenice i učenici na nj su navodno reagirali plačem i zahtjevima da se televizor ugasi ili da ih se pusti van iz učionice. Igor Lasić ne kaže da je film vidio, ali je, citirajući *Jutarnji list*, napisao da su učenici bili „traumatizirani eksplicitnim i krvavim snimkama komadanja živog fetusa kiretom“. Budući da takvu frazu ondje nisam našao (nego samo ovu: „zorno se vidi kako se injekcijom isisava fetus žene koji na kraju filma završava u posudi punoj krvi“) moglo bi biti da Lasić tako zamišlja abortus. Ante Tomić, koji film također nije vidio, opisuje da se u njemu može vidjeti: „Raskomadane udove fetusa, zdrobljenu lubanju ljudskog zametka, krvavu maternicu, medicinski užas koji bi teško podnio i kakav specijalizant patologije.“ Ni Heni Erceg nije film gledala, ali je domišljato pretpostavila da bi školarci isto reagirali da su im na vjeronauku pušteni filmovi s ubojstvom Aleksandre Zec („film o zločinu hrvatskih vojnika nad nedužnim građanima srpske nacionalnosti“) ili o muslimanskim zatočenicima u hercegovačkim logorima (koji će „utuviti učenicima u glavu da je zločin uvijek, i u ratu i u miru, smrtni grijeh“).

U spornom su školskom filmu korišteni i dijelovi američkog dokumentarnog filma *Nijemi krik*, svojedobno prikazana i na našoj televiziji. U njemu je ključna scena kada se fetus očigledno sklanja pred kiretom koja će ga, kako kaže Igor Lasić, „komadati“. Dok je neurološki, filozofski i pravni položaj fetusa sporan, film ne ostavlja mjesta sumnji. Na njemu se vidi humanoidno biće, s rukama, nogama, prstima i očima kako reagira, pa dakle i osjeća. Samo je to izazvalo proteste: pravo na abortus usvojeno je u doba dok još fetus nije bio vidljiv, čak i prije nego su Watson i Creek prokužili dvostruku zavojnicu. Tko god vidi to biće – a biće je jer se vidi, u tome je senzacija tog filma – koje ima „udove“ i „lubanju“ (kako kaže Tomić) i koje je „živo“ (kaže Lasić), ne može odobriti njegovo uništenje. A to zna čak i Heni Erceg jer abortus ne uspoređuje s vađenjem karijesom zahvaćenog zuba, s čime je trenutno abortus izjednačen u medicini i zakonodavstvu, nego s pravim, odvratnim zločinima, koji su se dogodili i koji su za svaku osudu.

I dok je školski abortus izvukao grdnju necrkvenih krugova zbog prevelike vidljivosti, školski su prezervativi izvukli grdnju crkvenih krugova zbog premalene vidljivosti. U brošuri namijenjenoj đlačkoj prevenciji od AIDS-a dosta je detaljno opisano kako se gumica natakne, kako se skida i na što sve pritom treba paziti, a spominju se i sasvim bizarne pojedinosti iz

prilično davne povijesti prezervativa. Nigdje se jedino ne kaže da kondomi začće sprečavaju s devedesetpostotnim uspjehom – i to svake godine. Što znači da će od 100 parova koji gumicu koriste neželjenu trudnoću prve godine iskusi njih 10, druge godine 9, treće 8, četvrte 7 – što iznosi 50 posto trudnih parova nakon 10 godina. A i postotak oboljelosti od HIV-a mogao bi biti tu negdje jer sterilnost očito nije nešto što se može postići u mraku, dok se petlja drhtavim rukama. Sastavljači brošure (UN-ove agencije i razna ministarstva i zavodi) to znaju pa na nekoliko mjesta napominju da je ipak apstinencija najsigurnija metoda čuvanja od HIV-a – samo ni jednu rečenicu ne troše na to kako apstinenciju postići.

Ja čak znam i kako je bilo djeci u IX. gimnaziji: u dobi ne većoj od deset godina bio sam na ekskurziji u Jasenovcu gdje su nam pokazali film s prizorima iz koncentracijskih logora, zbog čega sam te noći dosta loše spavao, a i danas ga pamtim. Doživio sam ono što je Tomić napisao o pobačajnoj kinematografiji: „Dati školskoj djeci da to gledaju je divljaštvo, ako mene pitate, vrlo blizu silovanju.“ No današnji gimnazijalci nisu djeca: ankete pokazuju da su prilično spolno aktivni i da bi većina njih napravila abortus. Do tog su filma vidjeli 18.000 prizora nasilja na televiziji i nikad zbog njih nisu ugasili televizor. Ni u jednim novinama nisam pročitao da bi tko protestirao što se toj istoj djeci na televiziji prikazuje reklama za život bez droge na kojoj se vide i pravi („živi“) mrtvaci.

Ministar školstva Primorac povući će film koji abortus tretira kao reality show, ali ne i brošuru. Učenici neće vidjeti prizor nakon sudara koji je izazvao sedamnaestogodišnjak u tatinu BMW-u, svoje vršnjake kako u ropskim uvjetima šivaju tenisice u Indoneziji ili lijepe igračke u Kini, kuhanje živog jastoga, uzgoj nutrija radi krzna ili žive mrtvace u koncentracijskom logoru. Zato će dobivati iluziju da se začće može kontrolirati i da se eventualna nesavršenost sustava (koja na duže staze iznosi oko 50 posto) može bez krvi ukloniti. Gimnazija će naručiti od Zagrebačke škole crtanoga filma vesele male fetusiće bez „lubanja“ i „udova“, a djeci će prikazivati koncentracijske logore od lego kockica. Iza slobode seksualnosti skriva se kontrola slika; o uspješnosti kontrole slika ovisi postojanje bića koja su na njima.

V. ZAR NE VIDITE DA ME NEMA

LJUBAVNICA NA NAPUHAVANJE

Dok vodim ujutro djecu u vrtić, prolazim uz jedno skrovito trešnjevačko parkiralište na kojem stoji grupica muškaraca s malo prtljage – nekad ih je više, nekad manje. Odjeveni su u traperice i kožne jakne, uglavnom imaju brkove, nižega su rasta i tamnije kože, a naslonjeni su na aute albanskih i rumunjskih registarskih pločica. Parkiralište je zgodno smješteno uz autoput pa će se lako prekrcati u kombi ili kamion koji će ih povesti u Sloveniju i dalje, Italiju, Austriju i Njemačku.

Igračke su uvijek djeci na raspolaganju i to je smisao njihova života, ljubav koju mogu pružiti klincima i od njih ih primiti – to je filozofija *Priče igračaka*, prvog dugometražnog kompjutorskog crtića. Lutke koje na to ne pristaju, koje bi radije provele vječnost u sterilnom muzeju nego da ih djeca poderu i na kraju bace, gube ono najbolje od života lutke. Tim Wilcox, pedofil koji je do 1984. sjedio po zatvorima i bolnicama, ostavio je skromnu korespondenciju s kolegama pedofilima. U tim je pismima stalno iznova opisivao ne samo svoje aktivnosti s djevojčicama, koje je pritom fotografirao, nego je i planirao fotografije, maštajući koga će sve i kako slikati. „Htio bih jednom slikati Vicki i neku od 19 godina. A volio bih i s jednom od 14“ i „Možda bi mogla i Yvonne i neka druga curica. Bilo bi baš slatko poslikati Yvonne i neku drugu curu kako se ližu“, samo su četiri nasumce izvađene rečenice. Kod njega se sve spojilo: pornografija koju je konzumirao bila mu je uzor za novu pornografiju; viđeno je uprizorivao, a ako nije mogao uprizorivati, opisivao bi u pismima. Djevojčice su bile samo žive lutke na čijim je tijelima ispisivao svoju opsesiju.

„Potlačeni ne mogu govoriti“, rekla je Gayatri Spivak. Ni glumci i glumice u pornografskim filmovima ne govore – njihovi se uzdasi sinkroniziraju kasnije. Kao što lutka ima uvijek isti izraz lica, tako su i oni osuđeni na dojam vječnog zadovoljstva. Žive lutke opisali su oni koji su ih vidjeli na tržnici modernih ropkinja u Arizoni kraj Brčkog: stoje na sanducima u donjem rublju, a kupci ih biraju i plaćaju prema dobi, visini, težini i iskustvu. Kroz Bosnu, a valjda i kroz Hrvatsku, prošlo ih je četvrt milijuna a da ih nitko nije primijetio – zahvaljujući čemu će posjetitelji europskih javnih kuća s veseljem konzumirati najnovije seksualne proizvode.

„Osjećam se kao Barbie, svi me zovu Barbie, volim Barbie. Jedina je razlika što je ona plastična, a ja sam živa. Nema nikakve druge razlike“, rekla je Hayley Spicer, pobjednica jednog od britanskih natjecanja u sličnosti s Barbie. Barbikino upadljivo mršavo tijelo, proporcija koje su fizički nemoguće i prkose gravitaciji, govore jedino o represiji i

samokontroli – sasvim u neskladu sa šarenim slikovnicama o Barbie, kojih je moja kći puna, u kojoj se Barbie ludo provodi u holivudskim studijima, na havajskim plažama ili pred oltarom u kraljevskoj vjenčanici. Barbienu želju za potrošnjom i samotransformacijom opisuje Susan Bordo: „U društvima u kojima smo uvjetovani gubljenjem kontrole čim vidimo poželjne proizvode, možemo nadvladati svoje želje jedino čvrstom obranom od njih. Vitko tijelo kodira tantaloovski ideal dobrog upravljanja sobom, u kojemu je sve u redu uprkos kontradikcijama potrošačke kulture.“

Dok Barbie vitkošću tiranizira žene, Hans Bellmer u Berlinu je 1933. tiranizirao lutke – njegove lutke imaju iskrivljene udove i u grotesknim su pozama, odbojne i privlačne, kako kaže Daša Drndić, monstrumi koji nas plaše i fasciniraju. Takva je i krojačka lutka što gospodari *Ulicom krokodila* Brune Schulza – a oživjela su je braća Quay u istoimenom animiranom filmu, jednom od najljepših filmova ikad napravljenih. Kada vidite te lutke šupljih glava, progonitelje u svijetu što se raspada i tone u mrak, vidite *pralutku* – lutku što se spušta u makabrično, odakle je potekla, jer su arhaična društva preko nje stizala do umrlih predaka. Kada je Hitler 1943. zabranio proizvodnju igračaka da se resursi nacije ne rasipaju, lutka je bila još relativno ljudska. Barbie je već pomalo neljudska, a kiborg, naša današnja lutka, postljudski je idol, spoj biološkog i tehnološkog. Lutka-igračka postaje i životinja, kako upozorava Suzana Marjanić, prinesena na oltar znanosti kao što su se nekada žrtvovali idoli. I dalje: njihovi organi postaju naše proteze, a nas same pretvaraju u žive lutke-trupla.

Radnici što se s parkirališta u mojem susjedstvu otpremaju na Zapad također su organi za polumrtva društva, žive proteze za ekonomije koje penzioneri ne mogu održavati. Izloženi su ondje kao i žene na londonskim ulicama, a i potječu iz istih zemalja. I jedni i drugi sudjeluju u ekonomskoj pornografiji i samo su živa zamjena za lutku za napuhavanje iz *sex shopa* – smiješnu mrtvu ljubavnicu za mrtvog ljubavnika.

SVI SU DOBRO

Ako su samo politička tijela vidljiva, ne znači da ona nevidljiva ne postoje: možda i postoji samo ono čega nema. Novine znaju izmišljati događaje, a jednom je prilikom dnevni list izmislio čitav kongres, i to sotonista. U članku je pisalo i da je u Zagrebu đavlom *opsjednuto stotinu tisuća osoba* te da stoga zagrebački nadbiskup imenuje šest egzorcista. Zbog njihove pišljive naklade moja je kolegica spavala uz upaljeno svjetlo, kumovi su mi se prepali da će im tko oteti sina na putu u školu i žrtvovati ga na crnoj misi, vjeroučenici su pisali peticije protiv sotonista; uzalud, kongresa nije bilo, niti ga je trebalo biti. Ali što je sa Sotonom? Ima li možda njega? Je li i on umro zajedno s Bogom? Ili je baš to što nas je uvjerio da ne postoji njegovo najljepše lukavstvo?

Đavlu bi se smjela priznati egzistencija makar kao metafori ili mitu: ako već ne možemo odrasti bez Edipa, živjeti bez Stranca, ujutro ustati bez Sizifa ili navečer leći bez Tantala, zar ne bismo mogli pripisati svoju tvrdoglavu sklonost da činimo obrnuto od onoga što mislimo da bismo trebali – Sotoni. Već drugi pogled govori da ne bismo: sve činimo mi sami. Ako i postoji neko duhovno biće kome je volja posve zla, koje je proketo bez prava na priziv, mi smo ti koji mu dajemo oči, jezik i ruke da preko nas čini zlo; Đavao je bez nas nitko i ništa. Hm, ali tko bi i mogao biti dostojan protivnik Boga kojemu je ime *Ja jesam* nego Đavao koji za sebe kaže *Ja sam nitko*?

Onaj tko je *Nitko* nema lika, samo maske. Pod maskom i ulazi u našu civilizaciju, u obličju zmije što je uvjerila Adama i Evu da zagrizu zabranjeni plod i tako uvedu zlo u svijet. Plod je, međutim, bio *dobar*, a ne loš; Evina i Adamova namjera bila je *dobra*: postići sreću. Zla stoga ne bi niti bilo, postojalo bi samo suprotstavljanje Bogu kao izvoru dobra. *Nitko* to zna: umjesto da kao anđeo bude Božji glasnik, prenio je *lažnu* poruku: Bog ne voli ljude, zato je pobuna opravdana. Time je postao glasnik *ničega*, *prazan anđeo*; gubitak sjaja predstavlja i gubitak poruke, mrak je jednak ništavilu. *Ništa ništi*, rekao bi Heidegger; Đavao je *lažac i otac laži*, kaže Biblija. A laž je samo jedna: postići sreću bez Boga. Iza maske koja ponavlja i obnavlja laž nalazi se *Nitko*, *ubojica ljudi od početka*. Odnosno, ako tako više volite, *ne nalazi se nitko*. U tom slučaju Sotona nije ubojica, nego darovatelj života koji ljudskoj slobodi pruža drugi smisao: slobodu traženja sreće umjesto robovanja tiraninu iz Edenskog vrta i njegovim besmislenim zabranama. Đavao je osviješteni autor, netko tko nije htio biti supotpisnik ovomu svijetu nego njegov jedini stvaratelj. No ni tu nismo izmakli Bibliji koja Đavla naziva *knezom ovoga svijeta*.

I što sad? Ima li ga ili ga nema? Budući da smo za činjenje zla savršeno sposobni i da nam za to ne treba nikakva pomoć sa strane, lako je pomisliti da je i Sotona tek sitna novinarska laž. Dok zloduha zadovoljno izbacujemo kroz vrata mana, može nam se dogoditi da ne primijetimo kako se uvukao nazad kroz prozor vrlina. Ako Sotone ima, ima ga u dijaboličnosti zla činjena u ime dobra, u kobnoj zbrci u kojoj živimo izazvanoj zlom pod maskom sreće.

Ne mogu zamisliti bolji primjer takve zbrke od eutanazije koja se malo-pomalo legalizira. Karl Binding i Alfred Hoche, njemački pravničko-psihijatrijski dvojac bez kormilara, zalagao se još 1920. da zakonom bude dopušteno ubijanje *bezwrijednih ljudi*. Ubijali bi se oni „koji ne mogu biti spašeni“, koji „nemaju volje niti živjeti niti umrijeti“, koji su „mentalno posve mrtvi“, koji „predstavljaju strano tijelo u ljudskom društvu“, ukratko, „posve bezvrijedna ljudska bića“ čije uzdržavanje stoji novca. Moguće dijagnostičke pogreške nisu problem: „Čovječanstvo gubi toliko pripadnika zbog grešaka da jedna više ili manje zaista ne predstavlja nikakvu razliku.“ U njihovoj je domovini uskoro bilo vrlo mnogo *života bez vrijednosti*: Frederic Wertham u *Kainovu znaku* procjenjuje da je njemački program eutanazije obuhvatio barem 275.000 duševnih i drugih bolesnika. Još gore, sankcije prema liječnicima i medicinskom osoblju koje je pacijente hladnokrvno usmrćivalo bile su poslije rata vrlo mlake: dr. Pfannmüller, ravnatelj državne bolnice u Eglfing-Haaruu, bio je za umorstvo 120 djece osuđen na šest godina, od kojih je odsjedio dvije (nepun tjedan za svako dijete); četrnaest bolničarki ubilo je u državnoj psihijatrijskoj bolnici Obrawalde-Meseritz tijekom rata osam tisuća bolesnika i sve su bile oslobođene.

Eutanazija, kao *dobra smrt*, nema veze s nacističkom eutanazijom: bilo je to masovno ubojstvo, planirano i provedeno bez milosrđa. Od onoga o čemu se raspravlja danas razlikuje se po svemu osim po jednome: *životu bez vrijednosti*. Ovoga puta nisu liječnici ti koji proglašavaju da nečiji život nema vrijednosti, nego su to bolesnici sami (lijep napredak od inkvizicijskih i staljinskih pogroma). A što i da kažu kada im je bolest neizlječiva, patnje besmislene, sreća nemoguća, a održavanje na životu preskupo? Nije teško u vapaju za smrću zapravo čuti vapaj za smislom, za ljubavlju i za životom. Malo je teže prepoznati onoga koji daje spasonosnu/smrtonosnu injekciju, ali to je on: nema rogove i papke, nego kutu i stetoskop; ne pojavljuje se okružen plamenim jezicima, nego u društvu primarijusa i pravnih umova; ne nanosi patnje, nego ih uklanja; ne izriče osudu, nego daruje milosrđe; ne bode vas trozupcem, nego injekcijom. Ubojica ljudi prerušen u liječnika, zločin sankcioniran zakonom, sretan osmijeh na licu mrtvaca: ima li išta demonskije? I ako mi ne vjerujete da je riječ o *doktoru s kopitom*, slobodno ga pitajte. Očaravajuće će se nasmiješiti i reći: *Zar ne*

vidite da me nema?

U našem smo se ratu naslušali *sotonizacije* neprijatelja: pakao, to su drugi (a ne i mi – mi smo raj). Đavao se, međutim, najradije prurušava u nas, osobito kad se želimo osjećati dobro. A najbolje se osjećamo kad nismo odgovorni: vrijedi to zapamtiti uoči demokratskih izbora kojih će, za razliku od mračnjačkog kongresa, uvijek biti. Denis de Rougemont upućuje u jednostavnu istinu da je demokracija sazdana na *riječi* (ugovorima, zakonima, javnom mnijenju, slobodnom tisku, skupovima, sjednicama, dijalogu) i podsjeća da je raspeta Riječ uskrsnula i time zauvijek ušutkala Sotonine laži (koji je *proturiječ*, antilogos). Oni vjeroučenci s početka možda su naivni, ali barem vjeruju u snagu svoje riječi; kamo sreće da u to povjeruju i birači, a ne da svoju (političku) dušu bez odgovornosti povjeravaju kome bilo i onda se čude što su se probudili u (političkom) paklu...

Jer nema suvišnih – ima samo onih koji se nisu uspjeli prodati; ne postoje nepoželjni – postoji samo trgovina ljudima. Istinski siromasi danas su oni čija su politička tijela nevidljiva – politička nevidljivost prijeti da učini nevidljivim i ljudsko biće – poput rumunjskih Roma koji u Međimurju žive bez dokumenata, ukrajinskih prostitutki koje dovoze i odvoze posebnim čarter letovima, mađarskih blagajnica u Metrou bez radnih dozvola, Kineza koji omamljeni izlaze iz kombija kada ih policija slučajno ulovi na putu u Italiju. Nerođena su djeca bez političkih prava, pa i prava na život, isključivo zato što su nevidljiva – bez obzira na to što je jasno da posjeduju tijelo, da se to tijelo nalazi u drugom tijelu i da je nastalo kao plod određene suradnje tog drugog tijela i trećeg tijela. Da je nevidljivost ta koja ljudima oduzima prava, vidi se i iz toga što se u svim zemljama umnožavaju propisi o embrijima otkad ih je oplodnja *in vitro* izvukla na svjetlost dana (odnosno laboratorija). Politička nevidljivost učinit će nevidljivim čitavo ljudsko biće – što vrlo dobro znaju sve rasne, nacionalne i spolne manjine.

A što je s pitanjima: Sotona – da ili ne? Eutanazija – da ili ne? Pobačaj – da ili ne? Sreća – da ili ne? Svatko zna svoje, a meni je putokaz suprug Ilse Koch, proslavljeni zapovjednik koncentracijskog logora, i njegovo geslo: „U mojem logoru nema bolesnih. Svi su ili dobro, ili su mrtvi.“

LJUDI BEZ MAŠTE

Cirque du Soleil ima nekoliko programa, a svaki ima drugo geslo; *Alegria* počinje ovim riječima: *Ako nemate glas, vičite; ako nemate noge, trčite; ako nemate nade, izmišljajte.*

Nisu svi invalidi sretni poput Paula Wittgensteina, filozofova brata, ratnog invalida za kojega su skladali *za lijevu ruku* i Stravinski i Ravel. Jedan je naš mladi telefonist vodio beskonačne privatne razgovore na račun svoje tvrtke. U samo nekoliko mjeseci, nazivajući i mnoge komercijalne linije, nabio je poslodavcu račun od sto tisuća eura. Nije bio lijen i stupio je u kontakt s vlasnicima tih komercijalnih linija te s njima postigao dogovor da njemu isplate polovicu novca koji će im isplatiti njegova tvrtka. Taj članak iz crne kronike ne bih nikada pročitao da, što je jedinstven slučaj, uz tekst nije bila objavljena i fotografija mladića. Fotograf ga je dočekao na izlazu iz neke zgrade i slikao *en face* iz neposredne blizine. Fotografija nije ostavljala mjesta sumnji: mladić je slijep.

Slijed misli fotografa i urednika zamišljam ovako: slijep je i neće me vidjeti dok ga slikam; novine ne čita i neće znati da mu je slika objavljena; i da mu tko kaže za sliku, ionako ne zna kako izgleda. Prva je karika u tom lancu slaba: čak i ako mladić nije čuo škljocanje aparata i zujanje filma što se premotava, vjerojatnost je velika da je nešto ipak vidio. Većina slijepih nešto vidi: jedni posjeduju tunelski vid – vid im je sužen na točkicu u sredini vidnog polja; drugi posjeduju periferni vid – zamjećuju stvari samo na rubovima vidnog polja; trećima je slika izlomljena, četvrti primjećuju obrise, peti razlikuju svjetlo od mraka. Nije presudno što i koliko slijepac vidi, te da se radilo o invalidnoj osobi koja je još k tome očito specifičan bolesnik – ovisan o telefonima (što, imajući u vidu osuđenost na sluh, i nije nimalo neobično). Presudno je to što su ga novine smatrale slijepim, dakle depriviranim.

Kada nekoga smatrate depriviranim, skloni ste fotoaparatom učiniti nešto što vam inače ne bi nikada palo na pamet. Gvatemalski su seljaci linčovali japanskog turista koji je fotografirao dječicu u igri jer su ga smatrali potencijalnim kidnapерom. Možda je i bio, nema veze: ali da ga za spiritističkim stolom danas upitate bi li mu i u Japanu palo na pamet fotografirati tuđu djecu na ulici, a da ne zatraži za to dozvolu njihovih roditelja, siguran sam da bi odgovorio niječno. To što je smatrao da za egzotične urođenike vrijede druga pravila nego za Japance koji imaju privilegij voziti se u vlakovima što nikada ne kasne, platio je životom.

Postoje i ljudi koje seksualno uzbuđuju oni s amputiranim udovima: sklonost se zove akrotomofilija ako je usmjerena prema drugome, a apotemnofilija ako netko želi sakatiti samoga sebe kako bi mu tijelo odgovaralo predodžbi. Dok su drugi fetišizmi usmjereni prema neživim objektima ili određenim dijelovima tijela, akrotomofile privlači njihov nedostatak, odsutnost, razlika (iz ovog izvire Derrida, zar ne). Upravo taj tjelesni manjak većinu *normalnih* odbija i izaziva u njima prezir i gađenje – normalni ne vole invalide, vole samo njihove naljepnice za parkiranje pa ih je zato pola u Hrvatskoj dobiveno preko veze.

Urednica HTV-ove emisije *Dobro jutro* bila je iskrena: u početku je mislila da njezinu emisiju zbog lošeg termina gledaju *samo* kućanice, umirovljenici i invalidi, ali je poslije s olakšanjem ustanovila da je zanimljiva i ostalim gledateljskim klasama. Zbog te bi rečenice urednica kod mene odmah dobila jedinicu iz lektire: nije pročitala ni Krležin *Vučjak* (Horvat je stopostotni ratni invalid), ni *Proljeća Ivana Galeba* (Galeb je penzioner), ni *Šteficu Cvek u raljama života* (Štefica nije atomski fizičar). No urednica razmišlja mozgom televizijskog marketinga: ako emisiju ne gledaju mladi koji imaju džeparac ili žene koje raspolažu obiteljskim budžetom, bolje da emisija niti ne postoji. Zbilja, kome treba emisija koju bi gledao nezaposleni pedesetogodišnjak? Ili zašto trošiti novac za sinkronizaciju gluhima kad ne mogu dobiti lijepe i dobro plaćene poslove? I Ani Sršen su u Hrvatskom olimpijskom odboru govorili da ne može biti vrhunska sportašica bez noge i da invalidi ne mogu kao sportaši predstavljati Hrvatsku. I onda je baš Ana Sršen osvojila srebro na Mediteranskim igrama, broncu na europskom prvenstvu, bila je četvrta na Olimpijadi i još je srušila svjetski rekord na sto metara prsno. I sve to bez lipe potpore HOO-a, Zagreba ili sponzora; ima tek stipendiju za studij biologije koja stiže sa zakašnjenjem od osam mjeseci. Premda je svaki deseti čovjek invalid, smatra ih se zbilja manje vrijednima. Nogometni mešetar Mamić našao je vremena da se pridruži bratu i sestri Kostelić kada su ih sa zlatnim medaljama građani trijumfalno dočekali na Trgu bana Jelačića; no kada su ga na tom istom trgu (ali praznom) čekali na štandu postavljenom da se pomogne trogodišnjem Lovri oboljelom od spinalne mišićne atrofije, nije se pojavio. Iako je obećao da će doći i dovesti neke Dinamove igrače da pomognu skupljati novac, imao je važnija posla: toga je dana nogometni klub Aston Villa objavio da će istražiti sve sumnjive transfere, a najsumnjiviji im je bio onaj s Dinamom i Balabanom. I tako je Mamić hitno oko sebe okupio novinare koji su poslušno zapisivali da on nema pojma o tih pišljivih devet milijuna funti.

Za tako nevrijedne ljude kao što su invalidi, od prijeratnih četrdesetdevet centara za liječenje i rehabilitaciju ostala su samo četiri; oni ne mogu studirati u Dubrovniku (nijedno tamošnje visoko učilište nije za njih prilagođeno) kao što ne mogu ući ni u Hrvatski savez

invalida rada, Udrugu civilnih invalida rada i Savez organizacija invalida Hrvatske. Budući da je dvije trećine invalida na svijetu u dječjoj dobi, problemi invalida uvelike su problemi djece: kod nas postoji enormnih pet osnovnih škola za invalide i čak dvije srednje. Urednica HTV-a s mnogo bi više poštovanja govorila o invalidima, kućanicama i umirovljenicima da se sjetila generala čija se invalidnost svodi na trzajnu ozljedu vrata (od klanjanja vrhovniku), kućanica na koje su glasila bogatstva njihovih mafijaških supruge (Sliško, recimo) ili saborskih umirovljenika. Ali nisu joj tog trenutka bili na pameti.

Jednom je pri dodjeli novinarskih nagrada HND-a u Opatiji bilo riječi i o neukim i potkupljivim novinarima koji stvarnost „iskrivljuju“ (a trebali bi je, valjda, „odražavati“). Mi olako shvaćamo svoj odraz u ogledalu i smatramo da je uvijek dužan nalaziti se na svome mjestu i biti nama na uslugu. Ipak, drugačiji je odraz u venecijanskom ogledalu, drugačiji na žlici što služi za pripremu droge; drugačiji je odraz na zatamnjenom staklu službenog BMW-a, drugačiji u izlogu propale Name; drugačiji je odraz u Bunaru želja, drugačiji na prozorskom staklu kada u tri ujutro zurite u noć. Ogledala nas jednako mogu uvrijediti i time da nam pruže točan odraz i time da nam ga uskrate, a i posve malena mogu se nadвити nad nas i progutati nas. Svoje odraze možemo naći na bezbrojnim mjestima, pa i u novinama ili na slijepčevim naočalama. Pitanje je samo vidimo li ih.

Invalidnost je pogrešan pojam: invalidi nešto ne mogu, ali mogu nešto drugo. A i svi smo mi u nečem jaki, a u nečem slabi. Invalidi se ne razlikuju od drugih ljudi: pomoć im treba, a mogu je i pružiti. U nečemu pak, kao Ana Sršen, mogu biti i nadmoćni, barem meni. „Uvijek sam razmišljala o onom što mogu napraviti, a ne što ne mogu“, kaže ona. Nada je nešto tako tjelesno kao što su glas ili noge. Mašta je samo jedna velika proteza, a i sve ono što je izmaštano – književnost u prvom redu. Oni bez nje jedini su invalidi koje poznajem. „Ne plaćimo zbog njihovih zlih djela, plaćimo zbog toga što nemaju mašte“, kaže Nick Cave.

BOLI LI VAS DRVENA NOGA?

„Svrha je štapa da se svim ljudima pokaže kako ruka koja ga drži ne služi ni za kakav koristan napor“, ciničan je komentar Thorsteina Veblena o običajima bogatuna njegova doba. No štap invalidu nije neonska reklama što oglašava materijalni status vlasnika nego dio tijela: supstitut za nogu, ako se koristi kao štaka, ili za osjetilo vida u slijepih i slabovidnih. Strogo uzevši, bijeli je štap zapravo proteza ruke jer omogućuje protezanje osjeta opipa izvan granica tijela; tek bi se pas vodič mogao u većoj mjeri smatrati protezom za oči (prava proteza za oči slijepoga može biti jedino drugi čovjek: samo čovjek može vidjeti sve znakove, kodove i signale ljudskoga svijeta i prenijeti ih onome koga vodi). Međutim pas slijepoj osobi svojim njuhom, sluhom, instinktom, brzinom i okretnošću pruža informaciju više, prelazeći granicu ljudskosti. Proteza uvijek može donijeti novost: Kapetan Kuka, recimo, u svojem nedjeljnom kompletu ima osim zlatne kuke još i žlicu, viljušku, nož, vadičep te krckalicu za orahe.

Razgovor o protezama nije, kako upozorava David Wills, razgovor o odnosu *prirodnoga* i *umjetnoga* (ako takvo što uopće i postoji) nego ispitivanje granica čovjekova tijela. Štap, štaka, gusareva drvena noga, plastično stopalo i električna invalidska kolica samo su na različite načine isto: produžetak tijela (tj. proteza). Područje ljudskog može se širiti i eksperimentima na životinjama. Gjuro Baglivi, Dubrovčanin koji je predavao na Sapienzi, sastavio je 1694. ovu bilješku: „Da bih što bolje i što sigurnije objasnio pravi uzrok groznica, počeo sam u posljednje dvije godine na psima i drugim životinjama izazivati groznice svojim novim postupkom uštrcavanja u njihove vene različitih tekućina, alkoholnih, aromatskih, kiselih i sličnih, miješajući ih također u hranu i piće, sve do pojave groznice.“ Nije ih samo uštrcavao u jugularnu venu, već i u spinalni kanal, a psima je još i podvezivao i presijecao vagus (deseti moždani živac što vodi podražaje za najvažnije životne funkcije). U crtanom filmu *The Planet Mouseola* iz 1960. mišić koji se predstavlja kao posjetitelj iz svemira, obećava pohlepnom mačku da će ga poslati na planet miševa ako prođe testove za astronauta. Mačak se potom dobrovoljno podvrgava vrtnji na ventilatoru, izbacivanju kroz prozor, usisavanju u usisivač prašine, bacanju u podrum, zamrzavanju u hladnjaku, elektrošokovima, centrifugiranju u stroju za rublje te glačanju vrelim glačalom.

Svi su gledatelji tada znali da NASA eksperimentira na životinjama (to na početku crtića i mišić pročitao u novinama). Sve što je mačak prošao, prolazile su i druge životinje; dapače, uskoro će to proći i mnogi ljudi. Centrifugiranja, strujni udari, gnječenja i bacanja u ovom su

crtiću sasvim OK: sve je to za znanost i opće dobro. Istu je stvar 1983. snimio Kaufman u filmu *Right Stuff*: najprije vidimo majmuna kako se vrti u uređaju za simulaciju ubrzavanja s jezovitim izrazom lica; odmah potom, s istim izrazom lica, vidimo u istom stroju i astronauta Johna Glenna kojega glumi Ed Harris. Nota bene: majmunske su grimase različite od ljudskih, odnosno iste grimase imaju različito značenje; stoga je Harris svoj izraz lica zauzeo po redateljevim uputama *nakon* što je vidio majmunov – toliko o prirodnom i umjetnom.

Ako je proteza kopija života, onda su anonimni mačak i anonimni majmun kao i slavna Lajka, bili žive proteze, kopije čovjeka. Upravo je to status svih laboratorijskih miševa, mačaka i pasa: oni znanosti (ali i kozmetici i vojnoj industriji) pružaju dio svoje prirode najbliži ljudskome. Psi daju srce i mozak za kirurške pokuse, zečevi iskušavaju antibiotike, pavijani lijekove protiv epilepsije, na čimpanzama se isprobavaju sredstva protiv AIDS-a i tako unedogled. Njihovi organi u pokusima postaju ljudskima; ljudsko se tijelo širi daleko preko svojih granica i osvaja područja u kojima se može trovati alkoholom, antifrizima, bojama, deterdžentima, dezodoransima, duhanom, gnojivima, kremama, lijekovima, parfemima, šamponima; u kojima se može živo rezati, derati i paliti, a da sve ostane potpuno bezbolno. Odnos prema životinji kao prema protezi uzrokuje potpunu nezainteresiranost prema njezinim patnjama (boli li vas drvena noga?), sve intenzivnije smještanje životinja u područje umjetnoga (zbog velike potražnje laboratorija neke od životinja koje su služile za eksperimente u prirodi su već istrijebljene te se uzgajaju umjetno, isključivo za tu svrhu), ističe prednost života tijela (ljudsku dobrobit) nad pravima životinje (pukog dodatka). Protetski odnos prema živome učinio je i da se s ljudskim postupa kao sa životinjskim: neki se virusi ne mogu razvijati na životinjskim stanicama, zbog čega se koriste stanice ljudskih fetusa (kojima se trguje kao i životinjama); lijekovi se prije prodaje ipak moraju iskušati i na ljudima, a najprikladniji su oni iz Trećeg svijeta, odakle dolaze i majmuni (o tome je i jedan Le Carreov roman).

Protetski odnos pruža nadu i za okončanje životinjskih patnji. Oči psa vodiča slijepih su kratkovidne i vide svijet bez boje; mnogi eksperimenti na životinjama bili su beskorisni jer su životinje jednostavno drukčije, zbog čega je dolazilo do tragičnih pogrešaka, poput talidomida. Budućnost ljudskih proteza pripada svijetu biotehnologije i virtualne stvarnosti, pa tako već postoje CD-ROM-ovi s programima za vivisekciju i kulture tkiva *in vitro*. Veblen je za štap napisao i da ne služi samo kao demonstrator dokolice, već i da, kao primitivno oružje, zadovoljava *tipično barbarsku potrebu*. Tog je barbara Freud nazvao *Bogom s protezama*, a točno se tako osjeća i eksperimentator dok gleda svoje zamorce. Posve je različit odnos slijepe osobe i psa vodiča: oni surađuju, imaju povjerenje jedno u drugo, žive

zajedno.

Ako je pas živa proteza, onda je organ koji daje više, koji, u krajnjoj liniji, daje ljubav. To je ljubav koju su mnogi spremni uzvratiti. Poznato je da ljudi koji su ostali bez određenih udova i dalje znaju osjećati bol u njima. Fantomska bol još je jedna snažna indikacija da je naš odnos prema životinjama za eksperimentiranje protetski: bol koju mnogi ljudi osjećaju zbog životinjskih patnji nailazi na nerazumijevanje većine, ali zbog toga nije manje stvarna.

VI. VICTORIA'S SECRET

BAŠ SU VAM SLATKE TE GAĆICE

Moda mi je pružila više informacija o ženskom donjem rublju nego sam ih sposoban procesuirati – je li čipka moje kolegice, profesorice, majke, sestre, susjede ili ravnateljice izvirila slučajno ili namjerno; smijem li je gledati ili ne; moram li je pohvaliti ili mi je bolje da šutim; je li nepristojno sliniti ili je baš tome namijenjena? Jer donje rublje neumoljivo izbija na površinu u obliku crvenih, crnih ili bijelih tanga, a u najtežim slučajevima pojavljuje se u obliku anđeoskih krila ekskluzivnog grudnjaka Victoria's Secret.

Gaćice su zauzele i eter, a to sam saznao čitajući u knjižnici dok je do mene dopirao radio iz čitaonice za novine, upaljen da penzionerima ne bude dosadno dok prelistavaju dnevni tisak. Na veselom radiju organizirali su nagradnu igru za slušatelje u kojoj su trebali pokazati da znaju broj i boju gaćica koju su njihove žene, djevojke ili partnerice obukle toga jutro. I stvarno su ljudi navalili zvati i truditi se da sa što više pojedinosti osvoje nagradu – također ne znam koju. Nisam fetišist gaća, neću pasti u nesvijest kad se pojave ili spomenu, ali blebetanje me spikera nerviralo, ne samo zato što sam se pokušavao usredotočiti na svoju knjigu. Ljutilo me nešto u vezi s tom emisijom, a nikako nisam mogao odrediti što, tako da sam se i zbog toga dodatno ljutio. Zbilja, zašto ne bi oni na radiju smjeli razgovarati o gaćama: svi ih oduvijek nosimo između tijela i odjeće; ljubavnik u gaćama kojega goni pobjesnjeli muž odavno je preživjeli lik pozornica; zahvaljujući užadi za rublje sa susjednih balkona točno znam kakve sve gaće nose moji susjedi (i koliko ih često peru); svi smo pjevali, barem kao klinci, *To nisu jedra moje brodice, već to su gaćice moje Marice*; gaće na štapu naša su sadašnjost i budućnost. Zar moda ne diktira da se žensko rublje ističe ispod pripijene odjeće i svojim naborima promatrače ne ostavi u nedoumici oko oblika, a često odaje i boju ispod prozirne tkanine: možemo baš govoriti i o *gornjem* rublju, a ne o *donjem* te je tako ukinuta razlika između javnog i privatnog. I što bih ja tu htio? Zar Dubravko Mataković ne nastupa s gaćama na glavi sa svojim bendom? Zar nije Franco Purini za Venecijanski bijenale arhitekture zamislio kuću-galeriju s prozirnim zidovima, kuću za ljude koji ne samo da će gledati susjede u gaćama, nego će biti nesretni ne budu li susjedi gledali njih? Po tome što je takva kuća više skulptura nego zgrada, zbilja je u modnom trendu – i tange zapravo ističu skulpturalne kvalitete oblina koje obuhvaćaju, naravno, ako takve postoje.

Zašto bi me nervirala ta emisija – ta ona je daleko manje sablažnjiva od novina koje i ne rade drugo nego što iznose *prljavo rublje*: sve su te ženske gaće čiste i uredno složene po

ormarima i ladicama. One su ne jednom mužu znatno poželjnije od onoga s čega se skidaju. I zar nisu gaće zaslužile dva sata programa ako već o njima postoji i teologija: Adam i Eva su si prvo poslije Pada napravili gaće. Sram je otada neodvojiv od čovjeka, a gaće bi se, kao zadnja obrana dostojanstva, mogle promatrati i kao neotuđiv dio tijela. Ona dva bezobraznika što su izvrgnuli ruglu glupog cara (prodavši mu nevidljivo ruho) imala su toliko milosti da mu ipak dozvole da zadrži svoje gaće. Iako ga ne prikazuju tako, gol je na križu bio i Isus. Pater Ivan Golub kaže: „Dijete koje je najbliže raju ima oči kakve je imao prvi čovjek dok je bio u raju. Ono *ne vidi* da je nago.“

Na kraju sam se predao i sišao u čitaonicu. Ondje sam u novinama našao prilog jedne poznate novinarkе koja je, ne budi lijena, ispitala poznate hrvatske političarke kakvu vrstu donjeg rublja nose. Naravno, one su joj se povjerile: nisu željele ispasti lažno licemjerne i nemoderne; nisu željele pokazati da političari imaju nekih tajni pred javnošću; sigurno su barem jednom bile na reviji donjeg rublja; možda su gledale i *Oprah show* u kojemu žene svjedoče o tome kako se osjećaju kada nose razne vrste gaćica, a kako kada ih ne nose uopće. Ukratko, nisu uopće imale obrane i zato su upale u klopku kao naivni zeko. Prilog je izašao u kontekstu našeg gospodarskog kraha i općeg siromaštva – ljudi prekapaju po kantama, a one, eto, pričaju o halterima i čipkicama.

Sad znam što me smetalo u onim eterskim gaćicama: bilo je i drugih načina da muževi, dečki i partneri pokažu bliskost s voljenim ženama. Spikeri su ih mogli pitati koji parfem ili čokoladu vole, jesu li im prsti na ruci duži ili kraći od dlana, koja im je najveća želja i koliko puta dnevno uzdahnu. I obratno: muževi, dečki i partneri mogli su spikerima reći da gaćama maše samo poražena vojska i da njihove žene, djevojke i partnerice gaće toga jutra nisu odjenule za slušatelje sanjive knjižnice te da ih, kada se vrate doma, neće za njih niti skinuti. To se, međutim, neće čuti: vesela radiopostaja i jest vesela zato što nikada ne dira u prave probleme, što nikada ne ispravlja najkobnije predrasude, što svoj duhovni volumen demonstrira na banalnim i bezveznim stvarima. Zbog toga nisu ni političarke mogle bezobraznici odbrusiti da u Sabor, Vladu i Politiku ne ulaze ni s gaćama ni bez njih, nego s idejama, programima i radom. Pocrvenjele bi da lažu.

Iako su, dakako, gaće zbilja važne. Ne samo zato što, kako kaže Hristo Nikola Kaftandžijev, žena atraktivnim donjim rubljem stječe ljepotu i seksepil, a time i moć nad muškarcima. Toliko su nam važne da ljudi često, na što su me upozorili u dućanu, kupuju barem broj premalene gaće – čine im se ljepše. Gaće su pravi Rubikon: za ljude u gaćama ne kaže se da su odjeveni; no sve dok imaju gaće, nisu ni posve goli. Gaće imaju rubni status, nalik okviru

slike: gledano iz slike, okvir je dio zida, a ako se gleda iz zida, okvir je dio slike. Purinijeva kuća-galerija bit će za svoje stanovnike potpuni životni okvir, davat će im sve potrebno za život, a u njoj će biti i pokopani. I tako sam u knjižnici, umjesto da radim nešto korisno, mislim odlutao do Knifera i Loosa i toga da je *ornament zločin*: meandar koji *uokviruje* tunike jedini je predmet slikanja Julija Knifera. Knifer slika *ornament* – ubojicu umjetnosti – i tako ga pretvara u umjetnost; budući da slika nešto što je rub – njegova slika zapravo sadrži samo *okvir*. Možemo reći da Knifer na svojim prividno jednostavnim slikama i crtežima slika tijelo (i tijelo je okvir: ako ga gledam iznutra, dio je svijeta, a za sve koji ga gledaju izvana dio je mene), a možemo reći i da osim okvira ništa i ne postoji te da mi nismo ništa više od nabora u tkanju svijeta.

Iz tog me mudrovanja probudila ceduljica čipkastih gaćica mlade knjižničarke na kojoj je pisalo da se ne smiju peglati i strojno prati te da su marke Victoria's Secret. E, pa, više nisu *secret*, rekao bi moj dragi cinični kolega Robert Bajruši.

OSTANITE TAKO, SAMO JOŠ MALO ZINITE

Malo je tko zamišljao golim Oca nacije Franju Tuđmana, ali za Severinom su venuli mnogi. Jedan je od obožavatelja čak naručio i njezin akt na kojem je slikar na anonimno tijelo nakalemio glavu najveće hrvatske zvijezde. Severinini menadžeri, koji su joj svake godine nametali novi imidž (rokerice, mladenke u vjenčanicima, hipijevke ili kabaretske plesačice), nisu ipak dali da ide dalje od jednog golišavog kalendara u anđeoskoj pozi (s blasfemičnim natpisom *Globus in excelsis*), na kojem su delikatni dijelovi kože bili pokriveni, vrlo tankim trakicama doduše, ali ipak pokriveni. Tako bi i ostalo da njezin kućni video s ljubavnikom Milanom Lučićem nije indiskretni serviser izvadio iz recycle bina na laptopu i prebacio na Internet kojim se *peer to peer* programima nezaustavljivo proširio.

U uputama za snimanje kućnog pornofilma Cosmopolitan je dao hrpu dobrih savjeta čitateljicama koje su zaboravile na to da pred kamerama nije bitno ono što se radi nego ono što se vidi. Budući da je sve namijenjeno gledanju (a ne osjećanju), tijela moraju depilirati i osvijetliti reflektorima da budu bolje vidljiva, a poze moraju birati tako da ne zaklanjaju penetraciju; poželjno je i da se kamera miče jer je radnja uvijek ista, montaže baš i nema, pa se mora barem nešto pokretati da gledatelji ne zaspu. U Severininu filmu kamera je statična i sve je snimljeno u jednom kadru, ali filmskom kritičaru Damiru Radiću nije promaklo da „izvijanjem i savijanjem tijela, dizanjem i spuštanjem glave“ Severina „poseže za tzv. montažom unutar kadra“. Iako Zorana Ferića baš nije oduševilo to što se moglo vidjeti – „u tim filmovima sve ide po jasnom obrascu: prvo predigra, obavezno pušenje, onda seks, nekoliko promjena poza, malo naprijed, malo otraga, obrni se, okreni se, obrni se okreni, kao da plešu linđo, eventualno polijevanje šampanjcem i lizanje s tijela“ – očito je da je Severina dobro pogodila žanr i njegov temelj: pornografija je umijeće uprizorenja.

Koliko je važno točno aranžiranje tijela – jer je ono obrazac opsesije – pokazuju Maurovićevi stripovi koje je radio za sebe. Ondje je svojoj fantaziji dao upravo algoritamsku preciznost u kojoj uvijek isti input daje uvijek zajamčen output, to jest crtačev užitak. Input se sastoji od pljunutog Maurovića i njegove stripovske supruge, pedesetogodišnjakinje zamašnih grudiju i stražnjice, rijetke kose zamotane u punđu, koja ima točno određenu vrstu naušnica, a nosi prozirni crni kombine i najlonke ili ništa. Treći u tom savršenom paru jest neznanac: crnac, Židov, musliman, Nijemac ili kakva domaća baraba – lučki radnik, pijanac, postolar, svećenik ružan kao đavao. Poslije kratkog upoznavanja sa strancem *stari mačak* ženu prepušta drugome i katkad u igricama sudjeluje, a katkad samo promatra ili se pravi da spava – i tako

u svakom, baš svakom od dvadesetak stripova.

Sličnom se ikebanom bavila i Severina. „Zanimljivo je primijetiti da Severina i njezin partner suvereno vladaju prostorom kadra, da su neželjena prekoračenja njegova okvira relativno rijetka“, napisao je Radić ističući da Severina „poklanja znatnu pozornost mizanscenskom aspektu, iskazujući tako redateljsku samosvijest koja kulminira u zadnjim trenucima uratka, kad rukom posegne prema kameri i usmjerava je prema partneru.“ Ferić je zbog svega toga namještanja rezignirano zaključio kako je „seksualnost podređena nekim uobičajenim obrascima koje je nametnula pornoindustrija svojim klišeiziranim scenarijima“, no nije imao posve pravo. Da bi se bilo kojim prostorom *suvereno vladalo*, a pogotovo *prostorom kadra*, treba mnogo vježbe i preciznosti. A možda i ponavljanja, što bi moglo objasniti vrlo čestu Lučićevu *nespremnost*, kako je obzirno moja redakcija kolegica opisala impotenciju. Seksualnost u filmu nije bila klišeizirana pa slučajno snimljena, nego je bila klišeizirana da bi mogla biti snimljena, a Severina je bila nešto između glumice i performerice, ovisno o tome koliko je glumila.

Svi pornografi uprizoruju opsesije, a kako ih ima puno, treba velika specijalizacija, o čemu svjedoči Gazela, djevojčica uvučena u pornoindustriju u romanu Margaret Atwood *Gazela i Kosac*: „Svi su ti ljudi imali ideje o onome što treba biti u njihovim filmovima. Htjeli su neke stvari u pozadini, stolice ili stabla, nekad su htjeli užad ili vrištanje, nekad cipele. Ponekad bi rekli *Učinite to, a ja ću platiti*, ili tako nešto, jer se u tim filmovima sve plaćalo. Svaka ukosnica, svaki cvijet, svaki predmet, svaki pokret.“ Junaci *Plateforme* Michela Houellebecqa stalno jedni drugima govore što i kako da im rade jer inače ne bi dosegli užitak. Na primjer: „Domahnem Valérie da priđe i objasnim Nicole što želim: neka mi samo usnama obujmi glavić i pripremi jezik dok mi Valérie drka i liže jaja.“ Da je i to pornografija, najduhovitije je argumentirao jedan Houellebecqov kritičar rekavši da Valérie uopće nije žena nego – gumena lutka.

Poput Maurovića Severina je bila i glavni lik i jedini producent, poput njega nije ostala i jedini gledatelj. Tisuće čitatelja stripa što je izronio iz depoa Moderne galerije i milijuni onih koji su downloadali *Seve nazionale* ili kupili prepržen DVD nisu različiti od Josepha Henryja kad piše pismo zahvale kolegi pedofilu za to što ga je uključio u lanac dječje prostitucije: „Zbilja ne znam u čemu sam najviše uživao od svih divnih stvari koje su mi se dogodile, ima ih toliko. Da nije svih ovih fotografija na momem stolu, mislio bih da je to bio samo fantastičan san. Uvijek ću ti biti zahvalan što si me izvukao iz Pakla i dao da okusim Nebesa.“ Maurović i Severina digitalizirali su svoja tijela da bi ih mogli složiti u dobitnu

kombinaciju za orgazam, no time su ih i učinili prikladnima za pakiranje i daljnju distribuciju. Anonimni Severinin obožavatelj više ne mora tapkati u Paklu maštarija, može se uzdići u Nebesa gledanja, pa čak i uprizorivanja scena iz filma uživo, dakako, s kaskaderkom.

Slična se indiskrecija dogodila bogatoj hotelskoj nasljednici Paris Hilton – nakon što nije uspjela spriječiti bivšeg dečka da ne proda film, izborila se za postotak od prodaje. Severina i njezin odvjetnik nisu uspjeli spriječiti emitiranje filma zbog uzurpacije privatnosti – prema kojoj je Internet indiferentan – pa su to pokušali preko zaštite autorskih prava: kojoj se web siteovi ipak moraju pokoriti. Dobiju li copyright, Milan Lučić i Severina Vučković imat će sudsku potvrdu da nisu proveli dan na jahti, nego da su prelijevali slike iz jednih pornofilmova u druge. Ono što je za Severinu bilo intimno, preko Interneta se umnožilo kao pornografija za milijune. Andrija Maurović je u trenutku samoće sišao u dubine svoje duše i u najdubljoj intimi ušao u kino na čijem su se platnu projicirale pornografske slike.

VII. DRAŽI PERIFERIJE

KADA PROĐE STRAH

„Rođen sam u centru Zagreba i cijeli sam život proveo u ovom gradu. Ne mogu zamisliti život negdje drugdje. No, ja Zagrebom smatram samo centar grada. Još uvijek nisam shvatio draž periferije.“ Tako počinju kratke misli Lukasa Nole u rubrici *Moj Zagreb* Večernjega lista (pribilježila L. D.) „Neobično“, pomislio sam i smjesta samoga sebe kandidirao za Vergilija koji će Lukasa Nolu, u sredini njegovih dana, provesti periferijom i pokazati mu barem djelić onoga drugoga života. Tko zna, možda štogod od toga uđe i u neki budući film?

Uzeo bih Lukasa za ruku i odveo do duševne bolnice čiju ogradu katkad preskoče *ludničari*, kako smo ih mi kao klinici zvali s dosta simpatija, i besciljno tumaraju ili žicaju sitno. Tu simpatiju osjećam i danas: čini mi se da je najveća razlika između *ludničara* i nas još uvijek samo to što oni nemaju odjeću i dokumente, a mi imamo: kao u onoj priči Garcíe Márqueza u kojoj je djevojka došla telefonirati u ludnicu i onda je više nisu pustili van. Pada mi na pamet i vic: Došli novinari napraviti reportažu o ludnici i dobili vodiča koji ih vodi po ustanovi. „U prizemlju su najlakši slučajevi, oni koji se ambulantno liječe i koji će ubrzo biti otpušteni. Na prvom su katu teže neuroze, na drugom su psihotični, a na trećem psihopati, opasni za sebe i druge“, pričao je domaćin. „A što je na četvrtom katu?“ zanimalo je novinare. „O, tamo je uprava“, dobili su spremni odgovor.

Poslije ludnice možemo otići malo dalje, do polja na kojemu mjernik određuje među; nepovjerljivi seljak kopa gdje mu je čovjek iz grada rekao i na dubini od pola metra nalazi truli kolac – oznaku koju je zakopao još njegov djed, a potom je bila zaboravljena; ganuće i poštovanje kojima on gleda taj gnjili kolac možda nekome djeluju zastarjelo, ali siguran sam da predsjednik Sabora Vladimir Šeks nije osjetio ništa slično ni za jedno od svojih tucet ratnih i mirnodopskih odlikovanja.

Potom bismo se mogli vratiti malo bliže i stati pred jednim prozorom u prizemlju, kroz koji se vidi kompjutor. U tu je zgradu, *na kraju grada*, država radnika i seljaka naselila *krugovaše*; oni su se iz nje uglavnom preselili, neki u bolje stanove, a drugi u bolji život. Oko te se zgrade igrala mala Rašeljka Pupačić zbog čijeg su srca njezini roditelji putovali u London kada se avion zapalio. Kompjutor je bio Slamnigov: kada bi se danas upalio, stihovi bi u njemu prozujali brzinom svjetla.

Znam da je periferija nezgodna jer može biti kraj kakve smrdljive tvornice, autobus za nju

ide dvaput dnevno i nema butika; ali ondje, recimo, živi Josip Tabak, čovjek s više jezika u glavi nego što Luka Rajić ima sirana u LURI, koji je jezično redigirao Bibliju (pa je srećom ispravio i onaj dio u kojemu starozavjetni prorok razgovara s Bogom „po tom pitanju“). Izvan Lukasova Zagreba žive još i autor mojeg pravopisa Josip Silić i Edo Popović koji je o svojem kvartu napisao roman *Izlaz Zagreb jug*. U Zagrebu nije ni zgrada iz koje je Štulić gledao nebo iznad Trnskog, ni garaža u koju se hoće vratiti Gobac, ni ulice čiji su heroji Prljavo kazalište. Možda Zagrebu ne nedostaju kibici s gajbom piva oko bočališta iza nekog reciklažnog dvorišta, kartaši na ping-pong stolovima uz prugu ili kafići u kojima piju policajci dok su na dužnosti, ali Lukasov Zagreb i nije baš nešto bez najboljih ćevapa (na Cvjetnom), bez najbolje pizze (u Baschieri), bez najljepšeg dječjeg parka (opet na Cvjetnom) i bez najljepših dječjih lica (onih romskih, kako je napisao Jergović, još jedan koji ne stanuje u Lukasovu Zagrebu).

Zašto Lukas Nola još uvijek nije shvatio draž periferije? „Možda zato što sam odrastao, školovao se i studirao na ruti između Frankopanske i Draškovićeve, te Glavnog kolodvora i Gornjeg grada. Sve lijepe stvari u životu dešavale su mi se upravo u tom krugu.“ Za Nolu granice grada prestaju na istom mjestu kao i za Rudolfa Habeduša Katedralisa koji je periferiju svoga djetinjstva zapamtio kao niz bordela u Kožarskoj te vrt Nijemca Otta na samom početku Tkalčičeve. Ali o gradu ne moramo razmišljati samo kao o koncentričnim krugovima oko citadele. Ima i drugih geometrijskih likova osim onih s točkom u sredini (u koju se onda možemo udobno smjestiti). Michael Batty, proučavajući gustoću naseljenosti gradova, otkrio je i u sitnim mjerilima (1:100.000, 1:50.000) i u krupnim (1:1000, 1:500) ponavljanje uvijek istih struktura, što znači da se grad može objasniti i fraktalnom geometrijom (što znači da nema središta). Peter Allen opisao je disipativne gradove, koji evoluiraju i propadaju ovisno o ekonomskim uvjetima. Takva istraživanja ukazuju na to da su gradovi samoorganizirajući oblici, a da je „centar“ samo jedan od brojnih atraktora (područja koja privlače aktivnosti), nipošto jedini i nipošto povlašten. Takve je strukture i zagrebačka kanalizacija u koju su uklopljeni sljemenski potoci kao glavni smjerovi odvodnje nepoželjnih sadržaja.

Nola, kao tipični stanovnik Metropole, gleda tramvaje, a ne vidi da dolaze s Remize, to jest periferije; gleda tulipane ispred HNK, a ne vidi da su i oni došli iz rasadnika koji je na periferiji; iz pekare mu mirišu puterštanglice, ali su i one ispečene na periferiji, iza tvornice patentnih zatvarača; gleda sve te lijepe ljude, a ne vidi da to nisu samo Novi Bogataši (NOB-ovi) i Sinovi Novih Bogataša (SNOB-ovi), nego da su to uglavnom ljudi s periferije i da je lijepa odjeća na njima možda jedina poštena koju imaju (odjenuli su se lijepo *za u grad*). Na

potezu od Varšavske do Gajeve, Lukas ne vidi da gustoća naseljenosti uzrokuje da neki žive u podrumima i tavanima, u tako lošim životnim uvjetima kakve nisam nikada vidio na *periferiji* (a ne bih ni ovdje da nisam sudjelovao u popisu stanovništva).

Nisam ja gluh za draži šetnje Cvjetnim trgom; nije ih narušilo ni to što ga je uniformirao Mihajlo Kranjc, kandidat za Nagradu Grada, ni to što dečki s moje Knežije dođu tamo katkad ubiti kojeg Nolina susjeda. Ali znam na periferiji nekoliko vrlo humanih naselja iz šezdesetih, kada je netko razmišljao o stanovnicima i pobrinuo se da imaju svega u dobrim omjerima. Stara se slava još uvijek vidi na njima, unatoč zapuštenosti, i nikada nisam čuo da bi se koja od tih zgrada nagnula i potonula u močvaru kao što dogodilo zgradi Luke Rajića u centru.

Grad se može objasniti fraktalnom geometrijom, ali ne mora. Njome su se Hardt i Negri nadahnjivali kada su napisali da Imperij nema središta i margine, ali demantirala ih je volja kojom su Amerikanci osvojili Afganistan i Irak. Centar itekako postoji, a s njim i periferija. Zato za kraj još jedan vic s periferije: žena je iz zadnjeg noćnog autobusa izašla pred crkvom Krista Kralja i spremala se proći preko groblja prečicom do Fratrovca. S olakšanjem je primijetila postarijeg gospodina kako se sprema istim putem. Čavrljajući s njim prešla je Mirogoj i na rastanku mu zahvalila: „Baš mi je drago da ste naišli, užasno me strah ovuda prolaziti noću.“ „Potpuno vas razumijem, gospođo“, rekao je kasni šetač. „I mene je bilo strah dok sam bio živ.“

OBREZIVANJE BEZ GARANCIJE

Pogreške su me oduvijek fascinirale. Ima ih nepopravljivih: vrač je u Keniji pri obrezivanju kobno pogriješio i čvaknuo čitav ud; tragikomična pogreška organiziranja natjecanja vatrogasaca u jeku sezone požara, ispravljena je i od natjecanja se odustalo; nezgodno je pogriješio predsjednik Mesić pomilovavši dilere droge; jezivo su pogriješili u zagrebačkom rodilištu poslavši živo novorođenče na patologiju; zbog tehničke pogreške skretnica se u Kutini uključila dok je iznad nje jurio putnički vlak i razdvojila kompoziciju na dva dijela; ispravak svoje pogreške neće doživjeti oni koji su posmrtnu pripomoć uplaćivali tvrtki Gaj – novac je pronevjeran; Ena Begović poginula je zbog tehničke pogreške na džipu; ljudski je pogriješio sokolar na Plesu: baš kad je otišao na pivo, galebovi su se odlučili premjestiti s Jakuševca na Čiče, dali se usisati u turbine aviona Croatia Airlinesa i napravili štetu od osamsto tisuća dolara. Jedino nije pogriješio komentator BBC-ja koji je rekao da otkad je Libija poradila na svojem kredibilitetu, IRA oružje mora nabavljati u Hrvatskoj.

Kako se očuvati od pogreške? Kako ne potpisati krivi ugovor ili krivo pomilovanje? Kako povjeriti život i novac u prave ruke? Svi znamo što je pogreška – pogreška je ono što nismo učinili kako valja – ali tko zna što točno valja, a što ne? Svi znamo i u kojim se trenucima čine pogreške – pogreška je ono što smo učinili mimo plana – ali što ako plana nemamo ili ga ne poznajemo? Pogreška je čudno ambivalentna, istovremeno može biti tragična i komična, banalna i kobna, neprimjetna i nepopravljiva; no može biti i korisna, zabavna pa i spasonosna. Pogreška je uvijek negdje između svojeg mlađeg, razigranog brata Slučaja, koji joj daje filozofski pedigree, i etimološkog bratića Grijeha, teološki navudrenog. Ničeg nema bez nje – pogledamo li u kaos, ondje je; pogledamo li u eshaton, i ondje je. Optimisti u slučaju vide samo nerazriješene uzroke pa i s pogreške žele skinuti njezin fatalni pečat. No meteorolozi mogu samo rezignirano gledati u svoje diferencijalne jednačbe i biti svjesni da nikad neće na Božić uspjeti prognozirati kakvo će biti vrijeme na Tri kralja.

Stoga se s pogreškama još davno uhvatila u koštac matematička teorija i, da bi ih lakše svladala, razvrstala ih je. O jednoj vrsti pogrešaka, *sistematskim pogreškama*, govori engleska narodna pripovijetka. Pekar je godinama kupovao funtu maslaca od istog mljekara i godinama se ljutio: maslac je bio katkad teži, katkad lakši, ali nikada nije težio funtu. Na koncu je mljekara tužio sudu. Mljekar se ovako branio: „Ja sam siromašan trgovac i nemam novca za utege. Stoga sam svakoga dana od pekara kupio kruh težak funtu i njime vagao maslac.“ Klasičan primjer sistematske pogreške su brzinomjeri na automobilima, zbog

sigurnosti udešeni da pokazuju deset posto veću brzinu – kada mislite da vozite sto na sat, vozite zapravo devedeset. Ukoliko znate da vaš mjerni sustav ima sistematsku pogrešku, nema problema – ako vam sat ide pet minuta naprijed, uvijek ćete znati točno vrijeme, baš kao i da ide točno. Problem nastaje ako ne znate brza li vam sat ili kasni, a služba točnog vremena nije vam dostupna. Kad bi svi imali takav sat, pogreška više ne bi bila iznimka nego pravilo.

Hrvatska vrvi sustavima koji ne da imaju pogreške, nego su isključivo od njih načinjeni. Čemu služi Ministarstvo obrane koje nepotrebno zaposlene snabdijeva autima i mobitelima? Koja je točno svrha predavanja na Zagrebačkom sveučilištu kad diplomira tek svaki peti student? Sustavi sazđani na pogrešci i sami potiču pogreške: bankarski sustav u kojem su uprave dvanaest banaka nekažnjeno isisale novac svojih štediša očito i nije namijenjen štednji nego pljački; sustav zaštite od požara u kojem se polovica dobrovoljnih vatrogasnih društava nalazi u Zagorju i Međimurju, a tek pokoje na Jadranu, izravno je odgovoran za požare; hrvatska naplata cestarina pri kojoj se može novac ukrasti na 107 načina ne služi samo izazivanju nepotrebnih gužvi nego i krađi. Sustavi sazđani na pogrešci zapravo onemogućuju ljudima da rade dobro: ako ne možete utjerati dug, ne možete ga niti podmiriti i ulazite u začarani krug nelikvidnosti; činjenica da 90 posto novih objekata nema građevinske dozvole znači da su postupak i cijena njezina pribavljanja zamišljeni isključivo zato da ljude prisile na kršenje zakona; jadnicima koji pet godina čekaju zatraženi dokument u zagrebačkoj gruntovnici preostaje samo podmićivanje; Vladimir Velnić koji je kao hrčak nagomilao osamnaest funkcija u zagrebačkoj gradskoj službi jednostavno se ne može posvetiti nijednoj. Ne vjerujete li još uvijek u postojanje sustava koji nas sile na pogrešku, sjetite se hrvatskog pravopisa i sve će vam biti jasno.

Dubina našega pada poznata je već i izvan naših granica. Stranci Hrvatsku prepoznaju kao zemlju koja ne plaća televizijske emisije, nalijeva vodu u benzin i prodaje oružje irskim domoljubima. Pekar iz one priče zakidao je na vagi, ali nije kvario utege i zadržao je svijest o točnim mjerama. No kad bi u Engleskoj svi utezi bili pokvareni, čitav bi mjerni sustav bio pogrešan (nadbiskup Bozanić rekao bi: grešan), a sudac bi pekara u nedostatku čvrste točke morao osloboditi i potom otići u penziju. Takav je hrvatski metarski sustav: svi su etaloni izgubljeni i svatko mjeri svojim aršinom. Zato je lako shvatiti da HŽ nije imao novca za popravak skretnice, ali je mogao od Zubaka kupiti stotinu automobila; da je uz relativnu zastaru od jedne godine i apsolutnu od dvije bio lud svaki direktor koji nije opljačkao vlastitu banku; da državi nije bila dovoljna polovica novca koliko uzima od Hrvatske lutrije, nego se, s dva ministra policije u njezinom upravnom odboru, okomila i na ostatak. Budući da se

nalazimo u (po)grešnom sustavu, ne možemo reći da je direktorica Poštanske banke (po)griješila davši Kutli neosigurani kredit od desetak milijunčića maraka. Njezino ponašanje normalno je u našem financijskom Vrapču.

Sustavi sazđani na pogrešci razorno djeluju na ljude: ne znam je li mljekar bio naivan (poput Luke Njegovana, štediše Glumina banke koji je štrajkao glađu) ili zloban (danas bismo to nazvali revanšizmom), ali znam da je pekar bio pohlepan i licemjerman. Od toga se možemo, međutim, lako obraniti. Ako već živimo u kulturi u kojoj svatko mjeri svojim laktom, ne moramo i mi drugima svojim laktom odmjeravati. Potrebno je samo počesto pogledavati na etalon, *prametar*, triput mjeriti prije rezanja i neće biti problema. I, naravno, ne nadati se da ćemo ikada živjeti u nepogrešnom sustavu: Russell je upozorio da je popis svih knjiga u knjižnici knjiga koja se čuva u knjižnici, a nije obuhvaćena popisom; Gödel je pokazao da iz svakog skupa istinitih tvrdnji mora ostati isključena barem jedna istinita tvrdnja da bi on i dalje ostao skup istinitih tvrdnji; čak i bonton ima slijepu pjegu: ponude li vam naranču, uljudno je odbijte – ne postoji način da pojedete naranču i ostanete pristojni.

S greškama se treba pomiriti. Trula breskva u škarniclu, frejdovske omaške i obrezivanje s garancijom od ± 1 cm neizbježan su sastojak života. U tome ima sustavnosti – neko je jutro u autu ženu i mene sin zapitao: „A što smo danas zaboravili?“ I zato s pouzdanjem gledam u budućnost: siguran sam da mi se iza prvoga ugla smješka greška. Ili možda grješka?

RUPE U SUSTAVU

„Ima u Zagrebu jedna mala prodavaonica, *Dukat* se zove, u kojoj ljubitelji sira mogu, u našim skromnim uvjetima, zadovoljiti svoju strast. Ta radnjica ima stila, a nije ni pretrpana s odviše raznih vrsta sireva da bi nas zbunjivala, kao što nam se može dogoditi u Francuskoj“, napisao je 1976. Igor Mandić u *Mitologiji svakidašnjeg života*. I ja sam kao ljubitelj sira uzdisao pred tim izlogom, u njemu sam kao klinac prvi put uživo vidio kolut ementalera s onim bajnim rupama, a kao stari konj kupovao sam u njemu žemlje s kajmakom – za koje se trebalo požuriti jer bi već oko podneva nestale.

Te prodavaonice više nema: no ne zjapi rupa, već se ondje ugurala trgovina odjećom. Kao u onoj televizijskoj dramici koja je nastala otprilike kad i *Mitologija svakidašnjeg života*, a u kojoj Špiro Guberina glumi ljubitelja sira. No ne bilo kakva: on je ljubitelj camemberta, roqueforta, gorgonzole i brieja te s prezirom gleda na domaće škripavce. A onda naiđe na čovjeka koji ga pomalo uvede u domaći sirni svijet i otkrije njemu, kozmopolitu, nepoznate tuzemne čari. Oduševljeni Guberina odnosi u svijet novootkrivene sireve gdje oni steknu priznanje i divljenje, a kada se vrati priopćiti svojem sirnom bratu divne vijesti, otkrije da njegova prijatelja tamo više nema: kumice su zbog smrada pozvale sanitarnu inspekciju i ona je Guberininu oazu mira i spoznaje zatvorila. Dramica završava Guberininim vikanjem na sve oko sebe: *Vi ste rupe, a ne ljudi! Rupe, a ne ljudi!*

Uvijek bezličnost proguta posebnost, uvijek rupe progutaju ljude, uvijek isto sranje. Kada se čelist praške filharmonije vratio s inozemne turneje, policija ga je pitala je li se ondje susreo s emigrantima/disidentima. Rekao je da jest. Što je bila tema razgovora, pitali su? „Ah, uvijek isto sranje“, rekao je Franta, izletio iz filharmonije, zaposlio se kao glazbenik na sprovodima, a iz novčanih se poteškoća pokušao izvući stupivši u fiktivni brak s Ruskinjom (iz kojega je naslijedio dječaćića Kolju). Kada je Martin Bell izvještavao za BBC o Arkanovoj predizbornoj kampanji na Kosovu, pitao je prevoditelja što to Arkan govori glasačima. „Ah, uvijek isto sranje“, odgovorio je prevoditelj.

A možda sranje nije uvijek isto? Prije nego što Tita umoči u bačvu punu govana, vrag iz Matakovićeva stripa lizne tekućinu i mljacne: „Mm, govna iz četrdeset pete. Izvrсна godina!“ Ili: u Erdutu se može razgledati vrlo zanimljiva tratina – na njoj uopće nema ničega. A bila je crkva koja je neizmjereno nervirala Arkana čiji je štab bio u vinariji preko puta. Vrijedne ručice sve su razrušile, bez traga. Ili: nastup Cece u Sava centru, u bikiniju s

tigrastim uzorkom, ispred golemog crnog križa i bebe tigra u kavezu. Takva su sranja ipak neponovljiva. Ili: tko je propustio jedino emitiranje nastupa djevojke u ružičastom kako pjeva pjesmu *Danke Deutschland*, ima za čime žaliti. Ili: Tuđman u bijeloj uniformi. Toga stvarno više neće biti.

U potrazi za novim sranjima, međutim, po novinama nailazim samo na stara: 16.000 otkrivenih slučajeva gospodarskoga kriminala u dvije godine, 8.000 optuženih, 9 milijardi kuna štete i nula osuđenih; godišnje povećanje BDP-a u Hrvatskoj milijardu dolara, a kamate na dug iznose 1,6 milijardi; u ostavštini umrlog sugrađanina nađeno je 110 tromblonskih projektila, 29 bombi, 11 mina i pet kila eksploziva. A onda u gradskoj rubrici *Jutarnjeg lista* naiđem na članak o ekonomistu Mariju Živkoviću koji krpa rupe po zagrebačkim cestama. Prije deset godina zbog jedne takve rupe pukla mu je guma u Ilici: sutradan se onamo vratio s cementom, šljunkom i vodom te zakrpao tu i još nekoliko okolnih rupa. I nije prestao s time do danas. Na zakrpu daje garanciju od pet godina. Odnedavno s njim radi i pravnik Krunoslav Petrić: posljednja su dva dana krpali rupe na Srebrnjaku, Jordanovcu, Bukovcu, Kvaternikovu trgu te u Ozaljskoj i Selskoj.

Vijest me oduševila: Marija Živkovića osobno poznajem i mogu dodati da nije samo ekonomist, već da je za vrijeme rata dopremio vagone i vagone humanitarne pomoći, od pelena do agregata, te ih podijelio (a i moja su se djeca vozila u kolicima dobivenima preko Obiteljskog centar koji vodi); da je otac šestero djece i djed desetero unuka i da rupe ne krpa u slobodno vrijeme jednostavno zato što ga nema. Zato ima naivnost Švejka koji je svojemu natporučniku potajice plaćao iz vlastita džepa još jednu porciju u gostionici u koju ga je ovaj slao po ručak jer mu se jedna činila malenom.

Arkanova sranja (i sranja njegova šefa kojem u Haagu sude za ratne zločine u Hrvatskoj), u Vukovaru su svježija kao da je rat bio jučer, a ne prije dvanaest godina. Dapače, toliko su svježija da se ne može ne pomisliti da je zapravo riječ o *hrvatskim sranjima*: zemlja koja se nije pretrgnula u obrani toga grada, nema razloga ni da potegne u njegovoj izgradnji. Posve ga je prepustila svojim segregiranim žiteljima: unuci su po nacionalnosti razdvojeni u dječjim vrtićima, djeca u kafićima, a roditelji, djedovi i bake na grobljima.

Da ga mlada novinarka Maja Grbić nije snimila, Mario Živković mogao je dovijeka anonimno krpiti rupe. To je zato što privatno dođe u novine samo kada zlurado uživamo u indiskrecijama: koga briga što je dožupan pijan sletio s ceste ili što se šef policije pijan sudario; koga briga što se jedan srpski političar svađa s ljubavnicom na Zlatiboru, a drugi provodi sa švercerom cigareta u basnoslovnom hotelu (sa sedam zvjezdica) u Dubaiju; koga

briga za gradonačelnika sumornog istočnoeuropskog grada koji je skrivenom kamerom snimljen s pola tuceta prostitutki, pri čemu u javnosti nije negativno odjeknula tolika demonstracija muškosti, nego to što su prostitutke bile strankinje koje oduzimaju kruh domaćim curama (što ga je na koncu stajalo i položaja).

I tako: rupa u hrvatskom budžetu na koju novac curi van veća je od one kroz koju curi unutra, Arkan je izrešetan u predvorju hotela, ljudi u Hrvatskoj spavaju na arsenalima, tigar je narastao i postao opasan, čitave su vukovarske ulice potpuno porušene, rupa u Zagrebu ima bezbroj (najveća je u Šestinama, promjera jedan metar i duboka tri), a Zagrebačke ceste imaju na raspolaganju 500 tona hladnog asfalta i 160 milijuna kuna godišnje. Prema svemu tome vreća cementa i dvije vreće šljunka (77 kuna) ili 150 kila asfalta (140 kuna) čine se kao šala. Živković, koji ih plaća iz svoga džepa, i koji ni svojoj obitelji nije rekao čime se bavi, mladoj je novinarki izjavio: „Ovo je dokaz da male stvari može svatko napraviti. Ljudi se obično žale na sve i svašta, ali rijetki su oni koji će nešto i poduzeti. Ovo što mi radimo vrlo je jednostavno i praktično, treba samo malo cementa, šodra, vode i asfalta.“

Još kada bi se mogla zauvijek začepiti i ona rupa na koju govna ispadaju: jer kad ispadnu, uvijek i isplivaju.

LABIRINT POD NAŠIM NOGAMA

Jednom godišnje Čistoća skuplja u mojem kvartu glomazni otpad. Dva mjeseca prije toga dana pojave se tu i tamo kreveti, WC školjke, televizori i slomljena prozorska stakla. Jednom se mojem susjedu dogodio peh da je uz njegovu kuću ostavljen prvi takav krupni otpadak; on je magnetskom privlačnošću privukao ostalo smeće i kuća je mojega susjeda uskoro bila okružena smećem drugih susjeda. Usmrđena piramida tik uz njegovu ogradu bila je visoka skoro kao kuća, a na kraju mu je bager morao probiti put do ulaznih vrata. Ali ljudi jednostavno nisu imali milosti – bacali su smeće na tog čovjeka dok nije pod njim posve nestao.

Taj bi prizor užasnio Freuda: pomisao na Shakespearea kako prazni kahlicu kroz prozor ili na Kralja Sunca kako na njoj sjedi znatno mu je umanjivala estetski užitak u Hamletu i stilskom pokućstvu. Za Freuda je kultura bila nespojiva s prljavštinom – prljavci ne uklanjaju svoj izmet i tako vrijeđaju druge ljude, a kulturni ekskremente, elemente „organskog potiskivanja“, otklanjaju. Pa ako je kultura sustav otklanjanja tjelesnih viškova, kanalizacija je njezin vrhunac.

Gaj Plinije Sekundo Stariji u *Prirodoslovlju*, a za citat i njegov prijevod dužan sam Nevenu Jovanoviću, zadivljeno opisuje Rim kao lebdeći grad ispod kojeg teče sedam rijeka koje „obrušavajući se poput bujice primorane su sve grabiti, odnositi; pojačane obiljem padalina tresu dno i strane kanala; ponekad moraju primiti povratni plimni val Tibera, unutra se rvu bujice suprotnih smjerova, pa ipak se čvrsta gradnja neumorno odupire. Odozgo vuku teške terete, a šuplja konstrukcija odolijeva; udaraju je zgrade koje se ruše same ili ih razaraju požari, tlo drmaju zemljotresi“ – no neuništiva je i još služi svrsi, čak od Tarkvinija Priska koji ju je dao izgraditi.

Bogati narodi imaju kanalizaciju, a siromašni je nemaju. I u Zagrebu bogati imaju kanalizaciju, a siromašni je nemaju. Tjelesni su se viškovi valjali ulicama i trgovima Zapada do jučer: Jim Olsztyński bilježi da je 1859. Temza, otvorena kanalizacija, tako smrdjela da je Parlament ljeti prekinuo rad. Četverodnevna je oluja 1885. uzrokovala izlivanje kanalizacije u jezero Michigan zbog čega je u Bostonu umrlo 75.000 ljudi. Nije čudo da su političari oduvijek prikrivali broj mrtvih u epidemijama radi svojeg boljeg imidža – za to je vrijeme svako drugo dijete umiralo zbog loše vode, a zbog toga je umro i jedan od najboljih hrvatskih pisaca 19. stoljeća, Antun Nemčić. Dvadeseto stoljeće nije udvostručilo očekivanu

životnu dob bogatima zahvaljujući liječnicima, nego, kako kaže Lewis Thomas, zahvaljujući vodoinstalaterima i inženjerima. Južna Amerika, Afrika i Azija zakinute su za tu blagodat.

Kanalizacija je, kao i internet, bez središta i simetrije. Za Nebojšu Jovanovića ona je stoga odlična metafora nesvjesnog. Rugajući se kritičarima koji uvijek u umjetničkim djelima traže *rad nesvjesnog*, onima koji u modernoj umjetnosti vide obično sranje ili kupcima koji uživaju da im važni slikari vise po zidovima i čame po trezorima, Piero Manzoni zapakirao je 1961. u 90 konzervi uncu svojega izmeta, konzerve numerirao i potpisao te procijenio na vrijednost unce zlata po dnevnoj cijeni. Podcijenio ih je. Jedna je od njih na aukciji u Sotheby'su prodana za 200.000 funti, 100 puta skuplje od zlata. Belgijanac Wim Delvoye sprdnju je potjerao do kraja. Napravio je stroj koji simulira ljudski probavni sustav u koji unajmljeni vrhunski kuhar ubacuje delikatese. *Shit machine* ih miksa, miješa s vodom, kiselinom i enzimima. Nakon dva dana iz stroja izlazi tvar boje i mirisa vrlo slična ljudskom izmetu. Proizvodi se pakiraju, potpisuju kao *multipl objet d'art* i prodaju po tisuću dolara. Izgleda da je kultura našla supstituciju i za najprirodnije ljudske funkcije.

Kad sam bio mali, često se govorilo o *smetlištu povijesti*. Rimski car Antonin Heliogabal bio je prvi za kojega znam da mu se to dogodilo – pobunjeni su vojnici bacili njegovo truplo u kanalizaciju, ali je isplivalo. Cijela je istočna Europa nakon sloma SSSR-a izgledala kao veliko govno, neželjeni otpadak i Istoka i Zapada, no malo-pomalo ušla je u Europsku uniju, a njezini vojnici slijede američke po iračkoj pustinji. Ono što se nekad zvalo Treći svijet potpuno je isključeno iz Civilizacije – pola će svjetskog stanovništva uskoro živjeti u slamovima, u smeću i od njega. No kanalizacija se prelijeva i vraća, otpadne vode mogu ući u vodovod. Istok i Jug isporučuje žene, djecu i muškarce za radnike, sluge i robove, unaprijed prekrizane jer nisu imali sreće s mjestom rođenja. Kao i moj susjed kojemu je jednog predvečerja, onako usput, netko ostavio porculansku školjku uz ulazna vrata.

VIII. SAN RAZUMA

ČUDОВИШТЕ U OGLEDALU

Čudovišnost je posvuda oko nas: Pixarova *Čudovišta iz ormara* zabavljaju djecu, a najzabavnije je pritom da se čudovišta plaše djece, da su djeca za čudovišta čudovišna; čudovišno je da su o jednom čovjeku razgovarali ministar vojske i policije s predsjednikom (transkript razgovora nađen je u Tuđmanovoj zaostavštini) kao o najvećem dileru droge u Dalmaciji, a da ipak taj dobije od države stan i penziju; čudovišta izviru i svaki put kad na internetu odem na Yahoo – Gulliver je yahoosko pleme ocijenio kao gomilu tjelesno i duševno nakaznu.

Kada su se ljudi u Babilonu pobunili protiv Boga, on im je za kaznu i opomenu pobrkao jezike; Sveti Augustin kaže da otada postoje i čudovišta – poremećenost gramatičkih oblika zahvatila je i ljudska tijela. Od tog trenutka čudovišta su postala neodvojiva od našeg razumijevanja i svijeta i književnog teksta. Nietzsche je mislio da je čudovišno sve ono što je novo i što se još nije uklopilo u ljudsko, Foucault da je čudovišno ono što je prognano izvan čovjekove predodžbe, Borges da čudovišno nastaje matematičkom kombinatorikom dijelova postojećih bića, Derrida da je čudovišno ono bezimeno, a za Deleuzea čudovišta zapravo i ne postoje jer se ionako sve stalno spaja sa svim pa nije pošteno neke kombinacije preferirati na račun drugih.

U Goyinoj grafici *San razuma* iz uma zaspalog slikara izlijeću strašne nakaze. Goya, koji se stalno bojao da će njegove slike pojesti vrijeme pa ih je zato snabdijevao raznim natpisima (koje je također pojelo vrijeme), uz grafiku je dopisao i komentar u kojem kaže da čudovišta rađa mašta kada je napusti razum. I ja imam jedan čudovišni san, odnosno sjećanje na njega jer ga već desetak godina nisam sanjao; no sanjao sam ga mnogo puta pa sam ga dobro zapamtio. Nalazio sam se u snu u veoma velikoj sobi, kroz mrak sam joj mogao nazrijeti zidove i strop, ali dimenzije su bile čudovišne. Prostranost sobe ispunjavala me stravom, ali i divljenjem. U toj sam sobi ležao na krevetu, a dimenzije su kreveta također bile divovske – kraj je kreveta bio daleko od mojih stopala. To je još jedna osobina čudovišnosti: stvari i stvorovi mogu rasti i prelijevati se preko svojih granica sve dok ne zauzmu čudovišne proporcije.

Brunamaria Dal Lago Veneri u svojoj slatkoj knjizi o čudovištima donosi ne samo popis neobičnih stvorova – od kojih me zadivio *krumshnabel*, ptičica koja je kljunom pokušala iščupati Spasiteljeve čavle dok je visio na križu – nego daje i popis čudovišnih naroda. Hrvati

nisu među njima, ali jesu Astomi koji nemaju usta pa žive od mirisa, Mufukuji koji se ne smiju (nemaju trbuh pa se ne mogu „uhvatiti za trbuh od smijeha“) ili Scipodi koji imaju samo jednu nogu s divovskim stopalom što im služi kao suncobran. Da, čudovišta su nekad nastanjivala nepoznate krajeve Zemlje; otkad je sve istraženo, književnost im je zadnje utočište: Ovidije je nimfi Salamkidi dao ogledalo, Doktor Faust je prizivao čudovišta za Karla V, Paracelzus je mislio da su kometi čudovišta zvijezda. Možda je čak i književnost čudovišna. Dok je Sveti Augustin u čudovištima prepoznavao znak providnosti, Foucault vidi u njima ispadanje iz niza i „traganje za nekom krajnjom vrstom“. Goyine grafike nisu pobudile nikakav interes njegovih suvremenika – mogli bismo reći da su im bile nakazne. Kafka je mislio da modernistički umjetnici bilježe deformacije koje publika još ne primjećuje – nakaznost umjetničkih djela s vremenom se, dakle, smanjuje. Najbolji tekstovi, kao i čudovišta, ispadaju iz niza svojih prethodnika. Foucaultovim riječima, mogu postati rodonačelnici novih nizova, a mogu i zauvijek ostati nakazni, neprestano privlačeći našu pažnju.

Perverzija je također čudovišna jer predstavlja izobličenu zakonitu verziju. Čudovišta mogu biti seksualno uzbudljiva – makrofilima maštaju da ih čudovišta gutaju ili da se sami pretvore u minijturna čudovišta pa da ih progutaju „obične“ zvijeri. Makrofilima je srodna i fantazija o širenju tijela, pri čemu je uzbuđujuće povećavanje grudi (na čemu je zgrnuo pare Wonderbra koji dvije dojke spaja u jednu i tako poprsju daje moćniji volumen), pupka (čija se praznina onda može ispuniti briljantom) ili, o moj Pinokio, nosa. I svjetski je jezik pun verzija, njegovo tijelo više nikad neće biti jedinstveno i monolitno, a njegovi se deformirani oblici nalaze u našim svakodnevnim idiomima. Čudovišta nikad ne pristaju u jednu ladicu, nego uvijek u više njih, no nikad bez ostatka. Zbog toga su nerazumljiva i otporna na svaku spoznaju. Goya je mislio da tek mašta i razum zajedno rađaju umjetnost i njezina čudesa. Istina je – kao ona o dileru droge – čudovišna. Moj mi je san ostao zagonetan dok nisam jednom svoju malu bebu stavio na veliki krevet: odnos djetetova tijela i dužine kreveta odgovarao je odnosu mene i čudovišnog kreveta iz mog sna. Moj san nije bio ništa drugo nego sjećanje, toliko staro da se pretvorilo u čudovišnu sliku.

„Ogledalo, izuzetni predmet sirena, dvosmislen poput njih, nudi istinu i prijevaru, očividno i udvojeno“, kaže Dal Lago Veneri. Isto je i s književnim tekstovima, bez obzira na to jesu li nastali kombinatorikom ili su jednostavno monstruoznog oblika. Yukio Mishima u svojim *Ispovijedima maske* spojio je MONSTRuožnost i deMONSTRaciju – svoju homoseksualnost ispovijedio je i pretjerano iskreno, njegova je čudovišnost žudila da se prikaže i u tom prikazivanju postala je tako normalna. Čudovišta drže ogledalo; u ogledalu nalazimo

čudovište.

BRAČNI KREVET ZA TRI OSOBE

Bojana Pejić, ispitujući kako Velika Povijest raspolaže našim tijelima i kako politička tijela napadaju našu intimu, prepričava vic iz SSSR-a: tvornice pokućstva proizvodit će bračne krevete za tri osobe jer *Lenjin je uvijek s nama*.

Velika Povijest svoju je ručtinu spustila na sve obitelji, pa i na moju. Moj je djed tako zajedno sa svojom braćom, što službeno, što neslužbeno, 1941. saznao da njihovo prezime nose i Židovi (Židovi Beckovi spominju se i u knjizi *Obitelj Jasminke Domaš Nalbantić* gdje preživjeli svjedoče o svojim najbližima nestalima u holokaustu). Budući da moji Beckovi nisu imali pojma ni tko su ni odakle su došli, te da nisu imali nikakva rodoslovlja predaka, čak ni obične krsne listove, mogli su samo tužno gledati u svoje poduže nosove. Tek ih je blizina smrtne opasnosti trgnula iz (rasne, vjerske i nacionalne) letargije i odnekud su pribavili liječničku diplomu svojega djeda na kojoj je iz hrpetine njemačkih fraza izvirivalo spasonosno kršćansko ime. Tako su udovoljili odredbama Nirnberškog zakona što je propisivao rasnu čistoću do trećeg koljena i ona ih je jeziva ruka ispustila. H. C. Andersen u *Zimskoj kraljici* zamislio je ogledalo izliveno u paklu koje dobrotu odražava kao zloću, a ljepotu kao ružnoću. U tom bi ogledalu to oslobađanje izgledalo kao izvrnuti odraz evanđeoskih ribara koji vraćaju u more nevaljale ribe. Uz malo manje sreće, snalažljivosti ili podmićivanja, ili uz malo drugačije gene – jer ja istinu ne znam – i moj je djed, zajedno s tada brojnom rodbinom, mogao lako zaploviti kao oblačić negdje nad Poljskom, a mene ne bi bilo, barem ne u ovom obliku.

Tu moja mudrovanja o utjecaju pradjedova na naš životni put završavaju, a započela su kada me u vojsci (hrvatskoj) moj brat po oružju, časnoga prezimena Rukavina, spontano i bez zlobe nazvao *Austrijancem*. Iz njegove crno-bijele hrvatsko-srpske vizure (zapravo bijelo-crne) svijet je bio jednostavno mjesto – a u njegovu je središtu bila točka koju je lako mogao pokazati na karti, grad iz kojeg potječu svi Rukavine. On je mogao biti siguran da su mu u zadnjih tisuću godina svi preci Hrvati, a mogao je i navesti značajan broj Rukavina zaslužnih za narod, među kojima nije najneznatniji general Đuro Rukavina, junak napoleonskih ratova, čovjek koji je prvi službeno progovorio hrvatski u Saboru. Iz te je slike jedino ispala pojedinost da je Hrvatska od 17. do 20. stoljeća bila *imigracijska* zemlja, da se u nju više ljudi useljavalo nego što se iz nje iseljavalo te da je zbog toga teško naći Hrvata i Hrvaticu kojima kad-tad u prokreaciji nije sudjelovao stranac ili strankinja. Baš su tako i 1941. ispale sve one obitelji podrijetlom iz Szatmara, Boskowitza, Schleininga, Bečkereka, Egbela ili, u

mojem slučaju, Opave.

Budući da o *svojim* strancima nisam ništa znao, nisam o njima sve do dvadeset sedme niti razmišljao. Ali počeo sam nakon onog razgovora s Rukavinom, a rezultat je bila jedna jedina misao: upravo to što o njima ništa ne znam, najdragocjenija mi je pouka. A ne znam ništa zato što su se jezikom i običajima posve prilagodili novoj okolini. Nisu željeli biti ništa drugo nego građani zemlje u kojoj su živjeli i u svojim genima nisu vidjeli nikakvu prepreku tome, a nisu ni oni oko njih. I zato sam zapamtio onu opasku Tome Rukavine: bio je to sitan oblik nerazumijevanja i neprihvatanja stranog, ali ne stranog po vanjštini, nego stranog po nekoj biti, stvarnoj ili izmišljenoj. Takav način razmišljanja, koji Rorty naziva metafizičkim (a moj naziva ironičnim), ne uzima u obzir mogućnost da osoba bude *inicirana u krivo pleme* te stoga *naučena da igra krivu jezičnu igru*. Moj brat po oružju nije se upitao što bi bilo da se rodio u drugom jeziku i da je zbog toga postao druga vrsta ljudskog bića.

No vjerujem da i sam osjeća tjeskobu što kao „Ličanin“ živi u Zagrebu – da ga utješim, u Zagrebu je oduvijek bio znatan broj doseljenika, a domorodaca, *pravih* Zagrepčana, u dvadesetom stoljeću nikada nije bilo više od pedeset posto. I da ga dodatno utješim, samo glupani ne prihvaćaju nekoga za svojeg sugrađanina ako taj to želi biti. Kad čujem da se tko ruga *dotepecima*, sjetim se da je i moj djed jednom bio dotepenac, i to u doba kad se dotepence smještalo iza bodljikave žice. Lokalpatriotizam samo je prva stepenica na grandioznom nacističkom stubištu, smiješan kao i rasna/nacionalna isključivost: tko može biti siguran da mu prabaka po majčinoj liniji nije imala nosatog i kuštravog ljubavnika koji je odlično svirao violinu i bio neodoljivo duhovit?

A što se onog nosa tiče, ne gledam ga više samo na starim fotografijama i u ogledalu, nego i, s ljubavlju i ganućem, na licu svoje kćeri (a katkada ga i brišem). Rođena je na kraju stoljeća toliko okupirana genima da je pravedno kako je upravo njemu pripala čast da dešifrira ljudski genom. Tako je stoljeće kojim su vladali inženjeri ljudskih duša širom otvorilo vrata programerima ljudskih duša da nas dalje gnjave. Oni su otkrili da je naše tijelo tekst, da je tajna života ispisana u rečenicama, da je čovjek iskaziv u riječima i da se identitet može pročitati. Nevjerojatno, doista: u početku zaista jest – riječ! Otkako su Watson i Creek otkrili četiri slova – A, C, T i G – kojima je ispisan tekst nad tekstovima, genetika izumljuje svoju leksikologiju (značenje gena), sintaksu (spajanje gena), morfologiju (genetske promjene) i etimologiju (porijeklo gena); genetičari zasad još sastavljaju rječnike i gramatike, ali ubrzo će izlaziti i jezični i stilski savjetnici – upute za pravilno i lijepo ispisivanje ljudskog genoma. Jer dok se genetska geografija i genetska geologija više ne smatraju politički korektnima,

genetska filologija ohrabruje se na sve strane. Poznavanje genetskog tetragrama ACGT daje znanstvenicima osjećaj božanske moći: ne poštujući copyright možebitnog autora, genetski tekst već ispravljaju i dopisuju; iako jezik tek sriču, hrabro ulijeću u genetske intertekstove, citate, parafraze i kolaže – najnoviji je proizvodnja ljudske kimere, bića sastavljena od dva genetski različita organizma.

Otkako je tijelo *predmet lingvistike*, zlo postaje besmislica, pravopisna pogreška ili šum u komunikacijskom kanalu. Za otklanjanje zla (ako se shvaća simplificirano kao u *Zelenoj milji* Stephena Kinga, tj. zlo = bolest = zloća = ludilo = zločin = smrt) genetičarima dostaju tek olovka i gumica: prvi put otkako smo okusili plod sa stabla dobra i zla imamo stvarnu priliku zagristi i plod s druge zabranjene voćke u rajskom vrtu – stabla života. Nije zato čudno da je Watson jedan od osamdeset nobelovaca potpisnika pisma Georgeu W. Bushu u kojem ga mole da ne blokira savezne fondove za istraživanja stanica ljudskog embrija. Riječ je o oplodjenim jajnim stanicama po klinikama za umjetnu oplodnju, zamrznutim embrijima koje njihovi roditelji nisu željeli roditi – dakle, riječ je o *suvišnim ljudima* (ili, za pobornike *pro choicea*, o suvišnim *potencijalnim* ljudima). Šteta ih je baciti u smeće kada se na njima lijepo može eksperimentirati – a ako to neće raditi državni instituti, ionako će raditi privatni.

Iz *Obitelji* pamtim svjedočanstvo Maje Bošković Stulli s kojom dijelim ljubav prema usmenoj književnosti. Kada se 1945. upisala na studij hrvatske i ruske književnosti, profesor Antun Barac upitao ju je tko joj je Magda Bošković. Odgovorila mu je da su sestre i da je poginula u logoru. On se ganuo i rekao više za sebe: „Znači i ona. A bila je velika nada naše mlade poezije.“ Nikad nećemo saznati što je sve *potencijalno* izgubljeno. Bez obzira na to hoće li budućnost ekonomije, politike, kulture i društva biti ispisana četirima slovima nukleotida ili će *abeceda budućnosti*, kako to priželjkuje Hans Küng, biti Deset zapovijedi, Velika Povijest ispisivat će se i dalje na našim tijelima, a vjerojatno i u njima. A nos, na koji sam tako silno ponosan, vjerojatno će ukinuti kao ružan relikat prošlosti.

MRTVACI POD POPLUNOM

Kada je velika riba progutala Jonu, on se u njezinoj utrobi durio i nervirao, grizao i ljutio, zdvajao je dok su mu trave omatale glavu i vapio zbog toga što su za njim zauvijek zatvoreni zasuni, ali nije poduzimao ništa sve dok Bog ribi nije zapovjedio da ga ispljune na obalu; Pinokio je u kitovu želucu pokazao više smisla za praktično: zapalio je unutra vatru i sam natjerao neman da ga oslobodi. Teško je za sve nas male Jone i Jonice – koji gljivarimo u nekom malom, privatnom mraku, ili većem, društvenom – povjerovati kako ne treba čekati na konjicu (koja ionako ne mora stići u zadnji čas), nego da se možemo osloboditi i sami; ma koliko maleni bili, ne možemo nikada biti tako maleni kao što je bio Pinokio u odnosu na Monstra, strah i trepet svih sedam mora.

Ne moram reći da je Jona hrvatski odgojni ideal; Hrvatska ima dugu tradiciju beskonfliktnosti: samo da spomenem jedinstvo radničke klase do Domovinskog rata i jednodušnost hrvatskog naroda poslije njega. Odgoj za beskonfliktno društvo počinje od malih nogu: najsretnije su obitelji koje se uopće ne svađaju; najbolja su djeca koja su poslušna. Naravno da nakon dvadeset godina svi u toj obitelji polude: razgovor je kao disanje, sastoji se od govora i slušanja, i od razmišljanja o onome što se čulo. Kao što kaže moj omiljeni dječji psiholog Pavao Brajša, ne razgovara se u našim obiteljima premalo, razgovara se pogrešno. Naši su razgovori nalik kolodvorima preko kojih vlakovi stalno dolaze i odlaze, ali nitko nikada ne presjeda. Beskonačni monolozi slika su naših obitelji, književnih predstavljanja, tiskovnih konferencija i saborskih zasjedanja – iza fasade tih monologa čuče nedodirljivi autoriteti nesposobni da podignu i mrvicu tereta iz vreće odgovornosti. Beskonfliktnost nije samo cilj demonstracija hrvatske desnice (oni ne traže baš puno, samo da svi Hrvati misle jednako), ona je na svakom koraku: nijedan naslov o pronevjerama, krađama i utajama iz *Ferala*, *Nacionala* i *Globusa* nije ni jednom potaknuo ijedan sud da štogod poduzme.

Tek su mi Radionice kulturalne konfrontacije Nataše Govedić prizvale u pamet da mi ne znamo ući u konflikte i izaći iz njih. Zato obilujemo povijesnim raskidima: Tita i Staljina, Srba i Hrvata, mlade hrvatske države i socijalnih prava, Aralice i Jergovića. Demonstrativan odlazak uz lupanje vratima, dakle, dobro poznajemo – ima li što nova? Može li se koga saslušati, razmisliti o tome što se čulo, odgovoriti na postavljeno pitanje, uzeti tuđe mišljenje u obzir, pristupiti komu, izraziti sućut? Ili smo zauvijek osuđeni na misli iza blindiranih vrata, osjećaje iza službenih priopćenja, otvaranje tuđih glava pajserom? Od ultimatum

počasnog pukovnika Čondića vladi do tvrdoglavog odbijanja socijalno-liberalne ministrice zdravstva da preda ostavku zbog smrti dvadeset i jednog pacijenta put je dugačak jedan milimetar: ne zanima me što svi drugi govore, važan (važna) sam samo ja. Proizvodi odgoja u poslušnosti ujedno su i njegovi proizvođači: djeca koja slušaju roditelje kasnije će slušati nastavnike, profesore, dočasnike, časnike, generale, šefove, menadžere, liječnike i ostale velike i male vođe; a ako se tko i sam pretvori u V/vođu – još bolje. A sve zato što uopće ne vjerujemo da se konflikte može rješavati.

Mrtvaci pod poplunima, izraz je to iz jedne barokne Habelićeve propovijedi, metafora našeg licemjerja koje kamufliramo lažima, karijerama, nosovima iz kataloga plastičnih kirurga, obrazovanjem, tekstovima, žiroračunima, automobilima, titulama – protezama koje nam mogu pomoći taman toliko koliko poplun može zagrijati mrtvacu. *Mrtvaci pod poplunima* samo su varijanta novozavjetnih *obijeljenih grobova*, mramornih vila s gnjilim sadržajem (tj. farizeja; jednostavnije se može reći *izvana uj, iznutra fuj*). Ti su popluni medijske zvijeri u čijim smo raljama, kitovi u čijim smo utrobama, naši bezvoljni gospodari koji su trijumfirali nad nama. No život još uvijek može početi – probudimo li se u tijelu tog mrtvaca i zbacimo li poplun sa sebe.

Oni u kitu živi su mrtvaci: samo čekaju da budu probavljeni. Na takvu se sudbinu može različito reagirati. Postojani kositretni vojnik H. C. Andersena nije ništa poduzeo da izađe iz riblje utrobe. U njemu je mirno stajao sve dok mu želučana kiselina nije uništila boje sa sjajne uniforme, a kada su ribu rasporili, njega su bacili u vatru – što se i inače događa poslušnim vojnicima. U kitu je završio i Orwell: on je mislio da se u kitu totalitarizma može još jedino pisati, pa je pisao. No bilo je to pisanje očajnika. Jona se, bezazlen poput goluba, okrenuo onostranom i odande izmolio spas. Ali Pinokio je zapalio vatru.

Poigrao se on vatrom još prve večeri kad je bio načinjen: budući da nije osjećao bol, umalo je izgorio; vatrom mu je prijetio i lupež Stromboli koji ga je zatvorio u kavez; vatra mu je bila suđena. Da je priča o Pinokiju tragedija, on bi u kitovoj utrobi naložio vatru vlastitim tijelom te kao svojevrсна žrtva paljenica podario slobodu svojem ocu. Ali Pinokio nije tragedija: dobroćudni je lutak građu za oslobodilačku vatru našao izvan sebe i sretno doputovao u Tirol u kojem je živio dugo i sretno.

Farizeja bi se moglo nazvati *spasiteljem s protezom*: oštri mu čavli prolaze kroz umjetne udove i ne uzrokuju nikakav bol; čovjek ispod popluna sposoban je samo za umjetnu žrtvu i njome vam može donijeti samo imitaciju slobode. Kao što Hardt i Negri misle da nema više središta i margine, tako Rushdie misli da više nema kita. Ako je to istina, naše tijelo

sastavljeno od laži, karijera, proteza, obrazovanja, implantata, tekstova, automobila i titula ogoljeno je i svima izloženo; nema više mjesta u koje bismo se mogli zavući, nema više popluna kojim bismo se mogli pokriti. A ako smo vani, slobodni smo raditi i vikati što nas je volja.

S tim se mislim, dok gradske vlasti uklanjaju sve više ležećih policajaca pod izlikom da smetaju autobusima, od vas oprašta jedan kupac gladi koji je sve gladniji što više troši, jedan ubogi mrtvac koji na sebe trpa poplune i poplune – i opet pod njima drhti od hladnoće. A kao i svaki mrtvac koji drži do sebe, i ovaj ima oporuku (duhovnu, niste valjda misli da ću vam što ostaviti): Budite veseli! Samo se veselje računa! Veseli su najbolji!

Boris Beck

Rođen 1965. u Zagrebu. Na Geodetskom fakultetu diplomirao je 1991., a na Filozofskom 2003., gdje je 2012. i doktorirao.

Kao novinar u kulturi i urednik radio je u Vijencu, Zarezu i Nacionalu te na Hrvatskom katoličkom radiju, a povremeni je suradnik Hrvatskog radija. Od 2013. bio je zaposlen kao asistent i docent na Studiju novinarstva Sveučilišta Sjever u Koprivnici, a od 2018. docent je Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Redovno surađuje s Večernjim listom i Vijencem, u kojem je dvije godine uređivao prilog *Inkluzija* posvećen odnosu ranjivih skupina prema kulturi.

Objavljivao je u mnogim časopisima u Hrvatskoj i Srbiji, BiH, Bugarskoj i Poljskoj te je sudjelovao na nizu kongresa i održao brojna znanstvena, stručna i popularna predavanja.

Suradnik je Hrvatskog biblijskog društva na prijevodu Svetog pisma. Potpredsjednik je Kajkavskog spravišča, udruge za promicanje kulture, znanosti i umjetnosti. Član je Hrvatskog filološkog društva. Dobitnik je više književnih nagrada. Oženjen je i otac četvero djece.

Objavio je i priredio sljedeće knjige: *Metak u srcu Svetog Augustina* (priče; 2003, Zagreb; 2003, Beograd; 2008, Sofija; 2010, e-knjiga), *Krila u koferu* (eseji; 2004, Zagreb; 2011, e-knjiga), *Mrtvac pod poplunom* (publicistika; 2004, Zagreb; 2013, e-knjiga), s Igorom Rajkijem *Ne bih o tome* (roman; Zagreb, 2008), *Politički portreti Josipa Horvata* (2013, Zagreb), *Pandorina kutija* (roman; 2017, Zagreb), (ur) *Psalmi*, prev. Antun Vranić 1816. (2017, Zagreb), (ur) *Psalmi na gradišćanskohrvatskom jeziku* (2018, Zagreb), *Posljednja noć velikog pripovjedača* (roman; 2019, Zagreb), *Za njima je išao pas* (roman; 2020, Zagreb), *Potemkinove ruševine i drugi eseji* (2021, Zagreb), *Jednorog u virtualnoj šumi : čitanje, učenje i razumijevanje digitalnih medija* (eseji; 2022, Zagreb), (ur) *Izvjješćivanje o ranjivim skupinama. Priručnik za rad novinara* (2022, Zagreb), *Uloga moje obitelji u svjetskoj ekonomskoj krizi* (publicistika; 2022, Zagreb).

Biblioteka Online

knjiga 102

Boris Beck

MRTVACI POD POPLUNOM

© 2013 Boris Beck

© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2013, 2015, 2016

Izdavač

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Aleksandra David

Urednici

Krešimir Pintarić
Dario Grgić

Ilustracija

© kreizihorse / Fotolia.com

ISBN 978-953-7669-55-3 (HTML)

ISBN 978-953-345-210-4 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-345-211-1 (PDF)

ISBN 978-953-345-212-8 (MOBI)

Prvo izdanje

Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu

Grada Zagreba i Ministarstva kulture Republike Hrvatske.